

RIG

TIDSKRIFT UTGIVEN AV FÖRENINGEN FÖR SVENSK KULTURHISTORIA
I SAMARBETE MED NORDISKA MUSEET OCH FOLKLIVSARKIVET I LUND

INNEHÅLL

UPPSATSER

Till Sune Ambrosiani den 31/12 1949	1
Amanuensen, fil. kand. <i>N.-A. Bringéus</i> , Lund: "Luokkaliina." Ett värmländskt begravnings- bruk av östeuropeiskt ursprung	5
"Luokkaliina", une coutume funèbre en Värml- land provenant de l'Europe orientale	20

STRÖDDA MEDDELANDEN

F. förste intendenten, fil. dr <i>Sigurd Wallin</i> , Stock- holm: Silverstudier	21
Etudes d'argenterie	27

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

Sven Ljung: Söderköpings historia. I. Anmäld av <i>Folke Lindberg</i>	28
Hjalmar Grape: Det litterära antik- och medel- tidsarvet i Olaus Magnus patriotism. Anmäld av <i>John Granlund</i>	31
Livets högtider. Utg. under red. av K. Rob. V. Wikman. Anmäld av <i>Svale Solheim</i>	36
Thale Gjessing: Gudbrandsdalens Folkedrakter. Anmäld av <i>Anna-Maja Nylén</i>	37

T. I. Itkonen: Suomen lappalaiset vuoteen 1945. (Finlands lappar till år 1945.) Anmäld av <i>E. A. Virtanen</i>	40
Allan Nilsson: Skolseder från Skara. Anmäld av <i>Sanfrid Welin</i>	43
Carl-Martin Bergstrand: Hallandssägner. Anmäld av <i>N.-A. Bringéus</i>	44

KORTA BOKNOTISER

Karin Forsberg: Hults bruks historia 1697—1947	45
Björn Gottlieb: Ur Östgöta krönikan	45
Ernst Enochsson: Den kyrkliga seden med sär- skild hänsyn till Västerås stift	45
Bengt Åberg: En skånekyrka genom åtta sekler	45
Bengt Petri: Några brev av Johan Eric Petri ..	46
John Pape: Den kloka flickan från Vallåkra	46
Manilla Davenport: The Book of Costume	46
Skrifter, utg. av Etnologisk samfunn, Oslo	47
Gudmund Hatt: Asiatic Influences in American Folklore	47

FÖRENINGSMEDDELANDEN	47
----------------------------	----

RIG · ÅRGÅNG 33 · HÄFTE 1 1950

Föreningen för svensk kulturhistoria

Ordförande: statsrådet *Herman Zetterberg*, sekreterare: museilektorn, fil. lic.
Mats Rehnberg, skattmästare: direktören *Sten Westerberg*.

REDAKTION:

Redaktör och ansvarig utgivare: förste intendenten, fil. dr *Gösta Berg*,
redaktionssekreterare: intendenten, fil. lic. *Gösta von Schoultz*,
Nordiska museet, Stockholm, tel. 67 00 80.

EXPEDITION:

Föreningens och tidskriftens expedition: Nordiska museet, Stockholm,
tel. 67 00 80 (fru M. Rosén). Års- och prenumerationsavgift i
Sverige 10 kr, utanför Sverige 20 kr. Postgiro 19 39 58.

Tidskriften utkommer med 4 häften årligen,
i februari, april, september och november.

DISTRIBUTION UTANFÖR SVERIGE:

Ejnar Munksgaards forlag, Nørregade 6, København.

RIG är ett annat namn på guden Heimdall, som enligt den fornisländska "Sången om Rig" gav upphov till de olika samhällsklasserna. Denna dikt innehåller den äldsta kulturhistoriska skildring vi äga från Norden. Föreningen för svensk kulturhistoria valde detta namn som symbol för sin verksamhet, när den stiftades år 1918.

RIG

TIDSKRIFT UTGIVEN AV FÖRENINGEN FÖR
SVENSK KULTURHISTORIA
I SAMARBETE MED NORDISKA MUSEET OCH
FOLKLIVSARKIVET I LUND

TRETTIOTREDJE ÅRGÅNGEN

REDAKTION

GÖSTA BERG

GÖSTA VON SCHOULTZ

STOCKHOLM 1950

Föreningen för svensk kulturhistoria

STYRELSE

Statsrådet *Herman Zetterberg* (ordf.), riksantikvarie *Martin Olsson* (v. ordf.), museilektor *Mats Rehnberg* (sekr., adr. Nordiska museet, Stockholm), kapten *Nils Strömbom* (v. sekr.), direktör *Sten Westerberg* (skattm., adr. Box 235, Stockholm 1), förste intendent *Gösta Berg*, landshövding *Thorwald Bergquist*, professor *Sigurd Erixon*, förste antikvarie *Karl Alfred Gustavsson*, fil. dr *Ingegärd Henschen*, bibliotekarie *Sam Owen Jansson*, förste antikvarie *Tord O:son Nordberg*, utrikesrådet *Sture Petré*n, intendent *Gösta von Schoultz*, professor *Sigfrid Svensson*, intendent *Svante Svärström*, professor *Ernst Söderlund*, förste intendent *Sigurd Wallin*.

REVISORER

Registrator *Ola Bannbers*, fil. dr *K. E. Sahlström*.

STOCKHOLM 1950
TRYCKERI AKTIEBOLAGET THULE

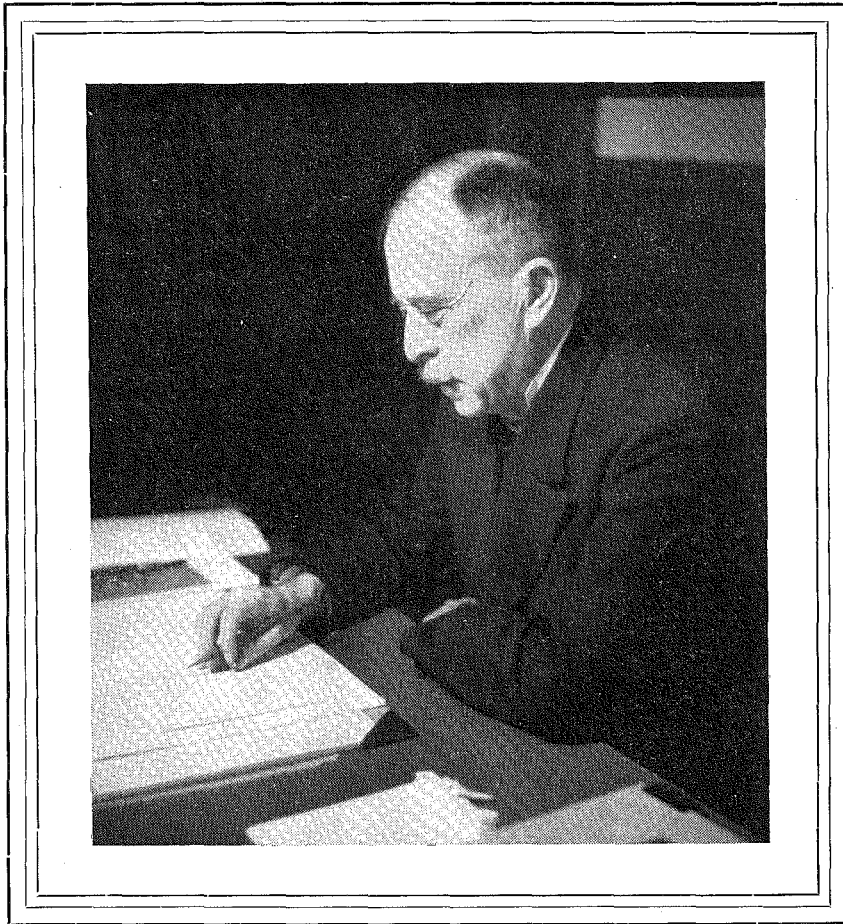
500804

INNEHÅLL

UPPSATSER:

<p>Till Sune Ambrosiani den 31/12 1949 1</p> <p><i>Sune Ambrosiani</i>: "Paentri ortogh" i Upplandslagens manhelgdsbalk — ett tolkningsförslag 93</p> <p>"Paentri ortogh" in the Homicide and Personal Property Section of the Uppland Code of Laws 97</p> <p>Hans Moritz Ayrmanns resor i Sverige och Finland 1668—1671. Med inledning av <i>Kurt Schreinert</i> 133</p> <p>"Von dem Königsreich Schweden" 136</p> <p><i>Nils Arvid Bringéus</i>: "Luokkaliina". Ett värmändskt begravningsbruk av östeuropeiskt ursprung 5</p> <p>"Luokkaliina", une coutume funèbre en Värmland provenant de l'Europe orientale 20</p> <p><i>Brita Egardt</i>: Problem kring hästskallar 149</p> <p>Problems in Connection with Horse's Skulls 160</p> <p><i>Ragnar Jirlow</i>: Plog och årder på äldre svenska häradssigill 98</p> <p>Der Pflug auf älteren schwedischen Häradssiegeln 104</p> <p><i>Heribert Seitz</i>: Sveriges tre kronor i sitt europeiska sammanhang 49</p> <p>The Swedish Three Crowns. A Study of their Origin and European Relations 62</p>	<p><i>Eli F. Heckscher</i>: Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa. Andra delen: Det moderna Sveriges grundläggning 1720—1815 (<i>David Hannerberg</i>) 70</p> <p><i>Bertil Hedenstierna</i>: Stockholms skärgård. Kulturgeografiska undersökningar i Värmdö gamla skeppslag (<i>Sigurd Erixon</i>) 83</p> <p><i>T. I. Itkonen</i>: Suomen lappalaiset vuoteen 1945 (Finlands lappar till år 1945) (<i>E. A. Virtanen</i>) 40</p> <p><i>Sam Owen Jansson</i>: Måttordbok. Svenska måttstermer före metersystemet. (<i>David Hennerberg</i>) 163</p> <p><i>Eino Jutikkala</i>: Suomen historian kartasto (Atlas of Finnish History) (<i>N. L. Rasmusson</i>) 118</p> <p>Livets högtider. Red. av <i>K. Rob. V. Wikman</i> (<i>Svale Solheim</i>) 36</p> <p><i>Sven Ljung</i>: Arboga stads historia (<i>Wilhelm Tham</i>) 114</p> <p><i>Sven Ljung</i>: Söderköpings historia (<i>Folke Lindberg</i>) 28</p> <p><i>Oskar Loorits</i>: Grundzüge des estnischen Volksglaubens I (<i>Reidar Th. Christiansen</i>) 128</p> <p><i>Albert Löfgren</i>: Det svenska tenngjutarehantverkets historia. I:3. Stockholms kanngjutareskrå 1720—1850 (<i>Arvid Bäckström</i>) .. 119</p> <p><i>Gustaf Munthe</i>: Gamla möbler (<i>Marshall Lagerquist</i>) 121</p> <p><i>Allan Nilsson</i>: Skolseder från Skara. (<i>Sanfrid Welin</i>) 43</p> <p>Rallarminnen, Skogsarbetarminnen, Byggnadsarbetarminnen. Red. av <i>Mats Rehnberg</i> (<i>Gunnar Aspelin</i>) 123</p> <p><i>Jerker Rosén</i>: Kronoavsöndringar under äldre medeltid (<i>John Granlund</i>) 87</p> <p><i>Nils Gösta Sandblad</i>: Skånsk stadsplanekonst och stadsarkitektur intill 1658 (<i>Sten Karling</i>) 162</p> <p><i>Karlis Straubergs</i>: Lettisk folketro om de döda (<i>N. A. Bringéus</i>) 127</p> <p><i>Ernst Söderlund</i>: Hantverkarna. II. Stormaktstiden, frihetstiden och gustavianska tiden (<i>Sten Carlsson</i>) 116</p> <p><i>Wilhelm Tham</i>: Lindesberg och Nora städer under trehundra år. Senare delen (<i>Folke Lindberg</i>) 161</p>
<h3>STRÖDDA MEDDELANDEN OCH AKTSTYCKEN:</h3>	
<p>En förskrivning åt Satan år 1652 112</p> <p>Eine Verschreibung an den Teufel im Jahre 1652 113</p> <p><i>Tord O:son Nordberg</i>: Till Värmdöns historia Zur Geschichte der Insel Värmdö 111</p> <p><i>Elisabeth Strömberg</i>: Fyrkantiga snodder .. 64</p> <p>A Primitive Braiding Technique 69</p> <p><i>Sigurd Wallin</i>: Silverstudier 21</p> <p>Etudes d'argenterie 27</p>	
<h3>ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR:</h3> <p>(Recensentens namn inom parentes)</p>	
<p><i>Gösta Carlberg</i>: Svensk landsbygd som kulturmiljö (<i>Sigfrid Svensson</i>) 88</p> <p><i>Ruth Benedict</i>: Kulturmönster. Livsstilar och sedvänjor (<i>Albert Eskeröd</i>) 125</p> <p><i>Carl Martin Bergstrand</i>: Hallandssägner (<i>N. A. Bringéus</i>) 44</p> <p><i>Thale Gjessing</i>: Gudbrandsdalens Folkedrakter (<i>Anna-Maja Nylén</i>) 37</p> <p><i>Hjalmar Grape</i>: Det litterära antik- och medeltidsarvet i Olaus Magnus' patriotism (<i>John Granlund</i>) 31</p>	
<h3>KORTA BOKNOTISER:</h3>	
<p><i>Folke Dahlberg</i>: Vättern 92</p> <p><i>Manilla Davenport</i>: The Book of Costume .. 46</p> <p><i>Ernst Enochsson</i>: Den kyrkliga seden med särskild hänsyn till Västerås stift 45</p>	

Karin Forsberg: Hults bruks historia 1697—1947	45	Leopold Schmidt: Der Männerohrring im Volksglauben mit besonderer Berücksichtigung Österreichs	92
Anders Grape: Iheska handskriftssamlingen i Uppsala universitetsbibliotek	132	Skrifter, utg. af Etnologisk Samfund	47
Björn Gottlieb: Ur Östgöta krönikan	45	Elisabeth Thorman: Studier i svensk textil konst	92
Gudmund Hatt: Asiatic Influences in American Folklore	47	Per Olof Westlund: Gripsholm under vasatiden	90
Magnus Hollertz: Resa kring en mycket liten bit av jorden	91	Bengt Åberg: En skånekyrka genom åtta sekler	45
Linnar Linnarsson: Bygd, by och gård	164	<i>FÖRENINGSMEDDELANDEN</i>	47
Helge Nelson: Simrishamn med omland. Studier i områdets näringsliv, befolkningsrörelser, yrkes- och socialgrupper	164	Förklaringar till använda signaturer under rubriken "Korta boknotiser":	
John Pape: Den kloka flickan från Vallåkra	46	A.E. = Albert Eskeröd, B.C. = Bengt Cnattingius, C.H.T. = Carl Herman Tillhagen, E.A. = Erik Andrén, G.B. = Gösta Berg, G.H.B. = Gunnel Hazelius-Berg, G.v.S. = Gösta von Schoultz, N.A.B. = Nils Arvid Bringéus, R.O. = Reinhold Odencrants.	
Bengt Petri: Några brev av Johan Eric Petri	46		
Märta Helena Reenstierna: Årsta-dagboken. II. 1813—1825	91		
Øyvin Ribsskog: Bønder i Byvegen	164		
Redcliffe A. Salaman: The History and Social Influences of the Potatoe	92		

TILL
SUNE AMBROSIANI

DEN 31 DECEMBER 1949

Käre Sune Ambrosiani!

Man har anmodat mig att till Din sjuttiofemårsdag framföra en hälsning från Dina många yngre kolleger.

Din vetenskapliga produktion är mycket omfattande. Du har varit verksam

inom vitt skilda delar av historiens, kulturhistoriens och etnologiens vidsträckta domäner och i många avseenden har Du varit en föregångsman och banbrytare. På Din sjuttioårsdag utgavs Din biblio-

grafi för att hylla Dig. Den vittnar om Dina mångsidiga intressen, Ditt rika vetande, Din uppslagsrikedom och Din vetenskapliga potens. Dina första tryckta skrifter utkommo redan år 1898, för mera än 50 år sedan, och alltså är Du i full vetenskaplig verksamhet.

Det är likväl icke min uppgift att här närmare belysa Dina vetenskapliga insatser. Jag måste inskränka mig till att framhålla vad Du betytt som lärare, rådgivare och vän till många generationer av forskare inom de vetenskapsområden, där Du utfört Din gärning.

En ung man som för några årtionden sedan önskade bedriva kulturhistoriska studier hade icke lätt att få någon vägledning. Universitetsundervisning i ämnet gavs icke utan man fick försöka reda sig på egen hand. Kom man då till den kulturhistoriska centralinstitutionen, till Nordiska museet, och begärde upplysningar eller råd, blev man omhändertagen av Dig med levande intresse. Du delade generöst med Dig av Ditt vetande och gav goda råd icke endast i vetenskapliga frågor utan kanske ändå mera om praktiska ting: hur vi skulle utrusta oss för våra cykelexpeditioner, vart vi skulle bege oss för att få det intressantaste studieområdet och vilka människor vi skulle söka kontakt med för att få upplysningar. Du gav oss också undervisning och råd i rent tekniska frågor, i fotografering och uppmätning och i mycket annat. Och för våra studieresor i Sveriges bygder såg Du till att vi försågos med det materiel, icke minst i form av fotografiska negativ, som

vi behövde — på det enda villkoret att vi skulle avlämna vad vi insamlat. Denna Din framsynta generositet med museets materiel har blivit till stor nytta icke endast för de unga studenter som mottog detta understöd utan framför allt för museets arkiv, som härigenom fått ett värdefullt och ofta efter kort tid oersättligt bildmaterial för ringa kostnad.

Såsom utgivare under 15 år av denna tidskrift, som Du själv varit med om att grunda, medverkade Du till att också de unga, de som ännu ej skapat sig ett namn inom vetenskapen, fingo ett organ för sitt författarskap. När man i dag bläddrar i dessa av Dig redigerade årgångar fäster man sig icke minst vid, hur präglade de äro av aktualitet, av strävan till ventilering av problem. Även på så vis var Din gärning som redaktör ett utflöde av Din levande forskarpersonlighet.

Ditt ungtkarlskem var årtionden igenom en vetenskaplig diskussionsklubb, där vi på jämnställd fot avhandlade både våra och Dina vetenskapliga problem. Sällan voro vi av samma mening, och lika sällan lyckades vi att övertyga varandra. Men problemen blevo allsidigt belysta och Ditt ständigt återkommande "vi skall komma ihåg det, att..." gav oss mången nyttig tankeställare.

Du har i sällsynt grad varit Dina väners vän. När Du nu med obrutna själs- och kroppskrafter tillryggalagt de sjuttiofem åren be Dina många kolleger och vänner att få tacka Dig för rikt och fruktbärande samarbete och för oegenyttig vänskap.

MARTIN OLSSON

I dagens anledning følger en dansk kollega og ven trang til at påpege Sune Ambrosianis betydning for Danmark. Selv med risiko for at strejfe private erindringer kan der derved fremdrages træk i hans livsgerning, som er mindre kendte i Sverige end andre sider af hans omfattende virksomhed.

Den på Sune Ambrosianis 70-årsdag udgivne bibliografi viser, at et par af hans første trykte afhandlinger har danske æmner. "Rester af stafbygnad i Gåsetornet, Vordingborg" udkom 1899 i Aarbøger f. nord. Oldkyndighed, medens Studier til Oscar Montelius 1903 indeholder "Åkirkebyfuntens tillverknings-tid". Dette hænger sammen med, at Sune Ambrosiani allerede 1897 besøgte Danmark for at studere romansk kirkearkitektur, fik kontakt med de få ældre fagfolk, vel især arkitekturhistorikeren, professor I. B. Løffler (hvis nekrolog han skrev 1905) og knyttede venskaber med de yngre, i hvis selskab han besøgte en række sjællandske kirker, og sammen nåede vi to til Ribe og derfra videre ned i det dengang endnu tyske Nordslesvig, hvor vi i al hemmelighed foretog en lille udgravning på Eisbøl voldsted ved Haderslev og tilmed på årsdagen for Istedslaget sammen med tre sønderjydske piger lagde krans på krigergraven, uden at de preussiske autoriter opdagede os. Unægtelig var vi dengang meget grønne, selv kandidat M. Mackeprang, Nationalmuseets senere direktør, der just i dette år blev ansat som museumsassistent. I høj grad savnede vi purunge danske studenter kyndige vejledere, og for os var det en oplevelse at diskutere problemerne med den svenske gæst, der allerede dengang forenede kritisk nøgternhed med videnskabelig fantasi og den

lyst til at recensere, som senere skulde blive så karakteristisk for hans forfatter-skab. I rette øjeblik bragte Sune Ambrosiani os hårdt tiltrængte impulser fra broderlandet, hvor de kulturhistoriske museer havde en stærkere position, og hvor arkæologiens metoder ikke blot anvendtes på oldtiden. Da han efter en Bornholmstur drog hjem, noterede jeg forudseende: "Vi kunde sikkert lære meget mere af ham."

Da universitetsexaminerne var overståede, og da Sune Ambrosiani havde begyndt sit arbejde på Nordiska museet blev vi nogle gange rejsekammerater i det dengang så gæstfrit åbne Europa. 1904 besøgte vi Paris og fulgtes derefter gennem Belgien og Holland fra syd til nord, og da Nordiska museets indvielse var fejret 1907, foretog vi året efter en tur gennem Tyskland fra Basel til Frankfurt og videre gennem Hessen til Lübeck. Sune Ambrosiani studerede i denne periode ildstedets kulturhistorie og forberedte sin doktordisputats om kakeltypologi (1910), medens jeg dyrkede stilhistorie. Som fornuftige turister rejste vi billigt, søgte helst til små hoteller og fik derfor i tilgift til specialstudierne indblik i folkelivet. Rundt om i Holland, især på Zeeland, fængsledes vi af de mærkelige "nationaldragter", og vor værtinde på hotellet i Middelburg belærte os om variationerne, der viste, om en kvinde var gift eller ugift, katolik eller protestant og i hvilken landsby hun boede. Kun flygtige glimt, men akkompagneret af Sune Ambrosianis ræsonnementer vakte disse rejseindtryk en ny interesse for almuekulturen. Jeg indså, hvor meget der var forsømt i Danmark, og det gav stødet til en genoplivelse af studiet af danske folke-dragter og bondegårde. Trods Jørgen Ol-

riks tilslutning blev resultaterne vel i første omgang ikke stort mer end spørge-
lister og agitation, men jeg vover dog at
påstå, at de yngre kræfter, som senere
tog arbejdet op, bygger på impulser fra
disse vore fælles ungdomsrejser.

I hollandske jernbanekupéer kunde det
hænde, at en medrejsende begyndte at
lytte til vore samtaler og med det nationen
medfødte øre for sprog ikke kunde be-
herske sin nysgærlighed. "Må det være
tilladt at spørge, fra hvilket land de her-
rer kommer? De taler jo to forskellige
sprog, og de må dog kunne forstå hinan-
den!" Hvad vi svarede, erindrer jeg ikke,
men for os Skandinaver er forklaringer
jo også overflødige. Selve spørgsmålet
rører ved kernen i det skandinaviske
samvirke, grundlaget for nutidens Skan-
dinavisk Museumsforbund.

Disse linjer skal ikke på nogen måde
være en biografi. Kun ganske kort må
det nævnes, at Sune Ambrosianis pjese om
Museivård (1917) også har gjort nytte
for danske småmuseer, og det skal til-
føjes, at hans stadige anmeldelser endnu
i de sidste år har bidraget til, at dansk
faglitteratur er blevet kendt i Sverige,
ligesom han atter og atter har haft kon-
takt med yngre danske studiefæller.

Alt for mange af de danske kolleger
og venner er gået bort! Men som en af
den gamle garde bruger jeg nu rejse-
kammeratens forret til at bringe Sune
Ambrosiani en taknemlig hilsen og en
hjærtelig lykønskning fra Danmark og
fra hans danske venner.

CHR. AXEL JENSEN

*

Dessa hyllningsord överlämnades i form av en tryckt adress till fil. dr Sune Ambrosiani på hans 75-årsdag nyårsaftonen 1949. Endast några veckor senare avled dr Ambrosiani helt plötsligt i sitt hem i Stockholm den 23 januari 1950. Han var en av stiftarna av Föreningen för svensk kulturhistoria och redigerade under åren 1918—1932 tidskriften Rig. Ännu i det sista deltog han med livligt intresse i frågor rörande denna tidskrift och bidrog gärna med artiklar och recensioner. En just tryckfärdig uppsats av hans hand publiceras i nästa häfte av tidskriften. De insatser han i detta och andra sammanhang gjorde för främjandet av svensk kulturhistorisk forskning tillförsäkrar honom en framträdande plats bland sin generations vetenskapsmän.

”Luokkaliina”

Ett värmländskt begravningsbruk av östeuropeiskt ursprung

Av Nils-Arvid Bringéus

I en uppsats i *Fataburen* 1923 ”Seder och bruk vid dödsfall och begravning i västra Värmland” omtalar Nils Keyland, att man i en del byar hade för sed att under begravningsprocessionen ha en vit duk fäst vid ”likhästens” selkrok, bild 1.¹ Då förf. på en resa i Värmland sommaren 1947 alltjämt hörde talas om bruket, gav detta anledning till vidare undersökningar, vilkas resultat här framlägges.

Geografisk och social utbredning

Genom svar inkomna på frågelistor samt genom äldre arkivbelägg har det varit möjligt att fastställa sedens geografiska utbredning.² Som framgår av kartan bild 2 har bruket att binda en vit duk i

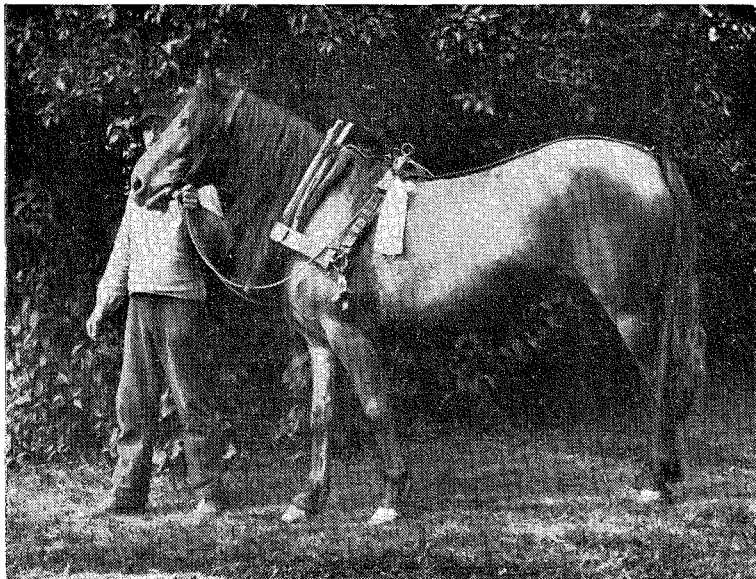
¹ *Fataburen* 1923, s. 101 f.

² En av förf. utarbetad frågelistas ”Vita dukar vid jordafärd” har utsänts från Folkliivsarkivet i Lund (LUF), Landsmålsarkivet i Uppsala (ULMA) och Nordiska museets Etnologiska Undersökning (EU). Belägg har även erhållits från Arkivet för svensk fornkunskap i Nordiska museet samt från Institutet för folkminnesforskning vid Göteborgs Högskola (IFGH). Det finska materialet har erhållits dels från Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), Helsingfors, dels från Sanakirjasäätiö (SS), Helsingfors, vilket senare material inkommit som svar på fråga 270 i Maija Juvas frågelistas ”Kuolema. Sana- ja asiaticustelu”, Helsingfors 1930, s. 72. För excerpering av de finska belägen tackar förf. docent J. Hautala, Helsingfors, och för översättning av desamma mag. phil. H. Salu, Lund. Protokollen till de publicerade karterna förvaras å Folkliivsarkivet i Lund.

hästarnas selkrokar vid jordafärder i vårt land visat sig vara begränsat till Värmland, norra och mellersta Dalsland, varjämte ett par belägg erhållits från västra Västmanland och ett från nordöstra Närke. De värmländska beläggen fördelar sig tämligen jämnt över hela landskapet. Beläggen från grannlandskapen ansluter sig tydligt till det värmländska utbredningsområdet, och man kan därför konstatera att seden haft sin utbredning över ett sammanhängande område med Värmland som tydligt centrum. Till detta utbredningsområde får även räknas ett belägg för seden, som förf. erhållit av finnbygdskännaren Olof Lindtorp från den till Värmland gränsande Grue Finnskog i Norge.³ Att seden i Sverige inte förekommit utanför området på kartan bild 2 framgår av ett mycket stort antal negativa belägg från hela landet, vilka inte karterats.⁴

³ Förfrågningar om seden å Norsk Folkeminnestamling i Oslo har givit negativt resultat.

⁴ Ett undantag utgör en uppteckning från Stöde socken i Medelpad (EU 41243), vari omtalas, att bruket sista gången förekom vid en ung bonddotters begravning för 35 år sedan. Flickans förfäder härstammade emellertid på fädernet från Älvdalen i Dalarna, och bruket hade endast förekommit inom denna släkt. Avståndet mellan Värmland och Älvdalen, varifrån seden med all sannolikhet medtagits till Medelpad, är emellertid inte större, än att belägget kan hänföras till det värmländska utbredningsområdet.

1. Häst med den vita duken fäst vid selkroken. Mangskogs socken, Värmland. (Foto N. Keyland.)

1. Cheval avec la toile blanche attachée à la sellette. Paroisse de Mangskog, Värmland.

Emellertid har den vita duken förekommit vid jordafärder i vårt land inom ytterligare ett begränsat område, nämligen i Norrbotten, kartan bild 3. Brukets förekomst i Tornedalssocknarna kommer oss att ana ett sammanhang med finska begravningsbruk. Av kartan bild 3 framgår även, att den vita duken brukats vid jordafärder i större delen av Finland. Kartbilden kan kompletteras med litterära belägg (som dock ofta icke ger exakt proveniens och därför ej karterats), vilka omtalar seden bland såväl finnar som lappar i svenska och finska lappmarkerna.^{4a} Dock finns ett par områden, varest bruket icke kunnat beläggas, nämligen Åbo och Björneborgs län, Nyland samt ett stort område kring Vasa. Beläggen fördelar sig tämligen jämnt över övriga delar av Finland, möjligen med undantag av Sydöstfinland, som kan ha blivit missgynnade vid utfrågningen. Belägg från Salmi och Vuoksenranta socknar, som nu

^{4a} Se not 31 a och 31 b.

tillhör Ryssland, vittnar dock om att seden förekommit även i denna del av landet.⁵

Bruket kan emellertid spåras längre österut. S. Paulaharju känner det i ryska Karelen.^{5a} Zelenin omtalar dess förekomst i Ryssland.⁶ Även Elsa Mahler anför ett ryskt begravningsbruk, som måste vara identiskt med det här ifrågavarande, med orden "das Pferd vor dem Leichenwagen wird an einem langen Streif Leinen geführt".⁷ Tyvärr är det omöjligt att på grundval av dessa belägg avgöra i vilka delar av Ryssland bruket förekommit eller förekommer. Sannolikt sträcker sig dess utbredning över mycket stora områden. Uno Harva omtalar i ett par no-

⁵ SS, N. Salvola 1933; S. Viherlehto 1931; L. Laiho 1934.

^{5a} S. Paulaharju, Syntymä, lapsuus kuolema, Porvoo 1924, s. 107.

⁶ D. Zelenin, Russische (Ostslavische) Volkskunde, Berlin & Leipzig 1927, s. 325.

⁷ E. Mahler, Die russische Totenklage. Veröffentlich. des Slavischen Instituts an der Friedrich-Wilhelms-Universität. Leipzig 1935, s. 656.

tiser den vita dukens förekomst bland tjeremisser och mordviner i östra Ryssland.⁸ I ett nyttkommet arbete om tjuvaserna, ett blandfolk av olika äldre turkiska stammar samt finsk-ugriska element i sydöstra delen av Gorkijområdet vid Volga, omnämnes likaledes duken: "Die Zügel des hinteren Pferdes sind aus den *pús-tutri* genannten Kopftüchern angefertigt, und an sein Krummholz wird ein *surban*-Tuch festgebunden."^{8a} Även från de östliga delarna av de baltiska länderna är bruket belagt. I Manninen omtalar duken i en skildring av begravningsbruk bland setukeserna, varvid den dock endast förekom vid begravning av ogifta.⁹ Från Lettland heter det, att bogträt på hästen blev omlindat med vita dukar.¹⁰

Beträffande de samhällsskikt inom vilka seden förekommit, dvs. dess sociala utbredning ger uppteckningsmaterialet mycket få upplysningar. Både av de finska och svenska uppteckningarna får man närmast intrycket, att seden där den förekommit varit allmän bland allmogen. Några belägg från Värmland omtalar, att den förekommit vid rikas begravning.¹¹ En uppteckning från Mikkel i Finland tycks vittna om att rankbågsdukens utseende utgjort ett tecken på familjens "standard": "Ju större arv den avlidne lämnade efter sig och ju förmög-

nare hans släktingar ville låtsas sig vara, desto bättre skulle handduken vara."¹² I och för sig har seden dock varit av så enkelt slag, att inga ekonomiska orsaker lagt hinder i vägen för dess tillämpning. Mellan rika och mindre bemedlade har däremot funnits skillnad ifråga om dukens utseende och kvalitet. I detta sammanhang kan även nämnas en notis av Itkonen, att bland de finska lapparna den vita duken icke förekom vid självmördares jordafärd.^{12a}

Den vita dukens benämning

Trots förfrågningar har det ej stått att finna något egentligt namn på den vita duken, som fastbands vid "likhästen" i vårt land. Duken har på grund av sitt utseende kallats näsduk, handduk eller servett. I något fall syns den vita duken också ha utgjorts av en verklig näsduk eller handduk. — I Finland däremot har duken i ett stort antal uppteckningar kallats "luokkaliina", vilket närmast kan översättas med rankbågsduk. Denna benämning, som här användes som terminus technicus, har duken även haft, då den fästes på annat ställe, något som sommartid varit fallet på vissa håll, där rankbågen endast varit ett vinterdon.¹³ Den finska benämningen luokkaliina förekommer dessutom i uppteckningar från Jukkasjärvi och Gällivare socknar.¹⁴ Att beteckningen luokkaliina saknas i det värmländska området är emellertid mindre underligt, då även luokka, rankbågen, är okänd i dessa delar av Sverige. Duken

⁸ U. Harva, *Mordvalaisten muinaisusko*, Porvoo 1942, s. 29; U. Holmberg, *Tsheremissien uskonto*, Porvoo 1914, s. 14.

^{8a} *Gebräuche und Volksdichtung der Tschuwassen* gesammelt von Heikki Paasonen, herausgegeben von Eino Karahka und Martti Räsänen, Helsingfors 1949, s. 72.

⁹ I. Manninen, *Setude matusekommetest*, Eesti Keel 1924, No 1, s. 16.

¹⁰ K. Straubergs, *Lettisk folktro om de döda*, Stilm 1949, s. 72. Jfr s. 73.

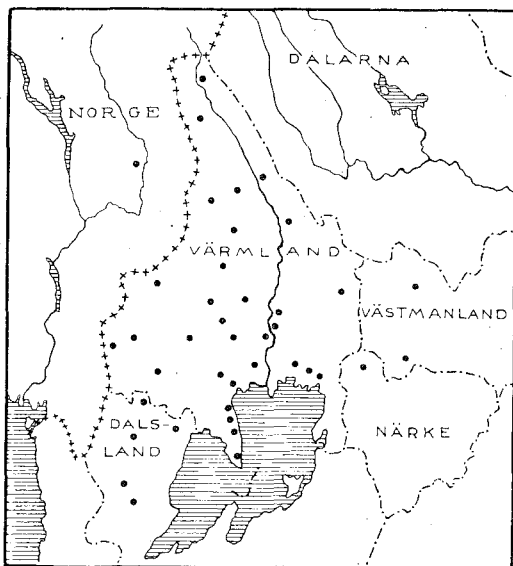
¹¹ ULMA 19948 och 19930. Jfr LUFM. 11315.

¹² SKS E 154. Jfr även SS Salmi, upptecknat av S. Viherlehto 1931.

^{12a} T. I. Itkonen, *Heidnische Religion und späterer Aberglaube bei den Finnischen Lappen*, Helsingfors 1946, s. 177.

¹³ Paaavola socken, SKS 17423.

¹⁴ ULMA 19734, 19735.

2. Det värmländska utbredningsområdet för luokkaliinaseden. Varje punkt betecknar en beläggsort.
2. L'extension géographique de la coutume de luokkaliina. Chaque point indique une référence.

har här i stället fästs vid selkroken, som ju intar samma plats över hästens manke som rankbågen i Finland och Ryssland.¹⁵

Då den vita duken i Finland fått sitt namn efter det föremål varpå den fästs, luokka, och alltså är intimt förknippad med användandet av detta seldon, är det här nödvändigt att säga något om rankbågens utbredning, ålder och ursprung. Rankbågen — eller luokka — utgöres av en fjädrande träbåge, som går över hästens manke och vilar i dragremmarna mellan bogträna och skakeländarna, jfr bild 4. Rankbågens utbredningsområde är enhetligt och möjligt att åtminstone i stora drag fastställa. I Norden börjar västgränsen vid kusten av Bottniska viken, där rankbågen använts från Torne-dalen och ner till Umeå.¹⁶ Av Sigurd

Erixon betraktas den som ett exempel på östeuropeiskt inflytande på svensk folk-kultur,¹⁷ varvid man enligt hans åsikt bör räkna med påverkan från såväl finskt som ryskt håll, eftersom Torneå ända sedan medeltiden varit livligt besökt av ryska handelsmän.¹⁸ Rankbågens västgräns fortsätter vidare så, att hela Finland och Estland med öarna faller öster om densamma. I Lettland är den emellertid obekant i de västra delarna av landet. Längre söderut går gränsen vid Dnjepr, men endast i nordöstra delen av Polen finner vi rankbågen.¹⁹ I Sydryssland sträcker sig området så långt som "das Eingespann die Dienste eines eigentlichen Zugtiers verrichtet". Liknande förhållanden är även karakteristiska vid rankbågens östgräns. Hos turkarna förekommer den sålunda inte, men däremot hos mordviner, tjeremisser, votjaker och syrjäner, hos vilka hästen också är arbetsdjur. Således finner man, att såväl vid västra som östra gränsen för rankbågens utbredningsområde bor finsk-ugriska folk, medan i mitten av detsamma en stor slavisk folkstam, storryssarna, är bosatt.²⁰ — Frågan är om rankbågen är en storrysk uppfinning och om de finsk-ugriska folken lånat den från Ryssland eller om förhållandet är omvänt. Den förra uppfattningen har sedan länge varit den allmänt vedertagna. I en uppsats i *Studia Fennica* 1938 har emellertid Kustaa Vilkuna tagit upp problemet till diskussion, och kommit till en annan slut-

¹⁷ Svenska Kulturbilder V, Sthlm 1931, s. 49.

¹⁸ Rig 1938, s. 219.

¹⁹ K. Moszynski, Slavernas folkkultur, den stencilerade svenska översättningen s. 349.

²⁰ Det skisserade utbredningsområdet följer till stor del Kustaa Vilkunans framställning i *Studia Fennica*, *Revue de linguistique et d'ethnologie finnoises*, 3, 1938, s. 70 ff.

¹⁵ Om termen selkrok jfr *Fataburen* 1926, s. 1 f.

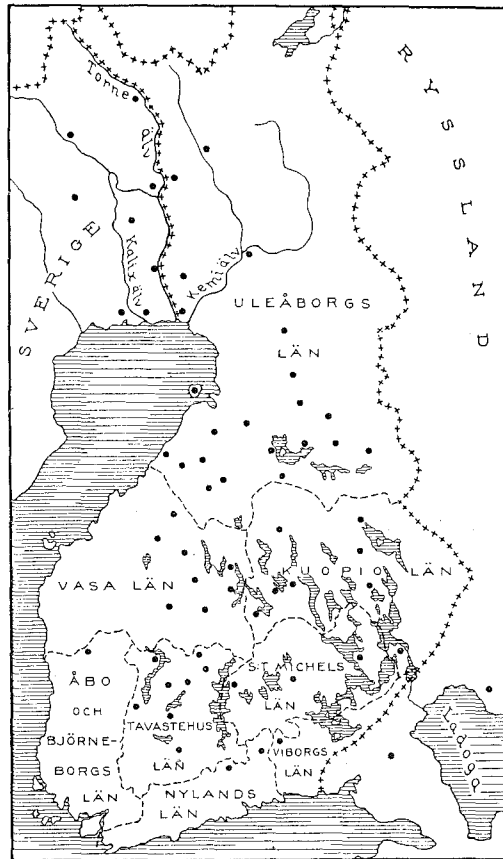
¹⁶ R. Ahlbäck, *Kulturgeografiska kartor över Svenskfinland*, Helsingfors 1945, s. 80.

sats.²¹ Vilkuna menar bl. a. att rankbågen bland de finsk-ugriska folken är ett mycket gammalt seldon och sammanställer sina huvudsakliga filologiska undersökningar med det faktum, att rankbågen är speciellt utbredd i de kulturområden som har hästen som dragdjur. Han besvarar därför den ovan ställda frågan med följande mening: "Unter diesen Umständen kann es sich in diesem Fall nicht um eine sog. Kulturentlehnung handeln" (a. a. s. 82). Man kommer emellertid inte ifrån att rankbågen också på ryskt område är mycket tidigt belagd. Därtill kommer att rankbågens höga ålder inte gäller hela Finland, såsom Vilkuna framställer det. I samband med utarbetandet av de kulturgeografiska kartorna över Svenskfinland har det nämligen visat sig, att rankbågen i mellersta Nyland kommit i användning först på 1870-talet och i de västnyländska socknarna först under åren före sekelskiftet. I Åboland syns den ha blivit allmänt använd först under senare hälften av 1800-talet.²² En tydlig sentida spridning av rankbågen till Sydvästfinland kan alltså konstateras.

De resultat dessa undersökningar av rankbågens utbredning, ålder och ursprung givit av intresse för studiet av luokkaliina kan sammanfattas i följande. Rankbågens och luokkaliinas utbredningsområde synes i stor utsträckning sammanfalla. Rankbågens ålder är hög i Central- och Östfinland, men även i Storrussland är den tidigt belagd. Däremot är rankbågen i mycket sen tid införd i Sydvästfinland, i vilket område även luokkaliina saknas.

²¹ Studia Fennica, 3, 1938, s. 67—82. Jfr även Lauri Hakulinens uppsats "Finnisch Luokka 'Klasse'", Studia Fennica, 3, 1938, s. 47—63.

²² R. Ahlbäck, a. a., s. 80.

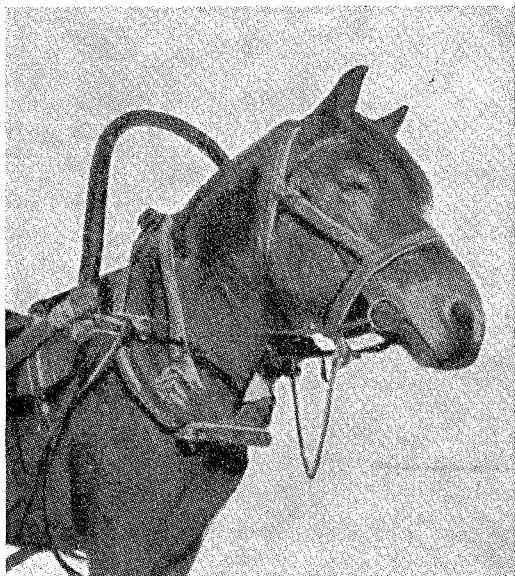
3. Utbredningen av luokkaliinaseden i Finland och Tornedalen.

3. L'extension de la coutume de luokkaliina en Finlande et le val de Torne en Suède. Chaque point indique une référence.

Luokkaliinas utseende

Luokkaliina beskrives både i Sverige och Finland såsom en vit duk, en smal duk, en vit trasa, en vit tygbit eller en vit remsa. De olika beskrivningarna vittnar om att dukens utseende varierat något. Från Jukkasjärvi, Gällivare och Karenuando socknar omtalas, att duken där oftast var av linne, riven av en större duk, samt ca 50 cm lång och 10 cm bred.²³

²³ ULMA 19734.

4. Häst selad med rankbåge (Finland).

4. Cheval harnaché avec l'harnais russe (Finlande).

I V. Emtervik i Värmland var duken 30 cm bred och 50 cm lång.²⁴ Vanligen har den varit av linne, men det finns även exempel på dukar av fint shirtingkläde, lärft och sockerduksväv. Duken uppges i nästan samtliga uppteckningar vara vit till färgen. Dock finnes undantag. Från Ölme socken i Värmland omtalas nämligen, att man hade ett svart band i selbågen.²⁵ Från Finland förekommer även ett par belägg för svart duk. Från Ruija socken heter det: "En svart duk fanns i rankbågen på hästen, då liket kördes till kyrkogården, det var en likduk."²⁶ Från Jämsä omtalas, att man hade ett svart "sorgband" i rankbågen.²⁷ Från Finland förekommer även uppgifter om dukar av svart och vitt tyg.²⁸ I Iisalmi användes

²⁴ ULMA 19928.

²⁵ ULMA 5697.

²⁶ SKS 17413.

²⁷ SS K. Nieminen 1947.

²⁸ SS har belägg från Kuopio (A. Kukkonen 1932), Konginkangas (M. Minkkinen 1931), Rautalampi (E. J. Savolainen 1931, A. Karvinen s. å.).

"en vit duk, och på den en svart silkesduk — mindre, så att de vita kanterna syns kring de svarta. Eller en vit och svart duk på varandra på rankbågen".²⁹ Sannolikt torde de här omtalade svarta eller svart-vita dukarna vara variationsformer, som tillkommit i dekorativt syfte. Att duken gjorts av svart tyg är mindre underligt, då svart ofta betraktats som sorgens färg.

En uppgift som är av intresse att notera är att luokkaliina på en del håll både i Värmland och Finland gjordes av tyg som blivit över eller rivits av den dödes svepning. Från V. Emtervik heter det sålunda, att det skulle "vara noga med att inte svepningen blev så snålt tilltagen att den inte räckte till att få de här ovan omtalade så viktiga märkena på seldonen".³⁰

Luokkaliina synes ha fästs vid seldonen på likhästen omedelbart innan sorgtåget begav sig till kyrkogården. Vanligen torde det varit den person som körde likskjutsen, som bundit fast duken.³¹

Beträffande dukens upphängning omtalar inte mindre än 60 av de 73 finska uppteckningar som karterats, att duken fastbundits vid rankbågen på hästen. Samtliga belägg från Norrbotten har även denna uppgift. När lapparna forslat sina döda till begravningsplatsen i akja har det vita lentyget fästs i hornen på renen, som Johan Turi och Ossian Elgström berättar.^{31a} Detta är även fallet

²⁹ SS I. Kettunen 1931.

³⁰ ULMA 19928. Jfr även belägg från Perho (SKS 17376), Hailuoto (SKS 5859) och Salmi (SS S. Viherlehto 1931).

³¹ Jfr SKS 5859, Fataburen 1908, s. 207. SKS 17312.

^{31a} J. Turi, Muittalus Samid Birra, En bog om Lappernes liv, övers. av E. Demant, Kbhvn 1910, s. 149. O. Elgström, Karesuandolapparna, Sthlm 1922, s. 40.

bland lappar och finnar i Enare och Näskälä i Finland.^{31b} Då i Finland rankbågen på vissa håll endast använts vintertid, har man på sommaren fäst duken på något annat ställe i seldonen.³² Från Luhanka socken omtalas att duken om vintern bands i rankbågen och om sommaren i gravkorset (som väl bars framför liktåget, eller stod upprätt på likvagnen).³³ Även då den döde fördes med båt till kyrkogården var duken med. I Kittilä, Enare och Utsjoki bands den då i förstäven av båten.³⁴ Från N. Finnskoga i Värmland heter det i en uppteckning: ”Det har någon gång inträffat, när liket förts med lastbil, flaket då klätt med granar, att en näsduk fästs i en av granarna.”³⁵ En plats i hästens seldon, där både i Sverige och Finland duken stundom bundits fast, är bogträet eller lokan som detta även kallas på svenska.³⁶

Från något håll i Värmland omtalas, att förutom den vita duken i selkroken eller bogträet användes små remsor eller dukar vid betset. Keyland säger därom i den ovan anförda uppsatsen (jfr fig. 1): ”Än användes ett band, fäst i betselringen bredvid mulen, på högra sidan då en man begravdes, men på vänstra då en kvinna begravdes; än användes två band, lika för man och kvinna, fästa i betsel-

ringarna eller vid de båda selkoppstolparna. Än knyter man en vit duk vid själva selkrokbågen, till höger för man och till vänster för kvinna; än ett band i den ena betselringen och dessutom en vit duk omkring selbågen... men för att den häst, som drog likvagnen, skulle skilja sig från de andra hästarna, lät man honom bära ett band i båda betselringarna.”³⁷ Den variationsrikedom som Keyland beskriver torde emellertid inte vara allmän av uppteckningsmaterialet att döma. Från Finland finnes inga motsvarande uppgifter. Det torde alltså här röra sig om en tillfällig företeelse, förorsakad av någon slags utsmyckningslusta.

Brukets ålder

När det gäller att söka bestämma åldern av seden att använda luokkaliina vid jordafärder är det sentida uppteckningsmaterialet föga upplysande. Då även äldre litterära belägg saknas, får man därför indirekt söka bestämma sedens ålder med hänsyn till brukets geografiska utbredning och spridningsvägar. Till denna uppgift vill förf. senare återkomma.

Det har emellertid sitt intresse, att likväl något studera uppteckningsmaterialets tidsbestämningar. En sagesman i Gräsmarks socken i Värmland omtalar, att bruket förekom i mitten av förra århundradet och fram till 1880-talet.³⁸ Ett par andra värmländska sagesmän, födda på 1880-talet, berättar att bruket förekom i deras barndom.³⁹ Andra sagesmän omtalar, att det var vanligt på 1890-talet. Flera meddelare anger även bestämda be-

^{31b} T. I. Itkonen, Suomen Lappalaiset II. Porvoo & Helsingfors 1948, s. 354. Heidnische Religion, s. 177.

³² SKS 17423. Jfr även SKS 58:61. Kotiseutu 1915, s. 11.

³³ SKS VK 69:3.

³⁴ SKS 17325, 17337; I. Itkonen, Suomen Lappalaiset, s. 354; Heidnische Religion, s. 177.

³⁵ LUF M. 11211.

³⁶ Belägg från Bjurtjärn (ULMA 19950), Brunskog (ULMA 19926), S. Ny (IFGH 5365), Rautalampi (SS E. J. Savolainen 1931), Pirkkala (SS K. Jaakkola 1931), Orivesi (SS K. Mäkelä 1932), Orimattila (SS A. Peltola 1931), Saarijärvi (SS S. Mattila 1931).

³⁷ Fataburen 1923, s. 101 f. — L. Hagberg har även återgivit denna Keylands framställning i a. a., s. 367 f. Jfr LUFM. 11315.

³⁸ EU 32891.

³⁹ ULMA 19933, 19930.

gravningstillfällen, då de sett bruket förekomma. De flesta som överhuvudtaget nämner något om brukets ålder anger det emellertid vanligen i allmänna ordalag: "förr i tiden brukade man..." eller "det var i regel som en sed förr, ej numera", för att inte tala om dem som säger, att bruket förekommit "sedan urminnes tider". Som sammanfattning kan emellertid sägas, att bruket förekommit så långt tillbaka traditionsbärarna minns.

Ett förhållande kunde tyckas motsäga en högre ålder hos bruket, nämligen att man i vårt land i allmänhet började köra liken till kyrkogården med häst och vagn först under senare hälften av 1800-talet. Då nu den vita duken i nästan samtliga fall hör till hästens utrustning och bindes i hästens seltyg skulle man väl därav nödgas draga den slutsatsen, att också bruket med luokkaliina måste ha uppkommit först under 1800-talets senare del. Nu förhåller det sig emellertid så, att man långt borta i skogsbygderna i brist på vägar icke kunde eller orkade bära den döde till kyrkogården, utan därför antingen måste fastbinda liket på hästryggen eller likkistan på en s. k. liksläpa. Dessa forslingsmetoder har som Louise Hagberg visat särskilt förekommit just i Finnbygderna.⁴⁰ Vintertid har man dessutom alltid varit hänvisad till hästtransport i sådana avlägsna byar som bebotts av värmlandsfinnar.

Då det i det föregående använts *tempus* för förfluten tid i fråga om bruket av luokkaliina, har därmed även antytts att seden åtminstone i Norge, Sverige och Finland tillhör en gången tid och icke längre är levande. Några undantag bekräftar endast regeln. Ett par uppgifter från Vanaja och Kalajoki socknar i Fin-

land tyder sålunda på att bruket åtminstone någon gång skulle förekomma allttjämt.⁴¹ Detta gäller också ett par Norrbottenssocknar och även i Värmland säges bruket på ett par håll allttjämt förekomma.⁴²

I allmänhet synes bruket ha upphört under de två första årtiondena efter sekelskiftet. För de allra flesta orter gäller nog vad som uttryckts i ett par uppteckningar från Karesuando och Fryksände, där det heter att bruket upphört då bilarna började användas för liktransport.⁴³ Som orsak till sedens upphörande har även från flera håll angivits att skeningsolyckor inträffat genom att hästarna skrämts av de fladdrande vita dukarna.⁴⁴ Måhända är det även inträffade skeningsolyckor, som föranlett en sagesman i Säräisniemi i Finland att påstå, att bruket förbjudits av regeringen.⁴⁵

Luokkaliinas funktion

Ingen sed är utan mening. Bakom varje sed finns en tanke, en avsikt, låt vara att den ursprungliga meningen stundom fort nog kan glömmas. Ty liksom en sed i yttre hänseende förändras och omgestaltas, så kan även meningen med bruket förändras. Eller med andra ord: när sedens primära mening bortglömts men seden själv likväl lever kvar skapas nya förklaringsgrunder för densamma, och bruket får tjäna nya syften. När vi nu vill söka finna meningen med luokkaliina,

⁴¹ SS A. Aarni 19333 och SS V. Kivioja, 1931.

⁴² Nedertorneå (ULMA 7565), Gällivare (ULMA 3177:2), Brunskog (ULMA 19926), N. Finnskoga (LUF 11211), S. Finnskoga (LUF 11184:6).

⁴³ ULMA 3177:3; 19930.

⁴⁴ S. Ny (IFGH 5365), Huggenäs (IFGH 1015, s. 13), Övertorneå (ULMA 8794), s. 31 f.

⁴⁵ SKS 17214. Upptecknat 1914.

⁴⁰ L. Hagberg, a. a., s. 551 ff.

dess funktion, är det därför inte säkert att vi av det sentida upppteckningsmaterialet säkert kan finna den primära meningen, eller orsaken till dess uppkomst. Vi bör dock i första hand se vad detta har att förmåla.

Av både Keylands ovan anförda uppsats och Louise Hagbergs framställning (a. a., s. 367 f.) framgår, att dessa författare menat, att bruket rätt och slätt inneburit ett "klädande" eller prydnad av hästen. Sådant har ju även förekommit på olika sätt landet runt både vid allmoge- och högreståndsbegravningar. Vid begravningar sommartid har man t. ex. ofta stuckit gröna kvistar eller löv i seltyget.⁴⁶ Emellertid ger varken de finska eller svenska upppteckningarna något stöd för uppfattningen, att brukets avsikt skulle vara ett prydnad av hästen.

Av en ovan citerad upppteckning har vi lagt märke till en uppgift, att den vita duken bands på vänster sida om hästen, om det var en kvinna som dött och till höger, om det var en man. Att denna markering av de olika könen inte är en tillfällighet, därom vittnar inte mindre än aderton belägg från Värmland, fyra från Norrbotten och tjugoen från Finland.⁴⁷ I ett par upppteckningar säges även meningen med bruket vara att visa mötande likets kön. Från Fågelvik heter det sålunda: "Det var för att folk skulle få veta om den döde var man eller kvinna."⁴⁸ Samma motivering ges i en upppteckning från Orivesi i Finland: "Då man förde en död med häst, så hängde man en vit handduk i rankbågen eller bogträet, så att folket kunde se, om den

döde var en man eller en kvinna. Då det var en man, hängde den vita trasan på höger sida, en kvinna hade den på vänster sida i rankbågen."⁴⁹ Från Brunskog berättas: "På detta sätt kunde var man sluta sig till om det var en man eller kvinna som fördes till graven."⁵⁰ Är denna markering av könen sedens ursprungliga mening? Det är omöjligt att av beläggen rent statistiskt söka finna svaret. Då omkring $\frac{1}{3}$ av de finska upppteckningarna omtalar markeringen och $\frac{2}{3}$ inte nämner något härom, säger dessa siffror ingenting. De flesta beläggen har nämligen inkommit som svar på en kort fråga, där intet nämnes om denna skillnad i dukens fästande. Det är således endast de personer, vilka rent spontant kommit att tänka på skillnaden, som meddelat något därom. Detsamma gäller en stor del av de svenska upppteckningarna. Det är emellertid av vikt att observera att ifrågavarande markering av könen finns i talrika belägg både från Sverige och Finland. Förutom det att detta faktum ytterligare visar överensstämmelsen i det finska och svenska bruket ger det anledning att förmoda, att i följd av de slutsatser förf. hoppas kunna draga i det följande, även markeringen vänster — kvinna, höger — man, är av gammalt datum. Därmed är dock inte sagt, att detta är den enda eller egentliga meningen. Snarast är den att betrakta såsom en bifunktion av praktisk art som tidigt införlivats med bruket. — Nu kan man givetvis sätta i fråga, om det var särskilt angeläget att genom den vita duken markera den avlidnas kön. Detta kan i vår tid inte synas vara fallet. Men man får komma ihåg, att skillnaden mellan könen både i helg och söcken tidi-

⁴⁶ L. Hagberg, a. a., s. 368.

⁴⁷ En upppteckning omtalar att duken hängdes på vänster sida för män och på höger sida för kvinnor (IFGH 2461: 51).

⁴⁸ EU 9159.

⁴⁹ SS K. Mäkelä 1932.

⁵⁰ IFGH 2026, s. 28.

gare iaktogs med stor omsorg. Det behöver endast erinras om den noga genomförda arbetsfördelningen mellan män och kvinnor i vardagens mödor och de skilda bänkplatserna vid söndagens gudstjänstbesök. Även vid ett annat tillfälle i samband med begravning markerades på många håll i vårt land skillnaden mellan könen, nämligen vid klockringningen. I Sydvästsverige t. ex., där själaringning alltjämt förekommer, har markeringen skett genom att man börjat ringningen med olika klockor eller genom olika sätt att klämta.⁵¹

En annan funktion, som uppteckningarna omtalar, att den vita duken haft, var att för mötande signalera ankomsten av ett liktåg, samtidigt som den varit en tyst uppmaning till mötande att vika åt sidan. Olof Lindtorp i Grue Finnskog i Norge har i brev till förf. bl. a. skrivit följande: "Det var en vakker og fin skikk, den var også meget praktisk. Her på disse trange, krokete veger kunne det ofte være vanskelig nokk, når man møtte heste og ferdselfolk, men da de fikk se den vite sløyfen på hesten, da såg mann straks at det var et begravelsesfølge som kom. De kjørte straks så langt tilside som mulig, stoppet og de fleste tog av hatten og stod stille til alle var kommet forbi. Det var storslaget og vakkert, her på lange milevide skoger med opptil 4—5 mil til kirken." I en äldre notis från Jukkasjärvi socken heter det: "Då någon kör med lik, binder han ett hvitt tygstykke vid 'rankdonet' . . . Alla som möta, veta då hvad det är fråga om och lämna vägen fri. Detta gör såväl lapp som nybyggare."⁵² Samma

⁵¹ B. Gustafsson, Kyrkoliv och samhällsklass i Sverige 1870 (under tryckning); L. Hagberg, a. a., s. 158.

⁵² Fataburen 1908, s. 207. Jfr Ulma 19734.

motivering till bruket omtalas även från Gällivare, Töre och Korpilombolo socknar i Norrbotten samt Fryksände i Värmland.⁵³ Intressant är att vi också från Finland finner uppgifter av liknande art: "En duktrasa hänger i rankbågen, då man för ett lik, för att alla skall kunna se, att det är en likförare."⁵⁴ Från Pudasjärvi heter det: "Jag har alltid sagt: 'Jag går inte förrän jag har en duk i rankbågen.' Då frågar mötande inte: 'Vad forslar du?' då man har en duk i rankbågen. Då ser var och en vad som forslas."⁵⁵

Av stort intresse i detta sammanhang är att undersöka hur man förfor med luokkaliina efter framkomsten till begravningsplatsen. En del uppteckningar omtalar, att duken medtogs hem och användes som vanligt som handduk eller näsduk igen. Detta torde dock av uppteckningarna att döma icke överallt hört till vanligheten. Från Luhanka socken omtalas, att duken efter begravningen lämnades till någon behövande,⁵⁶ och från Koskenpää heter det t. o. m. att "Fattiga slåss med varandra om vem som skulle få duken".⁵⁷ En liknande uppgift lämnar Elsa Mahler från Ryssland, där linneduken efter att ha gjort tjänst framför helgonbilderna i hemmet sex veckor efter begravningen skänktes till någon fattig.⁵⁸

Några belägg från Finland och Norrbotten omtalar att duken kastades i gra-

⁵³ ULMA 11509; 19930; 19735; 19734: 5.

⁵⁴ SKS 17308.

⁵⁵ SKS 17312. Jfr SS Valkeala socken, E. Pasi 1936. U. Harva, Mordvalaisten muinaisuusko, s. 29.

⁵⁶ SKS VK 69: 3. Jfr även Suomen Museo LIV 1947—1948, s. 130 not 1.

⁵⁷ SS J. Valkeajärvi 1931.

⁵⁸ E. Mahler, a. a., s. 657. Jfr även I. Manninens uppgift nedan s. 15.

ven,⁵⁹ och en uppteckning tillägger att "Det är inte bra om man glömmer det."⁶⁰ I Konginkangas bands duken om kistans fot och fick så följa med ner i graven.⁶¹

Från Hyrynsalmi i Finland omtalas att "skjutsmannen lade den (duken) på korset på graven, på gravkorset".⁶² En liknande uppgift har förf. muntligen erhållit av fil. mag. A. Hirsjärvi, Helsingfors, som omtalat att han på en tjänsteresa sommaren 1935 i Suojärvi socken, numera tillhörande Ryssland, sett vita duktrasor hänga fastbundna vid en av korsarmarna på gravkorsen (ortodoxa "dubbelkors") på de olika byarnas begravningsplatser. Professor Gustav Ränk har meddelat förf., att han själv sett detta bruk hos setukeserna i sydöstra Estland och hos de ortodoxa voterna och izorerna i Ingermanland. Om setukeserna skriver Manninen: "Det finns en sed att binda ett 'bälte' på korset. Om det kommer en tiggare tar han bältet."⁶³ Intressant är att jämföra dessa uppgifter med ett par notiser från Ukraina: "Ein Kreuz . . . wird gleichzeitig mit dem Sarge aus Birkenoder Tannenholz hergestellt. Es wird mit einem bestickten Handtuch umwunden, damit der Tote seinen Schweiss abwischen kann."⁶⁴ Zelenin skriver: "Die Ukr. bringen auf Gräbern von Knaben und ledigen Männern ein Tüchlein am Kreuz

an."⁶⁵ Och samme författare säger om kosackerna: "die Kosaken bringen ein solches an einem hölzernen Speer als Kriegerfahne an."⁶⁶ Då det ovan citerade belägget från Hyrynsalmi tydligt omtalar att gravkorsets duk var en luokkaliina, är det högst sannolikt att så varit fallet även i Ryssland och Balticum.

Om icke överallt luokkaliina fastbands vid gravkorset har duken emellertid på många håll i stället fastbundits vid ett träd på kyrkogården. Från Karstula socken i Finland meddelas: "På kyrkogården då den döde var begravnen, bands bandet i en kyrkogårdsbjörk. I samma björk band hela socknen sina rankbågsband. Och här fick de hänga så länge de höll."⁶⁷ I en uppteckning från Gällivare heter det: "Då dom kommer till kyrkogården, så tar dom bort tygremsan och knyter fast den i en buske på den, t. ex. vid ingången. Jag har sett många sådana likmärken i träden alldeles intill staketet vid gamla lappkyrkan i Gällivare."⁶⁸ Från Jukkasjärvi omtalas, att "då man vänder från kyrkogården, så tar man bort remsan och lämnar den utanför kyrkogårdsgården. Och på våren brukar det vara så många remsor där, så dom brukar samla ihop dom och bränna dom".⁶⁹ Märkligt är att vi bland tjeremisserna i östra Ryssland kan finna en nästan exakt motsvarighet till de finska och norrbottniska uppteckningarna. Uno Holmberg-Harva skriver nämligen härom: "Redan vid första anblicken kan en vandrare skilja den (kyrkogården) från andra heliga lundar hos tjeremisserna, eftersom man i kyrkogårdsträden brukar hänga heliga dukar,

⁵⁹ Muhos (SKS 17301), Jukkasjärvi (ULMA 19734), Övertorneå (7051:3).

⁶⁰ Kittilä (SKS 17327).

⁶¹ SS H. Helminen 1931.

⁶² SKS 17266.

⁶³ I. Manninen, a. a., s. 17. I de märkliga setukesiska begravningsångerna omtalas gravkors med vidbundna garntrådar. J. Hurt, Setukeste laulud I 3, Helsingfors 1907, s. 102, 105. Jfr härom O. Loorits, Grundzüge des estnischen Volksglaubens I, Lund 1949, s. 83 f., 200. Från Lettland finns en uppgift härom i en prästrelation från 1664. K. Straubergs, a. a., s. 75.

⁶⁴ E. Mahler, a. a., s. 659.

⁶⁵ D. Zelenin, a. a., s. 327.

⁶⁶ D. Zelenin, a. a., s. 327.

⁶⁷ SKS 17386.

⁶⁸ ULMA 3177:2.

⁶⁹ ULMA 9964:46.

tyglappar, avlidnas kläder osv. 'för att de inte skulle ruttna på marken.'" ⁷⁰ Om kvarlämnandet av den dödes kläder vid kyrkogården berättar även Samuel Rheen i sin relation om Luleälapparna 1671: "Alle the kläder som den döda hafwer legatt uthi, föra the till grafwen eller kyrkiogården och lämna dem ther qwarr, sampt den Ackija där uthi lijket fördt warder." ⁷¹

Att luokkaliina på sina håll även ansetts besitta vissa magiska egenskaper är mindre underligt, då allt som haft med den döde att göra i folktron ansetts bemsittat eller delaktigt av "likkraften". Från Vuolijoki socken i Finland omtalas, att "den som tog den där (luokkaliina) och torkade ansiktet med den, började se gravarnas folk". ⁷² En liknande uppgift lämnar Adam Mikkonen från Kajaani: Om någon tog duken (luokkaliina) från kyrkogården och torkade sitt ansikte med den då började för honom synas de avlidnas änglar eller dvärgar. ⁷³ Från Värmland berättas att duken användes vid kreatursbot, ⁷⁴ och ett belägg från Övertorneå som är ensamt i sitt slag omtalar, att duken hindrade den döde att gå igen och därför inte fick tagas hem igen: "Å då var för den döe inte skulle kunna gå tebaka, å de skulle som bindas mä den näsduken. Å då vi kom hem te mor nänn gång mä nänn näsduk som vi hittat ätter vägen, så fick vi gå te baka mä den å läggan där vi hittat den å mor sa att då va en liknäsduk. Å de som inte vart väl belagda de gick ju tebaka." ⁷⁵

⁷⁰ U. Holmberg, Tsheremissionen uskonto, s. 16.

⁷¹ Svenska Landsmål XVII, s. 46.

⁷² SKS 17227.

⁷³ Suomen Museo LIV 1947—1948, s. 130 not I.

⁷⁴ ULMA 9174.

⁷⁵ ULMA 7051: 3.

En funktion, som luokkaliina med tanke på placeringen i hästens rankbåge, selkrok eller bogträ mycket väl skulle kunna tänkas ha haft är att utgöra ett skydd för hästen gentemot liket. Mångenstädes har man som bekant haft stor motvilja att släppa till hästar för likskjuts, då man trott att hästarna skulle taga skada därav. Av intresse är därför följande uppgift från Ryssland: "An das Krummholz des Wagens wird ein Handtuch gebunden; dasselbe dient auch als Zügel. Man meint, dass er für das Pferd sehr schwer sei, den Toten zu ziehen, weil die Teufel sich seiner bemächtigen." ⁷⁶ Även om det ryska belägget hittills är ensamt bör det ej underskattas. Det är inte uteslutet att vi i den vita duken har att se ett profylaktiskt medel som kunde hålla på avstånd de onda andarna, dödsdemonerna.

I detta sammanhang är det av vikt att observera, att luokkaliina som ovan visats i allmänhet varit av linne, och alltså tillverkad av lin. I. Manninen har t. o. m. fått ett meddelande från Liperi socken, att i likhästens rankbåge icke fästes en vit duk utan ett linknippe. ⁷⁷ Helmi Helminen, som återgivit Manninens uppgift gör till densamma följande kommentar: "Kanske hade linet i folktraditionen samma makt som den vita färgen att locka andar och avvärja demoner, då t. ex. i

⁷⁶ Zelenin, a. a., s. 325.

⁷⁷ Suomen Museo LIV, 1947—1948, s. 130, not 1. Sedan denna uppsats skrivits har förf. funnit följande belägg, vilket ytterligare visar att luokkaliina ännu alltjämt icke överallt endast förklaras såsom tjänande ett rent praktiskt syfte. Från Ilomantsis östligaste byar berättas nämligen att "vid rankbågen binder man två vita trasor i kors så att den avlidne får titta på korset". Kansatieteelinen arkisto III Forssa 1939, s. 288. — Ett med luokkaliinaseden likartat bruk, vilket faller utanför sammanhanget i denna uppsats omnämnes i N. Lid, Jolesveinar og Grøderikdomsgudar, Oslo 1933, s. 87 f.

Ilomantsi fästmän badades i brännvins-ånga med ett linknippe.”⁷⁸ Helminen ger själv ett annat exempel: ”Linnet ansågs ha makten att dra de avlidna till sig. Så t. ex. försågs skedarna på de dödas fester, som var avsedda för de avlidna med en lin-tråd, som snoddes om skaftet ovanför skedbladet” (a. a., s. 130).

Av det föregående framgår att det är svårt att finna någon slutgiltig förklaring till luokkaliinabrukets innersta mening. Frågan får tillsvidare lämnas öppen. Emellertid kan det kanske vara av betydelse att fästa uppmärksamheten på det större kultiska sammanhang, i vilket vi med all sannolikhet har att infoga seden.

Denna den vita dukens kultiska betydelse, kommer kanske starkast fram vid de dödsfester och måltider som hölls för de döda in i sen tid speciellt hos de ortodoxt troende. Gustav Ränk har i en uppsats om ”Vitt lintyg som väggprydnad i det estniska boningsrummet” återgivit en utomordentligt intressant skildring av en sådan dödsfest, lämnad av den estniska pastorn O. W. Masing 1821. Det gäller lutherska ryssar i socknen Iisaku i nordöstra Estland. Allhelgonadagen dukades där i gårdarna en måltid för de döda. Sedan husfadern lämnats ensam i stugan läste han Fader vår och tog därefter ”den vita duken” i handen, öppnade dörren och sade: ”Välkommen, välkommen, var välkomma, kom in, gäster!” Därefter strök han med duken över dörren så många gånger som han visste sig ha döda släktingar. Skildringen fortsätter med att berätta hur bonden inbjöd de döda till matbordet, och sedan svängande med den vita duken skickade bort dem.⁷⁹ ”Seden att inbjuda själar vinkande med duken är”,

säger Ränk, ”tydligt mycket gammal. Vi träffar på den långt borta i öster hos mordvinerna. Om mordvinerna i Simbirski guvernement berättas att bönder har gått ut på bygator för att inbjuda de dödas själar och då vinkat med vita dukar. Dessutom har inbjudarna föreställt sig, att själarna samlar sig i dessa dukar och för detta ändamål vikit dukarna samman och på så sätt hämtat dödas själar till sängarna.”⁸⁰ Men även vid själva döds-tillfället har det vita tyget stor betydelse. Efter dödens inträde hängde man ut ett stycke linnetyg eller en linnehandduk vid fönstret, ett fat med vatten ställdes på fönsterbrädet, vilket bruk av folket förklaras på olika sätt: ”Die Seele soll sich nach der Waschung (im Wassergefäß) mit dem Handtuch abtrocknen, sie trocken damit ihre Tränen oder ruht darauf aus.”⁸¹ Att det vita tyget troddes innehålla egenskapen att draga själar eller andar till sig har Ränk visat med exempel både från kareler, katolska letter i guvernementet Vitebsk och bland vitryssarna. Talrika exempel från de östeuropeiska folken visar även att vita lakan eller vit väv i deras tro samtidigt haft en förmåga att hålla onda demoner borta.⁸² Det ligger i själva verket intet inkonsekvent eller orimligt i detta denna den vita dukens både appellerande och repellerande för-

⁸⁰ Suomen Museo 1944, s. 40.

⁸¹ G. Ränk, Das System der Raumeinteilung in den Behausungen der nordeurasischen Völker, Sthlm 1949, s. 103.

⁸² Suomen Museo 1944, s. 41. — Som G. Ränk och H. Helminen i ovan anförda arbeten visat, har de vita dukarna också spelat en betydelsefull roll vid bröllopsfesterna, vilka i vissa drag har slående likheter med begravnings- och dödsfesterna. Så har t. ex. Helminen av en ostjakisk kvinna, Tatjana Ivana, fått uppgiften att man bland denna finsk-ugriska folkspilla vid hemfärden från lysningen hängde en duk i hästens rankbåge. — Suomen Museo LIV 1947—1948, s. 126.

⁷⁸ Se not 77.

⁷⁹ Suomen Museo 1944, s. 30 f.

måga. Folktron är ingalunda "logisk" i vår mening. Duken får tjäna det syfte som i en viss situation är intressedominerande. Om den vita dukens kultiska betydelse i kult och folktro må slutligen följande ord av Ränk vittna: "Med hänsyn till den stora aktningen med vilken man tog det vita lintyget (lakan, handduk, linneväv), blir det alldeles klart varför den vita väven överallt i Östeuropa har fått en viss kultisk betydelse. Bland alla ortodoxer är det ett attribut, som pryder helgonabildshyllan eller skåpet i det heliga hörnet i rummet. Någonstädes har den vita handduken t. o. m. blivit den enda representanten för det heliga i detta hörnet."⁸³

Sedens uppkomstort och spridningsvägar

Sedan nu luokkaliinas utseende, ålder och funktion granskats, vill jag återknyta till vad som i inledningen sagts om den geografiska utbredningen och diskutera frågan om brukets uppkomst och spridning. Redan av det föregående har framgått, att bruket av luokkaliina i Värmlandsområdet och utbredningsområdet Norrbotten—Finland samt Ryssland—Balticum har samma utformning. De smärre olikheterna får betraktas som lokala variationsformer och tillskrivas privata initiativ. De rubbar i varje fall inte sedens enhetliga karaktär i Värmland, Finland, Ryssland och Ostbalticum. Vi har alltså att göra med en i båda områdena formellt likartad sed. Men likheter har även konstaterats beträffande sedens innehåll, dess syfte. På grundval av denna både yttre och inre likhet i Värmland och Finland—Ryssland—Balticum finns anledning att förmoda, att vi har att

⁸³ Suomen Museo 1944, s. 41.

göra med en på endera hållet uppkommen och sedan till det andra området spridd sed.

När det gäller det norrbottniska utbredningsområdet för luokkaliina står det redan av den geografiska utbredningen klart att det här är fråga om en direkt fortsättning av det finska bruket. Liksom beträffande materiell kultur har även här den territoriella gränsen inte blivit en kulturell gräns mellan Sverige och Finland. Genom befolkningens blandning och två- eller trespråkighet i gränsbygderna har kulturlänen även underlättats. Det är intressant att se hur luokkaliinas utbredningsområde nästan helt sammanfaller med utbredningen av den s. k. trattsagan. Denna i Finland, Ostbalticum, Västryssland och norra Polen förekommande slagtyp, har från Finland trängt in på svenskt område i Tornedalen, men når inte längre söderut än till Kalix, varifrån även det sydligaste belägget för luokkaliinas utbredning kommer.⁸⁴ Även det förhållandet att luokkaliina i Norrbotten bindes vid rankbågen visar det svenska brukets direkta sammanhang med det finska. Att rankbågen trängt ytterligare något söderut, ner till Umeå-trakten, sammanhänger givetvis därmed att ett bruksföremål som befinnes ha praktiska fördelar har lättare att spridas än en sed, för vars spridning en mera intim och långvarig kontakt mellan den givande och tagande parten säkerligen är nödvändig.

När det gäller sammanhanget mellan det värmländska och norrbottnisk-finskriska utbredningsområdet kan man genast utesluta möjligheten av en

⁸⁴ Rig 1938, s. 219; D. Trotzig, Slagan och andra tröskredskap, Sthlm 1943, s. 29, 38, 41, 44 samt utbredningskartan över olika slagtyper; K. Vilkuna, Sadonkorjuu — ja viljanpuintivälineiden historiaa. Virittäjä 1944, s. 175—181.

spridning från bygd till bygd. Därtill är avståndet för stort och vad viktigare är: inga spridda belägg utanför värmlandsområdet ger stöd för tanken, att vi skulle ha att göra med ett enda stort gemensamt finskt-svenskt utbredningsområde, varav vi i Sverige nu endast skulle ha kvar värmlandsområdet som en relikt. Därtill är att märka, att det finska område som brukar tjänstgöra som en brygga till Sverige och vilket i stor utsträckning har svensk eller finsksvensk befolkning, nämligen Åland, Egentliga Finland, Nyland och Vasa-området, saknar belägg för seden. Därmed är även möjligheten att begravningsbruket spritts från Sverige till Finland helt utesluten. Kvar står då endast möjligheten att bruket från Finland kommit till Värmland. Hur har då detta kunnat ske? Utan tvekan genom de finnar som i slutet av 1500- och början av 1600-talet invandrade till Värmland och Norge, och vars ättlingar under benämningen värmlandsfinnar levat kvar i Värmland in i sen tid. Förflyttningen skedde i huvudsak från det dåtida norra Tavastland och nordvästra Savolaks, varest luokkaliina-seden är välbelagd. Invandringen till Värmland ägde som bekant rum omkring 1580, och var i stort sett avslutad omkring 1660.⁸⁵

Liksom Karin Danver gjort ifråga om Peregrinus-ropet ”Bind dina hundar”,⁸⁶ måste man därför draga den slutsatsen, att någon gång under dessa 80 år överflyttningen ägt rum av seden att fästa den vita duken i likhästens seltyg. Sedvänjan har sedan upptagits av de sven-

skar, som kommit i nära kontakt med de finska kolonistörerna, för att slutligen ha blivit ett allmänt svenskt bruk i Värmland och dess grannbygder, där det med traditionens styrka levat kvar, tills det dött bort i kampen mot den nya tiden i början av vårt århundrade.

Mot denna spridningsväg har emellertid Richard Broberg⁸⁷ och senare J. Ejdestam opponerat sig. Ejdestam säger bl. a., att det ”torde icke finnas något exempel på att en av dessa finnar införd sed har vunnit någon nämnvärd spridning bland svenskarna”,⁸⁸ och på ett annat ställe, att ”svenskarna i Värmland icke antagit några av finnarna utövade seder.”⁸⁹ Dessa påståenden har emellertid inte fått stå oemotsagda. För den diskussion som förts kan hänvisas till K. Vilkonas sammanfattning i uppsatsen ”Bind dina hundar”,⁹⁰ vari han kraftigt styrkt den av Karin Danver och Sigfrid Svensson⁹¹ omfattade teorin, att seden är införd av värmlandsfinnarna och upptagits av den svenska befolkningen i Värmland. När Ejdestam i sin polemik mot Sigfrid Svensson säger att denne ”icke kunnat prestera något som helst motbevis mot denna min åsikt”,⁹² hoppas förf., att det begravningsbruk som här varit föremål för behandling kan tagas som ett fullgott motbevis mot Ejdestams generaliserande och doktrinära uppfattning om värmlandsfinnarna som traditionsbärare och ett stöd för riktigheten av Danvers, Svenssons och Vilkonas uppfattning.

⁸⁷ Nationen och hembygden 3, 1942, s. 100.

⁸⁸ J. Ejdestam, *Arseldarnas samband med boskapsskötsel och åkerbruk i Sverige*, Tierp 1944, s. 36. Jfr äv. Rig. 1948, s. 78.

⁸⁹ J. Ejdestam, *Arseldarna*, s. 138.

⁹⁰ Rig 1947, s. 157—167; Rig 1948, s. 78—80.

⁹¹ Rig 1943, s. 69, Rig 1944, s. 81 ff.

⁹² Rig 1944, s. 167.

⁸⁵ S. Samuelsson, *Värmlands Historia*, i *En bok om Värmland av Värmlänningar*, I, Uppsala 1917, s. 212; E. Falk, *Finnarna i Värmland intill 1600-talets slut*, s. 229—284.

⁸⁶ K. Danver, *Folktraditioner kring vårdagjämningen*, Lund 1943, s. 116.

Kvar står nu den fråga som redan i det föregående ställts i sammanhang med rankbågen: har vi i det stora finsk-ugriska och ryska utbredningsområdet att räkna med finsk eller rysk uppkomst- respektive kulturlån? Svaret torde denna gång vara lättare att ge. Utbredningskartan å fig. 3 visar tydligt att luokkaliina-seden varit utbredd i de delar av Finland som sedan gammalt stått under östligt inflytande, medan den är nästan okänd i de

av svensk och västeuropeisk kultur influerade delarna av landet. Ännu tydligare blir emellertid sammanhanget med den rysk-ortodoxa kulturkretsen då man studerar seden ur innehållssynpunkt. Både den geografiska utbredningen och det faktum att seden i det föregående kunnat infogas i ett större kultiskt sammanhang pekar på Ryssland som platsen för sedens uppkomst.

"Luokkaliina", une coutume funèbre en Värmland, provenant de l'Europe orientale

En Värmland, province de la Suède centrale, a existé parmi les paysans une coutume d'attacher une voile blanche à la sellette du cheval qui porte le défunt jusqu'au lieu de sépulture, fig. 1. Par des questionnaires, l'auteur a réuni de matériaux nouveaux de cette tradition, dont l'extension géographique s'ensuit des cartes, fig. 2 et 3. Un nombre de références sont aussi venues de Russie, des races finno-ugriennes, à savoir mordvines et tchéremisses ainsi, que de Balticum. Ce terrain se joint en somme avec celui de l'harnais russe, "luokka" en finnois (une pièce du bois, qui forme une courbe au dessus du garrot du cheval, fig. 4), dans lequel la voile blanche a été attachée, et le nom est "luokkaliina". L'âge de "luokka" est haut dans les provinces de l'Est et du Centre de la Finlande et en Russie, mais de jeune date en l'Ouest de la Finlande, là où manque aussi "luokkaliina". — Dans le terrain, la tradition s'est rencontrée aussi loin que se rappellent les narrateurs, mais elle a fini dès que l'on a commencé de transporter le défunt par auto. Et en Värmland et en Finlande on a accroché pour des mortes, la voile blanche à côté du gauche du cheval, mais pour les morts, on l'a accrochée à droit, par quel moyen on pourrait donc savoir le sexe du défunt, ainsi, qu'à rencontre sur la route, être averti pour donner place au convoi funèbre. — Parfois, après l'enterrement, on a emporté luokkaliina à la maison, où elle pouvait être employée comme remède pour les bêtes, ou on en a fait cadeau à un pauvre,

quelquefois elle accompagnait le cercueil dans la tombe. Elle pouvait aussi être arrachée à la croix funéraire, comme en Finlande, Russie et Balticum, pouvait encore être arrachée dans les arbres de la cimetièrre comme dans le Nord de la Suède, en Finlande et parmi les mordvines et les tchéremisses. Entre autres, le fait que luokkaliina soit fabriqué du lin, peut dénoter, qu'au début, la voile a voulu être un remède prophylactique pour tenir à distance les démons de mort. Donc, l'auteur laisse ouverte la question du fond de la tradition, mais en même temps, il indique la grande importance qui se rapport aux cultes dans l'Europe de l'Est.

Dans la dernière partie l'auteur montre, que le terrain de Värmland ne forme guère un reliquat d'un plus grand terrain antérieur commun. Puisque l'Ouest de la Finlande, qui autrement fait un pont de la civilisation entre la Suède et la Finlande, manque de preuves de la tradition, il ne reste qu'un moyen de propagation: de la Finlande en Suède. La propagation de la coutume a dû être faite par les finlandais, qui, en 1580—1660, sont immigrés en Värmland, et d'après ceux-la elle a été recueillie des suédois en Värmland et dans les environs. Avec ce resultat principal de l'article, l'auteur a voulu collaboré à la discussion, dont ont été mis les finlandais en Värmland comme représentants des traditions (voir RIG 1947—48). Le terrain géographique et le fond du culte montrent à la Russie comme l'endroit de l'origine de la coutume en Europe de l'Est.

STRÖDDA MEDDELANDEN OCH AKTSTYCKEN

Silverstudier

Av *Sigurd Wallin*

De senare årtiondenas silverforskning har varit livlig hos oss och även fört fram många nya författarnamn. I en föregående generation hette förträdaren för specialiteten helt enkelt Upmark. Fullföljandet av Gustaf Upmarks plan på en översiktlig formhistoria enade de aktiva yrkesmännen till en mönstring av det samlade föremålsbeståndet. Därefter ha ansträngningarna riktats på en revision av stämpellexikonet, en uppgift som håller intresset spänt på ämnet i dess helhet. Så centralt är verkligen stämpelings-systemet att det ej kan isoleras från formhistoria, kvalitetsbedömning och kringssynthet över huvud på områdets geografiska variantflora. En artikel i *Fataburen* 1949 kan exemplifiera detta. Där gör Bengt Bengtsson gällande att ett högklassigt rokokoarbeta bör anses tillverkat av Christian Precht, fastän det är alldeles tydligt stämplat av Johan Collin i Stockholm 1745. Så invecklad kan en till synes självklar sak vara redan en mycket lång tid innan man uppfunnit nutidens "fullmaktstämpling", som håller på att bryta sönder världens bästa silverstämplingssystem.

Silverlitteraturen är för närvarande en helt livlig genre inom konstslöjdshisto-

rien men för att denna titt på ämnet ej skall urarta till en ren uppräknings av uppsatsrubriker skall den ägnas åt enbart två ämnen ur den aktuella silverlitteraturen.

I den senaste praktpublikationen från Nationalmusei handteckningssamling, den femte i ordningen, har turen kommit till sådana blad som visa idéer och förarbeten till konstslöjdalster. Det urval som här publiceras på ett utsökt sätt gäller teckningar till beställningar för det svenska hovet och framföres under rubriken *Kunglig prakt från barock och rococo*. Som redaktör och huvudförfattare står Carl Hernmarck främst för verket och ensam har han i fyra uppsatser presenterat det silverhistoriska materialet som ingår i volymen.

Att skriva konsthistoria innebär väl att framställa de behandlade föremålen på ett påtagligt sätt, i ett historiskt perspektiv, i en förklarad dager. Detta program blir svårare att genomföra, om samtliga de föremål som skola behandlas länge sedan äro försvunna utan att någonsin ha varit grundligt beskrivna. Konstverk i dyrbart material — som t. ex. silver-serviser — utsätts för faran att materialet skattas högre än formen. Kungliga

serviser äro särskilt utsatta, dels är det de som för det goda exemplet skull först föras till myntet när landet är i fara, dels bli de under goda tider lättast offer för moderniseringsivern. Så har det med exemplarisk konsekvens gått med de svenska ända fram till 1700-talets slut, och det är just denna heltömda period i den kungliga silverkammarens historia som behandlas i den första av Hernmarcks uppsatser: Några teckningar till kungliga svenska silverserviser.

Här träder Nationalmusei handteckningssamling in med ett åskådningssmaterial, som med sitt stora historiska värde och sin överlägsna konstnärliga kvalitet — särskilt framhövd av de förstklassiga ljustrycken — helt och hållet tar hand om intresset. Kungataffeln i växlande uppenbarelseformer materialiseras av dessa grupper av teckningar. Men när åskådaren sett sig mätt på deras formvärld har hungern efter en förklarande bildtext vuxit fram med frågorna: hur såg detta ut i utförd skick, vilka guldsmeder gävo kroppslig form åt teckningarnas idealbilder?

Textförfattaren står här till hands med alla de svar som i närvarande läge kunna ges. Först och främst besked om teckningarnas ursprung. Nic. Tessin d. y. svarar för den första gruppen, visande en huvudpjäs till den karolinska kungataffeln och en praktfull buffet till Ulrika Eleonora den yngres bröllopfest. Särskild uppmärksamhet tilldrar sig den förra, den genomarbetade ritningen till en stor terrin, säkerligen tänkt som mittpjäs på den mycket omfattande bordssurtout som genom Tessins bemödanden planerades för Karl XI och utfördes för Karl XII. Nästa grupp består av de delikataste laverade blad med överdådiga

franskt besjälade rokokopjäser, vilkas inpassande i det svenska hovsilvrets kronika fört med sig ett livligt meningsutbyte. För det tredje är det teckningar av Christian Precht, närmare bestämt två grupper, den ena med en rad mer geometriskt konstruerade terriner med behärskad ornering i tidig och stillsam rokokoko, den andra några surtoutuppsättningar i betydligt mer frigjord och svajig rokokoväxt. Ett par Härlemanskisser ur Fullerösamlingen ge hållpunkter för stilutvecklingen sedd från den svenska smakens ledareplattform.

Kommer så redovisningen för kungataffeln successiva förnyelse sådan den avspeglar sig i de tidvis rikligt flödande arkivaliska källorna. Tessins och Jean François Cousinets karolinska surtout ut rangeras och smälts ner och ersätts på 1740-talet av en uppsättning, som under Härlemans ledning tillverkas huvudsakligen av guldsmederna Gustaf Stafhell d. ä. och Christian Precht. Då framställningen har till uppgift att accompagnera teckningsmaterialet i Nationalmuseum gör den halt före övergången från rokokoformerna och hänvisar till den fortsättning som vilar i Bellingasamlingen.

Ur Hernmarcks text får man lätt ett intryck av väl avgränsade nyanskaffningsperioder och däremellan rena slitperioder, ett förlopp som forskningen med ihärdigt detaljarbete sovrar fram ur källorna. Förloppet har fått klara konturer. Men man kan med fördel ägna en tanke åt det förarbete som gjorts. Den kungliga silverkammarens historia har varit föremål för många studier. Med utgångspunkt från Böttigers räkenskapsexcerpter ha Silfverstolpe, Stavenow, Munthe och Hernmarck själv gjort strandhugg på det vidlyftiga ämnet, senast och

utförligast kanske i andra delen av Svenskt silversmide. Man får ur dessa många framställningar framför allt intrycket av en ständigt år från år fortgående nyanskaffning och därmed parallellt gående utrensning, ett myller av notiser och viktuppgifter, men endast då och då en så pass fullig beskrivning, att pjäsens former någorlunda kunna skönjas. Identifieringarna med de mer enstaka förekommande ritningarna framstå som åtskilligt mer problematiska och man förstår hur lätt hypoteserna kunna komma i skarp oppositionsställning mot varandra. Om full klarhet någon gång kan vinnas torde vara för tidigt att ta ställning till, förrän alla källor blivit grundligt studerade. Det är ej lätt att konstatera om så ännu har skett, men man kan vara överens om att den metod som tillämpats i detta senaste arbete med dess publicering av det förnämsta bevarade teckningsmaterialet i så förstklassiga reproduktioner verkar i rätt riktning. Den kungliga silverkammarens öden ha förutsättningar att hålla intresset på spänn tills allt är utklarat.

Det följande kapitlet, Några teckningar till kungliga begravningsbägare, är kort men behandlar en uppmärksammas föremålsgrupp, som numera är känd genom de ståtliga syskonbägarna från Fredrik I:s och Adolf Fredriks begravningar. Om dessas synnerligen egenartade form var nyskapad vid det första av dessa tillfällen är osäkert. Det syns snarast troligt att redan kung Fredriks bägare kan vara en kopia av hans tio år tidigare avlidna drottning motsvarande båda begravningsbägare. När man så ser att vikten på dessa senare är mycket nära lika det par av bägare som gjordes vid hennes moder Ulrika Eleonora d. ä:s be-

gravning 1693, fångas man lätt av miss-tanken att själva den tunga monumentala formen skapats redan av Tessin till detta tillfälle och sedan nödtorftigt moderniserats med vissa rokokoelement vid den tid då Hårleman övertog det Tessinska arvet. Ser man på den kungliga begravningsrekvisitan över huvud taget, är ju gången den att Tessin för Karl XI:s familj skapade en mot förtiden starkt kontrasterande ny ceremoniutstyrelse. Hela 1700-talet spann sedan vidare på detta program, begagnade åtskilliga element från gång till gång och moderniserade efter hand inom den givna helhetsramen. Detta fortgick ända till Gustav III:s begravning, då ett våldsamt avbrott skedde i allt, och konsekvent nog även ärkebiskopens minnesgåva fick helt nya stilformer och gestalten av en dryckeskanna. Vid Tessins debut som kunglig begravningsarrangör år 1685, då tre små söner till Karl XI begrovs, avtackades ärkebiskopen också med en förgylld dryckeskanna. Begravningsbägarnas period, innesluten inom dessa båda gränser, är det frestande att tänka sig som präglad av ett glidande formsammanhang, fastän detta är att ge sig ut på fri fantasi.

På säkrare mark rör man sig när man konstaterar att Tessin iscensatte sina kungliga ceremonier med en energisk regisörs konsekvens och alla detaljer omfattande suveränitet. Att han gjorde upp ritningar till allt vad hans medarbetarskara av konstnärer och hantverkare utförde har man goda bevis på. Och särskilt väl är den stora drottningbegravningen från 1693 känd genom ritningar och arkivalier. Om drottning Ulrika Eleonora d. ä:s sarkofag i det karolinska gravvalvet vet man således att dess tennstomme göts av den skicklige italienske

stuckatören Carlo Carove, att Burchardt Precht modellerade den gjutna dekorationen, cherubhuvuden m. m., och att han efter Tessins huvudritning gjorde upp arbetsritningar till den yttäckande ornering i genombruten, driven och förgylld metall som guldsmeden Petter Henning utförde. Häri ingår drottningens monogram i en sällsynt ädel form och i dominerande upprepning. Och man kan ej undgå att observera med vilken ymnighet just detta monogram varieras och återgår i alla tänkbara användningar genom hela ceremonistyrseln. Intet är så ideligen återkommande som kungakronan och de sammanflätade bokstäverna U E.

När man efter denna utflykt till den stora dekorativa miljön återgår till detaljen, minnesbägaren för de officierande biskoparna, studsar man först för kungamonogrammet på bägaren, vilket i hela stäten ingen enda gång stuckit fram bredvid drottningens. Betänker man sedan bägarteckningens mycket nära släktskap med ritningen till surtoutens mittpjäs från Karl XI:s allra sista tid, ligger det nära till hands att tänka sig möjligheten att låta bägarritningen återgå till att avse ett av de mindre numren i surtoutens stora pjäsupsättning. Behåller man dessutom beteckningen av utförd alternativ, så underlättar det även där hopförandet med inventarielistans detaljer. Den tvåörade lockbägaren, ganska främmande i vårt formförråd, känns genast en smula mer hemmastadd i en användning som närmar den till den talrika familjen av engelska Posset-pots. Vill man till punkt och pricka tro på guldsmedens egenhändiga räkning (Räntekammarboken 1693, vol. II, fol. 2519, Kammararkivet) har man svårt att förneka bägarnas kungamonogram, ty där står tydligt "Hans

Kongl: May:ts namn". Men verifikationens samhörighet med ritningen är ej därmed bevisad.

Texten under rubriken Kungliga beställningar av kyrkljusstakar är huvudsakligen av refererande karaktär. I Svenskt silversmide har materialet förut behandlats, i huvudsak av Hernmarck själv. Den stora akantusöverbuxna sjuarmade ljusstaken för slottskyrkan, som Petter Henning gjorde år 1693 och som för sin obehagliga façons skull fick gå i stöpet efter 1700-talets mitt, blev i själva verket redan år 1695 distanserad av en produkt i helt ny stilanda, den av Jean François Cousinet gjutna trearmade stake, som ännu finns kvar.

Dessa två arbeten, båda tillkomna under Tessins omedelbara ledning, illustrera på ett särskilt tydligt sätt stilbrytningen från tysk-italienskt med Precht som huvudmedhjälpare till franskt med hela den importerade konstnärskolonien som utförande organ, vilken man också så tydligt kan bevittna i hela miljöuppgifter vid en jämförelse mellan Tessins båda stora ceremoniarangemang 1693 och 1697, drottningens och kungens begravningar.

Här ställs vidare upp ett annat motsatspar, Cousinets stake och en kandelaar i Storkyrkan, gjord av Petter Henning år 1703. I vissa detaljer av detta senare arbete kan den nya franska stilen spåras, framför allt i gjutna delar, men i stort representerar det alltså tysk form och drivningsteknik. Omdömet spetsar till sig till ett konstaterande att fransmannens genomförda gjutteknik är den uppmärksammade nyheten gent emot den gamla drivningen. I verkets beskrivande katalog karakteriseras dock båda pjäserna helt summariskt och ordgrant lika

som "ljusstake av silver med gjuten och ciselerad ornering".

Att man i ena fallet har kvar en teckning till ett förkommet eller icke utfört föremål, i det andra en färdig pjäs men ingen ritning upprepar sig i bokens fjärde och sista silverkapitel: En teckning till den stora silverdopfunten. Man blir rent av frestad att generalisera vad förf. på något ställe antytt, att av flera alternativritningar den ena blivit antagen och gått till verkstaden och där förbrukats medan de övriga stannat i arkitektens portföljer. Den stora ritning som existerar till en kunglig dopfunt skiljer sig i kompositionen så helt från den utförda funten, att det först är en i blyerts svagt antydd framställning av Kristi dop på den ritade urnan, som slutgiltigt övertygat om dennas sakrala ändamål. Silverfunten är förut mycket omskriven ur olika synpunkter och när Hernmarck avslutningsvis summerar dess tillkomsthistoria, har detta samma resumerande karaktär som över huvud är så naturlig för den text som är gjord som ett behagligt och nyttigt ackompanjemang till kvalitetsavbildningar av ett nogräknat urval av konstslöjdsteckningar ur Nationalmusei rika samlingar. Både med referat och med egna uppslag och sammanställningar verkar denna text inspirerande till en repetition av mycket som på senare år framkommit och diskuterats i svensk historisk silverforskning. Den ger anledning att konstatera livaktigheten på området, men den riktar också blicken framåt på de skatter av outnyttjat historiskt gods som alltjämt locka till angenäma forskarmödor i de sköna konsternas rike.

*

Olle Källström har vid en följd av tillfällen fört på tal en silverhistorisk före-

teelse av den art att den är värd en bestämmd uppmärksamhet, men har tydligen förutsatt bevismaterialet vara så välkänt att det ej behövde på ett preciserat sätt repeteras för läsaren.

Senast och mest koncentrerat omtalas företeelsen i en uppsats i *Rig* 1948 (s. 49 ff.: O. Källström och A. Bygdén, Mästerguldsmeden Hans Rosenfeldt) på tal om Sankt Eriks skrin i Uppsala och vissa av dess påsatta gjutna ornament, vilka karakteriseras som importgods. Yttrandet (s. 59, högerspalten) lyder: "Såsom i andra sammanhang visats [not 13: O. Källström i *Svenskt silversmide* I, s. 57 och 126 (not 13). — O. Källström, *Den äldsta silverstämpeln från Uppsala, i "Uppland"* 1944, s. 144 f.] var det vanligt — inte bara bland kungliga frimästare utan även bland skråbundna mästare — att sätta utifrån importerade ornament på silverarbeten gjorda inom landet, trots att detta med stor skärpa förbjöds i skråbestämmelserna."

I årsboken *Uppland* 1948 betecknar författaren i uppsatsen "Rådmansö kyrkas silversmycken" kyrkans brudkrona som en "standardprodukt sammansatt av gjutna ornament, som antagligen producerades i massupplaga" (s. 18), och förklarar i not 15 att problemet om den fabriksmässiga framställningen av vissa ornamentsdetaljer ännu ej är fullt utrett, men att en hel del sådana detaljer importerades från Tyskland. Angående belägg från 1600-talets början hänvisar förf. även till sin uppsats *Guldsmedsyrket* i äldre tid, i *Notiser från arbetarnas kulturhistoriska sällskap* 1943, för 1600-talets senare del till Hernmarck i *Svenskt silversmide* I, s. 189 f.

I den citerade uppsatsen i årsboken *Uppland* 1944 behandlar förf. en kalk

från Västlands kyrka och finner att dess nod är ett utländskt renässansarbete, använt på en inhemsk kalk, och fortsätter: "Vi ha här nämligen med all sannolikhet ett exempel på en dispens från de stränga skråbestämmelserna om förbud mot att använda utländskt arbetat silver. Dessa dispenser äro mest kända från 1600-talets allra sista del. De pampiga svenska dryckeskannorna bära ofta en figurornerad lockplatta av högsta kvalitet, ditskruvad, importerad från utländska mästare tack vare en särskild, individuellt åt vissa i regel mera framstående svenska mästare beviljad kunglig licens. Dylika licenser kunna emellertid också påvisas mycket tidigare, nämligen 1613 och 1615, för den tidens förnämste stockholmsmästare, Lorenz Hartman." Exemplet från Västland ger, säger författaren, "en antydning om att licensförfarandet kanske var mera utbrett än vad man med bevarade säkra belägg hittills vågat påstå".

I Notiser från arbetarnas kulturhistoriska sällskap 1943, s. 70 förmodar författaren att särskilt de eftersökta och strängt upptagna guldsmederna bland andra genvägar till ett snabbt arbetsresultat använde "importen från Tyskland av färdiggjutna ornamentsdetaljer, som sedan arbetades in på de ur inhemska verkstäder utgående konstalstren. — — — Detta är en sak, som äldre forskare inte alls beaktat men som nu är under närmare utredning. Utan tvivel kommer undersökningsresultat att i betydade grad inverka på silverforskningens städse aktuella problem: vad är svenskt och vad är utländskt i vår äldre guldsmedskonst?"

Det av Källström citerade stället i Carl Hernmarcks kapitel om barocken i Svenskt silversmide I, s. 189 f. handlar om huruvida de svenska dryckeskannor-

nas gjutna fotbeslag och drivna lockplattor äro importerade eller svenska. I avseende på fotbeslagen lämnas frågan öppen, beträffande lockplattorna blir svaret: både import och inhemsk tillverkning. Ur riksregistraturet anföras (s. 191) vissa exempel från 1660-talet på att enskilda stockholmsguldsmeder och ämbetet självt fått tullfrihet för import av arbetat silver. Importörerna påminnas om sin plikt att svara för importvarornas halt, men även från den i Sverige gällande halten gavs dispens i fråga om arbeten från vissa berömda tyska guldsmedsstäder.

Det anförda stället i Källströms eget kapitel Renässansen, i Svenskt silversmide I (s. 57) handlar om stockholmsguldsmeden Lorenz Hartman, mästare 1582—1617. Notisen är av följande lydelse: "Jag håller för ganska troligt att han var den verkligt ledande inom stockholmsämbetet, icke blott vid detta rustningsarbete [graverandet av Karl IX:s begravningsrustning] utan även annars. Åtminstone uppnådde han ensam bland sina ämbetsbröder den märkliga ynnesten vid denna tid att få kungligt brev på tullfrihet, 1613 för silver som han införde från Tyskland och från år 1615 för "allt det sölvsmide", som han från utrikes orter införde till Sverige. Detta ovanliga privilegium för Hartman, som hittills föga beaktats, framhäver, tror jag, icke blott Hartmans ansedda ställning utan belägger ganska tillfredsställande vad man tidigare haft på känn, nämligen att de i Sverige verkande guldsmederna — i synnerhet utlänningarna — hade för sed att importera mer eller mindre färdiga silversaker, vilka här fingo t. ex. sin graverade utsmyckning eller vissa tillsatser efter den svenske beställarens smak (i synnerhet

torde väl de ofta förekommande svenska inskriptionerna på i stilhänseende utländska ting ha tillkommit på detta sätt.)”

Därmed är följden av de direkt återopade citaten uttömd i vad gäller vanan ”att sätta utifrån importerade ornament på silverarbeten gjorda inom landet, trots att detta med stor skärpa förbjöds i skråbestämmelserna” och i fråga om dispens från skråbestämmelserna, betecknad som ett licensförfarande. För skråordningarna redogör förf. både i Svenskt silversmide I och i Notiser från arbetarnas kulturhistoriska sällskap, och dessa urkunder innehålla såvitt jag förstår inga som helst bestämmelser av antydd art. Deras tendens är klar och bestämd, när det gäller att hålla landet fritt från utländskt silver med lägre halt än den för Sverige gällande. Det är allt.

Inför denna serie av uttalanden har man svårt att frigöra sig från en viss känsla av besvikenhets. Man hade vid resonemangets slut handen full av säkra resultat, men när man gått tillbaka till utgångspunkten finns ej mer kvar i nypan än något som påminner om Bibelns senapskorn.

Att Lorenz Hartman vid 1600-talets början får tullfrihet för import av silverarbeten förutsätter ju att denna vara var belagd med tull. Redan detta utesluter att samma vara vid samma tid var importförbjuden. Även beläggen från 1660-talet gälla tullfrihet. Att man under hela perioden hade en betydande import av

utländska silverarbeten torde få betraktas som allmänt känt och av något speciellt förbud att foga utländskt och svenskt tillsammans kan jag ej se något spår. Att införa termen licensförfarande på något som enbart är tullfrihet är väl att krängla till en i och för sig enkel och klar sak. Om inga andra grunder än de återopade finnas för ”de stränga skråbestämmelserna om förbud mot att använda utländskt arbetat silver” torde talet härom och om hela licensförfarandet bäst böra avföras från diskussionen kring den svenska silverforskningens olösta problem.

Källströms korta uppsats Den äldsta silverstämpeln från Uppsala har härovan tangerats ur en speciell synpunkt. Nils Ålenius har i årsboken Uppland 1945, s. 46, med säkerligen fullgoda skäl avskrivit stämpeltydningen. Det är inget riksapple.

Kvar står en kalk, sammansatt av tre delar, fot, nod och kupa, alla av olika ursprung. Fotens stämplor äro för närvarande otydbara. Kyrkans handlingar ge inga upplysningar. Att här dra några andra slutsatser än att ett brukbart kyrkokärl vid någon jämförelsevis sen tidpunkt tillskapats av resterna efter ett par gamla kalkar jämte en ny kupa — något i och för sig alldagligt — torde ej låta sig göra. Och silverforskningen får tills vidare erkänna sin oförmåga att för sina ändamål dra ytterligare nytta av Västlands kyrkas kalk.

Études d'argenterie

Après un considérable travail de pionnier, fait par Gustaf Upmark fils seul (mort en 1928), les études d'argenterie en Suède, à présent, se sont développées dans une communauté d'intérêts pour toute une génération de

savants, et elles ont produit une vive flore d'études détaillées. Deux groupes d'articles seront ici discutés.

Dans la publication de Nationalmuseum, La splendeur royale du baroque au rococo

(Kunglig prakt från barock och rokoko, Stockholm 1949), Carl Hernmarck a traité, dans quatre articles les questions autour des dessins d'argenterie de la collection de crayons du susdit musée. Les articles sont ici parcourus avec certaines petites notes marginales. Des vaisselles plates royales suédoises, dont toutes refondues il y a longtemps, sont illustrées avec des séries de dessins par Nicodemus Tessin fils, par l'orfèvre Christian Precht, et, finalement, par un artiste qui dans une manière supérieure possède à fond le style Louis XV. La collection des coupes commémoratives, dont on faisait cadeau aux évêques officiants aux funérailles royales, l'auteur cherche de compléter avec un crayon de Tessin d'un gobelet de deux anses avec le monogramme de Charles XI. L'auteur de cette critique met en doute l'hypothèse de cette relation aux funérailles d'Ulrika Eleonora mère. Des candélabres d'église, sauvées et sur crayon et en pièces, nous montrent la transition du style des formes allemandes aux formes françaises en 1690—1700. La candélabre par Jean François Cousinet dans la chapelle du château royal précède brillamment le victorieux goût français. Les fonts baptismaux royaux d'argent du même orfèvre sont mis à la compa-

raison avec un dessin, probablement un projet de concurrence, de tout autre caractère et de structure.

Un autre savant d'argenterie, Olle Källström, à plusieurs reprises, a fait remarqué, que, pendant la renaissance, il "était d'habitude — non seulement parmi les maîtres royaux libres mais aussi parmi les maîtres du corps de métier — de mettre aux pièces d'argenterie faites dans ce pays, des ornements importés d'étranger, bien que cela fortement fût interdit dans les statuts de la corporation". Les exemples que l'auteur donne en plusieurs endroits, se rapportent toutes à une franchise consentie à importation d'argent travaillé. L'auteur de ce compte rendu dit maintenant, que même l'existence des droits de douane en soi contredit une prohibition générale d'importer. Puisque, de plus, une vérification des statuts de la corporation, indique l'inexistence d'aucune prohibition d'importer que pour titre plus bas que valable en Suède, on peut constater, que l'auteur a été amené à ses conclusions par des suppositions, dont manquent assez de preuves, et qu'il a fait sa construction sans base. Il a paru nécessaire pour la continuation du travail en question de relever ce fait.

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

SVEN LJUNG: *Söderköpings historia*. I. Tiden till 1568. Med ett byggnads-historiskt bidrag av professor SIGURD ERIXON. Lund 1949. xx + 390 s., ill.

För den stadshistoriskt intresserade är det en källa till tillfredsställelse, att bearbetningen av våra städers historia nu inte längre i samma grad som förr går i jubileernas tecken. Även städer, vilkas ursprung förlorar sig i ett avlägset dunkel, och som följaktligen inte kan fixera något bestämt jubileumsår, börjar nu känna ett behov av att få sin utveckling klarlagd i stadsmonografiens form. Till denna kategori av städer hör Söderköping, vilket är så mycket mer glädjande som uppgiften att skriva dess historia länge har

främstått som en av denna forskningsgrens angelägnaste.

Initiativet togs i början av 1940-talet av den i Söderköping med omnejd verksamma hembygdsföreningen S:t Ragnhilds gille och fullföljdes sedan med bidrag från bl. a. Söderköpings stadsfullmäktige och Humanistiska fonden av Institutet för folklivsforskning. Den nu utgivna delen, som har författats av fil. dr Sven Ljung och följer stadens öden fram till 1568, utgör det första numret i en av denna institution utplagd serie av stadsmonografier. Ljung är knuten till institutet och har i viss utsträckning kunnat utnyttja material, som tidigare har insamlats av dess föreståndare, professor Sigurd Erixon; denne har själv författat ett mindre parti av boken, ägnat åt stadens kyrkor. Det är lätt

att konstatera, att samarbetet med Erixon och hans institut förmånligt har influerat Ljungs framställning; konkretionen i allt som rör kulturhistoriska detaljer är en av bokens många förtjänster.

Söderköping är ett av våra äldsta stads-samhällen. Det växte upp på en urgammal marknadsplats, tillika centrum för kulten, och dess existens som stad kan efter all sannolikhet leda tillbaka till omkring år 1200. Vad beträffar sättet för stadstillblivelsen ansluter sig Ljung i själva huvudsaken till den uppfattning, som Erik Lundberg förfäktade i sin uppslagsrika lilla skrift om Söderköpings stadstopografi (1928). Även han anser, att en köpmannakoloni av inflyttade tyskar sannolikt är stadens upphov.¹ Men han opponerar sig mycket bestämt mot Lundbergs metod att med utgångspunkt från kartmaterial från 1600-talet söka rekonstruera den äldsta topografien. Det var, menar Ljung, inte i första hand vägarna utan vattenlederna som under denna avlägsna tid bestämde marknadsplatsernas läge. Han ställer sig tvivlande inför möjligheterna att dra slutsatser rörande de säkerligen högst primitiva vägnarnas sträckning långt före körtrafikens tid med ledning av ett material, som är flera århundraden yngre. Likaledes avvisar han tanken, att en konung eller storman skulle ha anlagt marknadsplatsen eller spelat någon väsentlig roll vid dess utveckling till stad. Förf:s resonemang verkar övertygande. Säkert är, att man måste ha mycket starka skäl för att återföra en stadsanläggning på ett kungligt initiativ. Ett samhälles upphöjelse till stad har ju numera karaktären av bekräftelse på ett fait accompli, och så har det utan tvivel normalt gått till i alla tider. Det finns undantag, men de är i själva verket ganska få.

Söderköping hade ett förmånligt läge och utvecklades snabbt. Till dess staden någon gång under 1300-talet definitivt överflyglades

¹ Längre än till ett antagande kan vi dock inte komma i denna fråga. Ljung synes till en början ha detta klart för sig (s. 10 f.). Men det har hänt honom som så många andra, att en hypotes under arbetets gång förvandlats till visshet. Han skriver sålunda på s. 235: "En följd av ... att ett tyskt köpmannakonsortium grundat staden, blev givetvis, att köpmännen från början kommo att dominera stadens styrelse."

av Stockholm, var den av allt att döma vid sidan av Kalmar rikets främsta handelscentrum. Dess betydelse kom bl. a. till uttryck i att den upprepade gånger blev skådeplatsen för viktiga politiska möten. År 1302 förlades konung Birger Magnussons och hans gemåls kröning till Söderköping. Med hänsyn till stadens betydelse och kommersiella livaktighet skulle man ha väntat sig ett mycket starkt tyskt inslag i befolkningen och framför allt bland borgmästare och råd. Det bristfälliga urkundsmaterialet tillåter inte några alltför bestämda slutsatser, men den sammanställning, som Ljung har gjort, visar dock, att tyskarna ingalunda helt dominerade under 1300-talet och efter år 1400 var anmärkningsvärt svagt företrädda; av 14 kända borgmästarnamn från tiden 1400—1471 är endast ett enda tydligt tyskt.

Hade Söderköpings äldsta stadsrätt bevarats, skulle våra möjligheter att ge en fyllig bild av stadens rättsliga förhållanden och förvaltning vara mycket större. Vi får nu nöja oss med de excerpter ur laghandskriften, som sannolikt omkr. år 1630 gjordes av Johannes Bureus. Dessa anteckningar har Ljung gjort till föremål för en energiskt genomförd analys. Uppgiften har inte varit lätt, men förf. har oförskräckt gått problemen in på livet, och även om han i vissa fall synes ha pressat materialet något väl hårt, har han otvivelaktigt lyckats få fram åtskilligt nytt av stort intresse. Här kan endast några antydningar ges om hans huvudresultat. Vad först beträffar själva handskriftens öden konstaterar förf., att Stiernhöök så vitt känt är den siste som studerade den, innan den försvann, sannolikt för alltid. Johannes Bureus lånade handskriften av sin kusin doktor Olaus Bureus. Någon uppgift om vid vilken tidpunkt denne hade förvärvat dyrgräpen, har man inte, framhåller förf. vidare (s. 84). Han kunde ha tillagt, att Bureus under en stor del av 1610-talet tjänstgjorde som livmedikus hos hertig Johan av Östergötland; det är ju rimligast att tänka sig, att det var under denna tid som han kom över handskriften.

Fragmenten av Söderköpingsrätten ger enligt Ljung tydligt vid handen, att denna ej kan ha innefattat samtliga de lagbestämmelser, som tillämpades vid stadens domstol. Den utgjorde ett komplement till Östgötalagen,

men till en version av denna, som är äldre än den bevarade. Slutsatsen blir, att stadens rätt är äldre än den redaktion av Östgötalagen som nu finns i behåll och som anses härröra från omkr. 1290.

Hur länge tillämpades Söderköpingsrätten? Man har i behåll en praktfull handskrift av Magnus Erikssons allmänna stadslag, utskrivet för stadens räkning år 1387. Ljung vill emellertid inte tro, att söderköpingsborna väntade så länge med att skaffa sig en avskrift av den nya lagen. Han gör gällande, att de har antagit denna senast år 1367 och anför som bevis, att en borgmästare nämnda år för första gången figurerar i dokumenten från staden (s. III). Något borgmästareämbete nämnes ej i fragmenten av Söderköpingsrätten, och Ljung menar i anslutning till A. Schüeck, att ämbetet i regel har införts i städerna, först sedan dessa börjat tillämpa den allmänna stadslagen. Resonemanget är emellertid föga övertygande, eftersom Stockholm och flera andra städer hade borgmästare redan före detta lagverks tillkomst — ett förhållande som Ljung givetvis känner till.² Det synes därför rimligast att antaga, att Söderköping inte tillämpade den allmänna stadslagen förrän på 1380-talet, och att det exemplar av denna, som staden då skaffade sig, också var det första.

Förlusten av Söderköpingsrätten är så mycket mer beklaglig, som den i motsats till bjärköarätten har innehållit åtskilliga stadsgangen rörande stadens förvaltning och drätsel. Rådmän, rådstuga och byamot omnämnes i de tack vare Bureus bevarade fragmenten. De formän (förmän) som likaledes förekommer där, vill Ljung identifiera med de från flera diplom kända domini, varmed enligt hans mening avses de förnämsta bland rådmännen. Ljung har även påträffat ordet kämnärer på två ställen i Bureus' excerpter, fastän det förbigås i Klemmings edition av lagfragmenten; detta är det tidigaste omnäm-

² Ljungs argumentering synes förutsätta, att han tror på Schüecks antagande (Det svenska stadsväsendets uppkomst, s. 325 f.), att ämbetets utveckling har tett sig olika i befästa och i obefästa städer. Men i själva verket förklarar han sig — utan motivering — tvivla på det berättigade i denna distinktion (s. 128).

andet i svenska källor av dessa befattningshavare. I ett kapitel "Styrelse och befolkning" har Ljung sammanställt och kommenterat dessa uppgifter och vad man i övrigt kan få ut av det tämligen magra källmaterialet. Det är att vänta, att dessa sidor av ämnet kommer att ställas i en mycket rikare belysning, då framställningen griper in över nästa tidskede, från vilket nya källor, framför allt tänkeboksserier, står till buds. Ett särskilt intresse tilldrager sig de sidor, som förf. har ägnat åt förbindelserna mellan borgerskap, lågfrälse och bondebefolkning. Gränserna mellan dessa kategorier var under detta tidiga skede mindre skarpa, än de senare skulle bli. Lågfrälset hade inte så sällan företrädare bland städernas borgare, och det var inte heller någon ovanlighet, att handelsidkande bönder förvärvade burskap utan att flytta ifrån sina gårdar. Materialet från Västervik, som har studerats just ur denna synpunkt, erbjuder här en givande parallell.³

Åt näringslivets utveckling har förf. ägnat en omsorgsfull undersökning. Ett relativt fylligt material har här stått till hans förfogande, i första hand den på medeltida tyska pundtullsräkenskaper och på vasatidens svenska tullängder byggda handels- och sjöfartsstatistiken. Ett anmärkningsvärt drag är, att Söderköpings svenska och tyska köpmän under 1300-talet och även senare hävdade sig väl i konkurrensen med lübeckarna och själva ombesörjde en ganska stor del av varuutbytet med hansestaden, detta i motsats till sina i Stockholm och Kalmar bosatta yrkesbröder, som fick finna sig i att främlingarna helt dominerade utrikeshandeln. Söderköpings karaktär av handelsstad med livliga tyska förbindelser ger väl förklaringen till att dess hantverkare intog en mera underordnad ställning i förhållande till köpmännen, än eljest var vanligt i svenska städer. Längderna över stadens borgmästare och rådmän visar, att hantverkare endast i undantagsfall fick plats i stadsstyrelsen.

I de båda kapitlen "Unionens upplösning och reformationens begynnelse" samt "Nordiska sjuårskriget. Söderköpings förstörelse 1567" återvänder förf. till stadens "yttre" öden. Frihetskriget och Gustav Vasas för-

³ F. Lindberg, Västerviks hist. I, s. 139 f.

sta regeringsår betecknar av flera skäl en höjdpunkt i stadens historia. Den upplevde under Stockholms belägring en visserligen kortvarig kommersiell högkonjunktur som rikets viktigaste hamn, och den spelade en viktig roll som ett slags stödjepunkt för den protestantiska förkunnelsen. I detta sammanhang uppehåller sig förf. utförligt vid den mycket observerade verksamhet, som i början av 1520-talet bedrevs vid tryckeriet i Söderköping. Den lärda undersökningen, som faller en smula ur ramen och lämpligen kunde ha publicerats fristående eller som en exkurs, leder till det resultatet, att biskop Brask varken har upprättat eller innehåft detta tryckeri, även om han obestriddligen visade ett livligt intresse för dess arbete.

Folke Lindberg.

HJALMAR GRAPE: *Det litterära antik- och medeltidsarbetet i Olaus Magnus patriotism*. Akad. avhandling. Stockholm 1949. 247 s. Häft. kr 10: 50

I konsten att förena inhemskt och utländskt och gjuta det samman till en nationell produkt är Olaus Magnus en god representant för svensk medeltida litteratur. Men han är också en god exponent för sin egen tid, humanismens och renässansens. Det visar sig icke minst i hans skarpa öga för kulturens omvandling under inflytande av tidens allmän-europeiska strömningar. Ett äldre kulturskikt, hedendomens, var ännu på hans tid levande i lappmarkerna, drag från hjältedikternas och kämpavisornas tid tyckte han sig finna särskilt i Norrland. Inför sina ögon såg han den medeltida kulturen på katolsk grund genom maktbud från de styrande brytas ned; själv stod han i stridsställning mot dessa krafter. Många av sina vapen hämtar han ur det förflutna och hans kulturideal är icke hans egen tids utan senmedeltidens. Vid bedömandet av hans kulturskildringar få vi hålla i minnet, att de ofta icke äro ett registrerande av hans eget tidsskede utan snarare det eller de som ligga bakom. När samtid och framtid te sig mörka och fulla av oro för den landsflyktige, ligger faran för en idealisering av äldre tidsskeden nära. Denna risk delar Olaus Magnus med kulturskildrare från andra epo-

ker, även dem, som ligga oss bra mycket närmare i tiden. Både hans skarpsynthet och hans fosterlandskärlek äro emellertid omisskännliga; likaledes hans syften. Man är därför benägen att med ett synnerligen stort intresse ta del av det arbete, vars titel läses ovan, och som anger sig ha till "uppgift att klarlägga, vilka antika och medeltida källor, som givit innehåll och inspiration åt Olaus Magnus patriotism".

Olaus Magnus är av vår tids forskare känd och ingående studerad som geograf och etnograf. Hans berömda Carta marina, tryckt i Venedig 1539, som i år utgivits i ett mönstergillt utförande av Lärdomshistoriska samfundet i Uppsala, var en tid försvunnen. Den återfanns av Oscar Brenner i München år 1885, och detta fynd blev upptakten till en intensiv forskning, som det emellertid skulle bli för långt att följa i detaljer. Ännu oöverträffad är Karl Ahlenius avhandling, "Olaus Magnus och hans framställning af Nordens geografi", år 1895, om också mycket nytt material sedan dess kommit i dagen, icke minst genom A. A. Björnbo och C. S. Petersen och nu senast genom Leo Bagrow. Se t. ex. den sistnämndes uppsats i Ymer 1946, häfte 3.

För kulturhistoriker och etnologer har Olaus Magnus' historieverk sedan länge utgjort en källa av ofrånkomligt intresse. Det var också från musealt håll — dåvarande intendenten Axel Nilsson på Nordiska museet — som initiativet i Michaelisgillet utgick till att översätta verket i dess helhet till svenska. Denna monumental uppgift förelåg färdig år 1925. Michaelisgillet har vidare genom sin stiftare, framlidne riksbibliotekarie Isak Collijn, nedlagt ett mångsidigt arbete till Olaus Magnus-forskningens fromma. Många folklivsforskare och kulturhistoriker ha genom sina skrifter bidragit till att belysa enskilda partier eller enstaka uppgifter i Olaus Magnus' historieverk. Härvid ha framkommit såväl textkritiska bidrag — på den linjen var redan Ahlenius och H. H. Hildebrand inne — som kritik och källstudium av bildmaterialet (Gösta Berg i Fataburen 1934). Jag nämner detta därför att Grape i sin framställning av patriotismen icke undgår att även komma in på kulturhistoriska frågor av mera speciell art och därvid ibland antingen är okunnig om den kulturhistoriska litteraturen eller, i den mån

han anför den, visar sig icke ha tillgodogjort sig den.

Från lärdomshistoriskt håll har i synnerhet Johan Nordström främjat Olaus Magnusforskningen både genom sitt grundläggande arbete, *De yverbornes ö*, 1934, och genom flera smärre uppsatser, vari han lämnat mycket viktiga bidrag. Det var också i lärdomshistoriens tjänst som Hjalmar Grape skrev sitt förstlingsarbete "Studier i Olai Magni författarskap. Ett bidrag till den götiska rörelsens historia". I viss mån var det ett pionjärarbete, då författaren här tog sig för att i en sammanhängande följd söka skilja Olaus Magnus' nordiska material från det utländska och främmande och för vissa partier konfrontera det med Olaus Magnus' källor. Han framhåller i inledningen den götiska rörelsens "två inspirationskällor: den fostrande nordiska naturen och den ärorika götiska historien, av vilka den senare dels betraktas övervägande politiskt, dels tänkes som en kulturprocess i vidsträcktare mening. Min uppgift är att visa", säger förf., "hur dessa källflöden sammanflyta hos Olaus Magnus och utmynna i en patriotisk åskådning, som gör honom till en av göticismens pionjärer."

I sitt nya arbete, som är uppdelat i två avsnitt: "Miljö" och "Forskning", söker sig Grape till en början fram efter en historisk linje. Svenska medeltidshistorikers och andras forskningsresultat rörande tiden och litteraturen kring Engelbrekt och Karl Knutsson bilda en rik och väldokumenterad bakgrund till den patriotiska tradition, som Olaus Magnus och hans broder fullfölja. Det kapitel som Grape betitlar "Inhemsk patriotisk tradition" är utan tvivel det bästa författaren skrivit. Man skulle även vilja ge ett erkännande åt första kapitlet, betitlat "Utvecklingslinjer", blott författaren hade haft hjärta att utelämma sin genealogiska diskussion. Enligt Bengt Hildebrand är den värdelös. Oriktigt är också författarens påstående att "hela detta komplex av släktnotiser föga beaktats av forskningen". Motsatsen är det riktiga. Det finns två doktorsavhandlingar som syssla med de genealogiska notiser Johannes Magnus ger, nämligen Ekerman-Noberg, *De meritis et fatis Joannis et Olai Magnorum, 1741*; och Schröder-Hedenlund, *Johannis Magni Gothi... in exsilio labores et aerumnas, 1842*. Grape kän-

ner ingendera. I den förstnämnda behandlas redan i § 1 det problem som Grape snirklar kring: "An sutoris filius? Qui genus? Unde domo?" Hur ha icke lärda hypoteser spunnits på Johannes Magnus' uppgifter om sina ättefäder, av vilka en så småningom gjordes till dokumentrövare på Gotland? Modern forskning har fastställt, att Johannes' uppgifter om släkten Store icke kunna beläggas.

Miljöavsnittet omfattar en fjärdedel av avhandlingen och redogör bl. a. för Olaus Magnus' personliga förbindelser i Sverige och delvis i utlandet, resorna och framställningen av Nordens geografi och kultur. Den inhemska lärda traditionen behandlas med utgångspunkt från Nicolaus Ragvaldis bekanta tal på Basalkonciliet år 1434: "Svenskarnas rike är äldre, starkare, ädlare än andra, ty det har aldrig kunnat besegras av romarväldet."

Det idéstoff författaren drar fram i detta sammanhang är emellertid till väsentlig del hämtat från Olaus' broder, Johannes Magnus. Författaren betraktar här bröderna Magnus som en enhet. Visserligen framhålles en del divergenser i deras uppfattning, men den grundläggande olikheten i deras inriktning och karaktär lämnas läsaren i oklarhet om.

Det andra avsnittet, betitlat "Forskning", omfattar avhandlingens övriga tre fjärdedelar, indelade i sju kapitel. Fyra av kapitlen inom detta avsnitt äro i regel disponerade på det sättet, att först nämnas några allmänna ord om källan, ibland fördjupade till en karaktéristik av källans art. Mot denna källa ställes sedan Olaus Magnus' text i den mån förf. anser den vara av patriotisk art. Mot detta grepp, som jag för min del anser strida mot ändamålet, kontrasterar också författarens riktiga iakttagelse, sid. 199: "Han [Olaus Magnus] uppsöker sina källor ej så mycket för att lära känna deras eget sätt att se företeelserna som för att få ett livfullt komplement till sina nordiska skildringar eller ett auktoritativt stöd åt sina argument." Jfr artikel av anmälaren i *Fataburen* 1946.

De två kapitlen, som äro rubricerade "Språk och fornminnen i Sverige" samt "Källor av rättslig karaktär" äro inte så schematiskt disponerade. De kräva också mera av läsaren och av läsarens tålamod.

Författarens resultat ifråga om att belysa Olaus Magnus' patriotism kan knappast be-

tecknas såsom annat än ganska vagt. Syftet har inte blivit tillfullo uppnått. Däremot har författaren förtjänsten att ha sett ett intressant problem under debatt. Han menar, att "någon klart genomtänkt, begreppsmässig patriotism finna vi icke hos honom [Olaus Magnus]" (sid. 9). Om detta är riktigt eller icke må i detta sammanhang lämnas därhän. I varje fall är det riktigt, som författaren framhåller i sin inledning, att han under arbetets gång mött, som han säger "stora svårigheter, när det gällt ordnandet och det psykologiska bedömandet av stoffet". Lika mycket som Grape i sin tidigare bok, *Studier i Olai Magni författarskap*, hade möjligheter att spela ut sig tack vare ett skickligt ämnesval, lika snäv är den begränsning som han i sin förhandenvärande avhandling skulle eller kunde ålagt sig. En sådan begränsning har han emellertid icke genomfört utan i regel givit sig något av den större obundenhet, som var utmärkande för hans tidigare bok. För min del anser jag det därför utan gagn att diskutera med författaren, varför en uppgift, som är analyserad eller i varje fall behandlad i avhandlingen kan finna plats där under en patriotisk synvinkel, medan andra uppgifter, som rec. och kanske också andra läsare hade väntat höra in under denna synpunkt, icke ens omnämnas.

Vad först de litterära källorna beträffar, anser jag det vara omöjligt för en oinitierad läsare att ur Grapes disposition av källmaterialet och hans uppdragande av författare bilda sig en klar föreställning om, vilka av dem som betytt något väsentligt för Olaus Magnus, och vilka han använder mera som prydnad för sin skrift eller öser likgiltiga jämförelser ur. Jag menar ingalunda den eller de som släppt till största antalet notiser. Av de författare Grape tar upp finnas några, vilkas skrifter gått Olaus Magnus genom märmg och ben. Dit hör t. ex. Cassiodorus. Mellan Cassiodorus och Olaus Magnus råder ett slags kongenialitet. Lika angelägen som Cassiodorus var i början av femhundraåret att anknyta sina goters traditioner till vad romarna berättade om geterna eller vad grekerna skrivit om skyterna lika angelägen var Olaus Magnus att förankra de nordiska folkens traditioner vid folkvandringsgoterna. Man märker historieverket igenom, hur Cassiodorus sätter sin prägel på det. Olaus Magnus har lånat myc-

ket av honom från enkla formuleringar till hela satser och långa avsnitt, som han skriver av utan att ange källan, icke alls i något bedrägligt syfte utan därför att det precis passar till vad han vill säga. Så lånar han t. ex. ett avsnitt utan källuppgift, när han vill karakterisera en företeelse ur svenskt rättsväsende (O. M. 14: 21) — ett för övrigt skickligt lån, som Grape borde tagit upp till behandling, om han vetat om det; se sid. 166 i avhandlingen, där förf. synes utgå ifrån, att Olaus Magnus formulerar självständigt. Och Olaus Magnus lånar ur Cassiodorus likaledes utan källuppgift, när han i förtjusningen över vårt öländska landskaps fruktbara sommarbeten icke kan finna bättre ord här för än Cassiodorus' karakteristik av Monte Lettere. Grape uppfattar, sid. 21, beskrivningen såsom Olaus Magnus' egen, skildrad "med visuell kraft, som tyder på originalintryck kanske från flera resetillfällen".

Det finns en annan kategori källskrifter bland dem som Grape behandlar sid. 105 f, som Olaus Magnus aldrig haft i sin hand. Dit hör t. ex. Adam av Bremen. Vissa partier av Adams framställning har emellertid den tyske historikern Albert Kranz låtit tämligen ordrätt inflyta i sin *Chronica Regnorum Aquilonarium*. Johannes Magnus, som haft ett manuskript av *Chronica*, skriver tämligen ordrätt av Kranz, och Johannes' excerpt begagnas sedan av Olaus.

Grapes bedömande av källorna, sid. 102, blir missvisande, också när han icke gör klart för sig, att det finns andra orsaker än de "patriotiska" som äro bestämmande för valet av källa. Ett exempel må räcka. Ur en grekisk till latin översatt författare, Agathias, som skrev mot slutet av 500-talet om goternas krig, har Olaus Magnus hämtat två notiser, som han begagnat i sitt historieverk. Den ena av dem återger han i O. M. 9: 25: Huru man med eldens hjälp förstör borgarnas grundvalar. Jag har i andra arbeten haft tillfälle påpeka, att man hos Olaus Magnus finner en påvisbar rädsla för att göra tekniska beskrivningar på egen hand. Finns det möjligheter att låna sådana gör han det. Man kan alltså räkna med att Olaus Magnus erfarit en känsla av lättnad och befrielse, när han hos Agathias fann en fullgod beskrivning av hur man anlägger minor under borgar för att sätta eld

på dem. Den beskrivningen kunde till och med inspirera till ett träsnitt, vilket som vinjettbild pryder kapitlet. Lika rädd är Olaus Magnus att på egen hand skildra ett episkt förlopp. Här lånar han lika gärna med samma glädje och med samma syfte som en modern kulturhistoriker "lånar" ett fotografi eller en teckning för att förklara vad som menas. Detta är saker, som jag konstaterat under ett mångårigt arbete med en kommentar till Olaus Magnus' historieverk, och som jag anser vara nödvändiga att hålla i minnet vid studiet av Olaus' text. Eljest förstår man inte det speciella sanningskrav, som besjälade Olaus Magnus, och som han själv är så angelägen om att framhålla. Redaktionen av denna tidskrift har anmodat mig att återge något av den detaljkritik jag framförde vid avhandlingens ventilerande på Stockholms högskola i maj innevarande år med tanke på att tidskriften i flera tidigare årgångar haft artiklar belysande Olaus Magnus' författarskap. Att publicera en sådan granskning går väl i regel utöver vad man anser sig vara skyldig att delgiva i en recension. Jag kommer emellertid att i detta sammanhang endast ta upp ett mycket litet antal frågor men i stället välja ett par sådana som ha principiell betydelse.

Grapes textkritik går ofta vilse och förlorar sig i vidlyftiga resonemang, där Olaus Magnus' egen text, som skulle belysas, försvinner i fjärran. Sålunda anklagas Olaus Magnus på sid. 163 i avhandlingen bl. a. för att ur sina källor, lagar m. m. ha "en oklar uppfattning om kvinnans straffrättsliga ställning". I själva verket ha vi ingen möjlighet att döma härom. Det enda, vi veta, är, att allt Olaus Magnus skrivit i denna fråga är riktigt och kan beläggas, men han har icke uttömt frågan och har icke som Grape en lång rättshistorisk forskning att falla tillbaka på. Grape glömmar ideligen alla goda föresatser att bedöma Olaus efter hans egna utgångspunkter och förutsättningar och dömer honom som om han skrivit sitt arbete med tillgång till både 1800- och 1900-talens vetenskapliga litteratur. Oriktig är också författarens fortsättning, att Olaus Magnus alldeles bortser "från att våra medeltidslagar vid straffutmätningen ej känna någon ståndsskillnad utan i detta fall synas förutsätta full juridisk jämställdhet åtminstone mellan alla vux-

na manliga medborgare". Vad Olaus Magnus talar om i detta sammanhang, och som skulle belysas, är, att halshuggning med svärd kan beviljas frälsemän som en *nåd* och därtill fogar han som en extra upplysning, att ståndsskillnad iakttages utomlands. Han nämner polska adelsmän, moskovitiska adelsmän osv. Det finns alltså ingen anledning att i detta sammanhang anklaga Olaus Magnus för bristande kännedom om vad våra medeltidslagar stadga, när han så klart preciserar, vad han talar om. Däremot kunde ju författaren frågat sig "Var ha vi beläggen på denna sedvänja, som Olaus Magnus antyder?"

Mera förrädisk är författarens metod att med en lång, villsam utredning kringgå kärnfrågan såsom sker i fortsättningen på sid. 163. Grape omtalar de medeltida lagarnas straffbestämmelser för politiska brott: Äldre västgötalagen stadgar: brottslingen har förverkat jord, rätt att bo i landet och lösören; Yngre västgötalagen — förvisning; Landslagen — i ena fallet: brottslingen miste gods, jord och liv, i andra fallet förgjort både liv och gods "wndher kronona æuerdelica ægho". Fråga vi oss nu, vilka av dessa straff Olaus Magnus tar upp för politiska förbrytare i detta sammanhang, blir svaret: *intet av dessa*. Grape bibringar läsaren den åsikten, att här har Olaus Magnus fel, som ej återger lagarnas bestämmelser. Men vad står det i Olaus Magnus' text? Olaus Magnus säger i 14:19 på tal om politiska förbrytare: "Slika missdådare varda huggna i fyra stycken och hela eller delade satta på stegel." Hans källor äro andra än Grape låter påskina och därtill tämligen lättåtkomliga. Vi ha i själva verket talrika exempel på att politiska motståndare och överhuvudtaget för högmålsbrott dömda blivit steglade: Brunke och hans hantlangare (Rimkrönikan I, vers 4364 ff.) år 1318; Snare och Hans Martinsson (Rimkrönikan II, vers 4415 och 4420) år 1437; många av de vid Stockholm år 1463 besegrade (Rimkrönikan III, vers 845); Hans Falster år 1501 enligt visan om Sten Sture och konung Hans; borgare i Kalmar år 1507 (Styffe, Bidrag V, sid. 205) och från Olaus Magnus' tid Peder Sunnaväder och hans medhjälpare (Swart 1912, sid. 69) m. fl. Tillvägagångssättet skildras i Stockholms stads tänkeböcker NF I 1544—1548, sid. 172.

Författarens sätt att resonera, när han konfronterar Olaus Magnus' text med en eventuell källa kan bli något mycket säregt. I tionde bokens sextonde kapitel är Olaus Magnus inne på olika straffformer för sjömän ombord. Bland annat säger han: "Sådana, som uppenbarligen blifvit beträdda med uppror, förräderi eller annat brott af synnerligen grof beskaffenhet, särskildt under pågående sjödrabbning, *blifva levande kastade i hafvet.*" Källan till denna uppgift tror sig Grape sid. 193 finna i Peder Månssons översättning av *Il consolato del mare*, Sjökonsulatet, kap. 56: "Fly nokor batzman affwergiffwandis skipith för räddogha skwld, rädhandis fiendha . . . tha skal han *hängias wp mädh eth rep, oc sidhan han är döder kastas j syön.*" Alltså enligt den påstådda källan skall brottslingen hängas, enligt Olaus Magnus skall han dränkas. Divergensen förklaras av Grape på följande sätt: "Olaus Magnus har, under förutsättning, att det är denna bestämmelse han syftar på, gjort ett karakteristiskt tendentiöst tillägg och givit straffet en brutalare form." Källan är emellertid inte Sjökonsulatet, vilket ju bör kunna vara alldeles uppenbart för var och en. Granskar man i stället någon av 1500-talets sjöartiklar — motsvarande krigsrätterna till lands — finner man, att detta barbariska straff, att levande kastas över bord, som Olaus Magnus omtalar, är ett mycket vanligt dödsstraff. Det behövs inte ens alltid en så allvarlig förbrytelse som den Olaus Magnus nämner. Det kan drabba en båtsman redan för "ohörsamhet". Se närmare amälaren i Sjöhistorisk årsbok 1947.

Rolf Pipping har sagt på något ställe — jag minns för ögonblicket inte var — att man må "akta sig för att endast se beräkning överallt". Jag har ständigt haft anledning erinra mig den varningen, när jag läst Grapes avhandling. Stämmer inte den källa, Olaus Magnus själv uppgivit, eller den källa Grape tror, att det skall vara, med Olaus Magnus' text är Grape genast färdig med sin dom: Olaus Magnus har förvanskat källan, vanligen i patriotiskt syfte. Naturligtvis kan Olaus Magnus någon gång ha ändrat sin källa i detta syfte, därför att han menat sig veta bättre. Det händer också att han har uppgivit *en* källa, när man i själva verket har anledning misstänka, att han haft flera. Men

Grape överdriver in absurdum denna synpunkt. Jag vill bara nämna ett exempel och hänvisar till avhandlingen sid. 104 f. Det gäller en så obetydlig notis, att en kommentar författare endast rent rutinmässigt kan ägna den en rads pliktskyldig uppmärksamhet, men Grape lägger stor vikt vid den. Översättningen är förresten också diskutabel. En passus i Olaus Magnus femte bok, 29:e kapitel lyder: "Paulus Diaco. asserit, Longobardorum mulieres viris deficientibus, sumptis armis in locum eorum processisse." Stilen tidigare i kapitlet har hänvisat till Franciscus Irenicus, Germaniae Exegeseos vol. XII, och Grape har riktigt funnit, att Irenicus IV: 21 är Olaus Magnus' källa för passusen ifråga. Hos Irenicus lyder texten: "Longobardi (numero uirili deficiente) foeminas armauerunt, ut Ligurinus de gestis Foederici. Paul. Diaconus & alii scribunt." Huvudkällan för påståendet är alltså, som Franciscus Irenicus så riktigt anger, Ligurinus, det anonyma epos om Fredrik Barbarossa, sannolikt skrivet i slutet på 1100-talet, vilket Conrad Celtes lät giva ut i tryck år 1507. "Paul. Diaconus & alii" ha tillkommit på sladden, därför att nedskrivaren av raden, nämligen Irenicus, hade en känsla av att, gäller uppgiften longobarderna, har väl Paulus Diaconus sagt det, han som skildrat longobardernas historia. Att kontrollera föll honom inte ett ögonblick in, och som han tyckte sig komma ihåg, att han sett sakuppgiften, kvinnorna, som grepo till vapen, hos andra författare, vilket han förvisso också gjort, så klämde han till med "& alii". Olaus Magnus kände inte Ligurinus men väl Paulus Diaconus. Därför behöll han endast Paulus och uteslöt det främmande namnet. Att kontrollera föll inte heller honom in. Uppgiften finns, som man väl kan vänta i ett sådant fall icke hos Paulus Diaconus. Inte desto mindre tror sig Grape ha funnit källstället hos Paulus, som de båda humanisterna Irenicus och Olaus förfalskat (!) Och denna av Grape funna påstådda "källa" sättes av honom vidlyftigt in i sitt historiska sammanhang, varvid han motiverar sin upptäckt (!) på följande sätt: "Det är högst intressant se, hur dessa patrioter förvanskat den ursprungliga situationen, troligen mindre av blint nit för sina germanska fränders ära än av okunnighet om källtextens verkliga innehåll." För min del kan jag inte

se annat än att Olaus Magnus slarvat vid avskriften av Irenicus och sedan har han gjort ett eget tillägg. Inom parentes sagt kan jag ytterligare nämna, att det är nära nog en regel, jag funnit hos Olaus Magnus, att slutet av en lång excerpt, som han skrivit av tämligen ordrätt i det manuskript han håller på att utarbete, är något omskrivet med Olaus Magnus' egna ord. Det verkar som om han plötsligt blev trött på avskrivandet. Han kräver omväxling, om än aldrig så ringa. Hjärnan börjar arbeta med en omformulering, och han gör ett tillägg till vad han skrivit ned, ibland bra, ibland dåligt.

Jag slutar här detta kriarättande, som få ha glädje av och jag själv obehag. När jag sitter och bläddrar i mitt interfolierade exemplar av avhandlingen med dess kråkor och observanda på de vita sidorna, kommer för mig en tysk glosa, som stannat i minnet. Det är "Voraussetzungslosigkeit". Finns det någon förklaring till att Grape, som ledigt och verserat och med säkerhet och bildning rör sig på den stora allmänningen, när han direkt nalkas Olaus Magnus' text, bedriver textkritik eller söker tolka och belysa texten och draga slutledningar av sin utläggning, så ofta kör ekipaget i diket, medan han som körsven triumferar: Ecce homo falsarius!? Jag har tidigare sökt förklaringen i Grapes bristande akribi, men det är uppenbarligen inte hela sanningen. I början av 1800-talet skulle varje tysk historiker ägna uppmärksamhet åt miljön. Hade man inte material nog till att osökt skildra miljöförhållandena, måste sådana till varje pris rekonstrueras. På 150 år hinner denna tanke att bli ett slags tvångsföreställning. Enstaka röster som mena, att miljön inte är det enda avgörande vinna långsamt gehör. Låt oss ta en annan sådan föreställning. Sedan långa tider tillbaka är det känt, att tyska humanister av nationellt och chauvinistiskt patos ändrade de medeltida källornas värdeomdömen om tyska historiens gestalter till sin motsats. Olaus Magnus tillhör humanismens tid, och han är obestriddlig patriot. Följaktligen skall han ha gjort på samma sätt, menar man, och det är god vetenskaplig gärning att i detalj visa upp, hur han burit sig åt, även om Olaus Magnus' text skulle visa sig motsträvig inför presentationen. Det är, såvitt jag kan förstå,

dess konventioner och ambitioner, som, utan att Grape själv märkt det, beslöjat blicken eller snarare vänt synen på honom.

Personligen har jag haft stor behållning av Grapes båda böcker och jag erkänner tack-samt, att jag haft mycket att lära av dem, och att de varit till nytta för mitt eget arbete. Detta hindrar icke en maning till varje läsare av Grapes böcker att taga så gott som alla hans omdömen cum grano salis.

John Granlund.

Livets högtider. Utg. av K. ROB. V. WIKMAN. Nordisk kultur XX. Stockholm 1949. 147 s., ill. Häft. kr 10:70.

På mindre enn halvtanna hundra prentesider har fem ulike forfattarar her prøvt å gjeva ei samla framstilling av det som historiske vitnemål og folkeleg tradisjon frå dei nordiske land veit å fortelja om seder og truer ved dei viktigaste høgtidene i menneskelivet. Ei slik oppgåve krev ein streng komposisjon, god oversyn over stoffet og evne til konsentrasjon utan å missa det intime sambandet med sjølve kjeldematerialet.

Slik dette bandet har vorti komponert, er det ikkje gjevi nemnande plass til ei vurdering av stoffet ut frå prinsipielle synspunkt. Berre i ei stutt innleiing av utgjevaren, prof. K. Rob. V. Wikman, er det gjevi rom for ei meir prinsipiell drøfting av emnet. Denne innleiinga viser kor rettkomi det ville vera å taka opp ein prinsipiell diskusjon om tolkinga av slike folkelege sedvaner som her er omhandla, og deira plass i det gamle arbeids- og samfunns-livet i det heile. Diverre er det ikkje plass til dette her, og eg skal berre stutt referera prof. Wikmans hovudsynspunkt. Han meiner at skilkkane kring epokane i menneskelivet har grunnlaget sitt i ulike slag sosiale organisasjonar som både historiske vitnemål og folkeleg tradisjon gjev trygt grunnlag for. Han peikar her på 1) dei organisasjonane som byggjer på aldersgrupper innanfor samfunnet, 2) dei organisasjonar som spring fram av ætt og familie og 3) dei lokale samanslutningane av folk etter busetnadsformer og driftsmåtar i jordbruket, svensk *byalag* og norsk *granne-lag* t. d.

For lesarane av dette bandet av Nordisk Kultur vil likevel det synspunktet vega tyngst

at dei her får eit samantrengt bilete av det veldige tradisjonstilfanget som er samla i alle dei nordiske land. Reint praktisk stettar boka trongen etter ei samla oversyn over emnet som er så gjennomført litterært utarbeidd at den er forvitneleg å lesa, men samstundes vil Livets høgtider kunna tena som ei framifrå oppslagsbok, som med sine gode litteratur- og kjeldetilvisingar lettar lesaren arbeidet med å finna fram i stoffet.

Hovudbolkane i verket er difor sjølve gjennomgåinga av kjeldetilfanget. I tre hovudavsnitt fylgjer framstillinga høgtidene i menneskelivet frå vogge til grav. Fyrste avsnitt om skikkar og truer i tilknytning til barnet, barnefødsel og barnestell, er utarbeidd av avlidne Louise Hagberg. Størst rom tek neste avsnitt som handlar om skikkar og truer ved friing og bryllaup. Her er også kjeldetilfanget overlaga stort. Det er skrivi av Rigmor Frimannslund. Siste hovudbolken er skriven av Helge Rosén og omhandlar truer og seder ved dødsfall og gravøl.

Trass i den sterke samanpressinga av stoffet verkar framstillinga relativt lett for lesaren. Den systematiske ordninga av stoffet, markert ved mellomtitlar, skaper god oversyn. Men ser ein på dei tre hovudbolkane i samanheng, så fell det i augo at framstillinga likevel er noko ujamn. Dette har sine gode grunnar og er noko heilt naturleg. Det har for det fyrste samanheng med at det er tre ulike forfattarar vi møter. Dei skil seg frå kvarandre i syn på emnet og oppfatning av måtane å gjennomføra oppgåva på. Men det ujamne ved framstillinga er serskilt karakteristisk når det gjeld tilhøvet til kjeldene. Forfattarane byggjer både på prenta og uprenta tilfang. Best utnytta er sjølvsagt det prenta tilfanget, for det er lettast tilgjengeleg. Når det er tale om dei uprenta kjeldene, er ikkje saka fullt så grei. I alle dei nordiske land finst det svære mengder uprenta arkivstoff, og graden for utnyttinga av det skifter noko etter forfattarens nasjonalitet. Eit lite døme vil visa kva eg meiner med dette. I avsnittet om barnet, som er skriven av ein svensk, vil ein norsk lesar lett sakna noko. I den norske tradisjonen finst det ei mengd merke og varsel som knyter seg til den fremmelege, kona som gjekk med barn. I mange tilfelle er desse varsel både forvitnelege og ovleg karakteris-

tiske for folkeleg liv og livssyn i eldre tid. Atterspeglinga av denne norske tradisjonen vantar i verket.

Ser ein på heile bandet under eitt, så er det ujamnt også på ein annan måte. I eit avsluttande kapitel har prof. Sune Lindqvist gjevi ei oversyn over arkeologiske vitnemål om høgtidene i menneskelivet. Dette kapitlet verkar på lesaren som det fell utanom råma for verket. Det fell utanom både på grunn av det ujamne tilfanget og på grunn av karakteren ved framstillinga. Medan dei eigenlege hovudbolkane får ein einslaga karakter på grunn av kjeldematerialet og den faste samanhengen i det, så har prof. Lindqvists framstilling i større mun fått karakteren av ein kritisk diskusjon av metodar og synspunkt når det gjeld tolkinga av det spreidde og ofte usikre arkeologiske materialet.

Svale Solheim.

THALE GJESSING: *Gudbrandsdalens Folkedrakter*. De Sandvigske Samlingers Skrifter I. J. Grundt Tanums Forlag. Oslo 1949. 270 s., ill.

De Sandvigske Samlinger har börjat utge en skriftserie, i vilken skall inflyta vetenskapliga bearbetningar av institutionens material och andra ämnen ur norsk kulturhistoria. Thale Gjessings arbete om Gudbrandsdalens folkdräkter utgör nummer 1 i denna serie.

Arbetet karakteriseras i undertiteln som ett bidrag till norsk dräkthistoria under 1700-talet och vid 1800-talets början. I inledningen redogör förf. för sitt källmaterial. Förutom en del uppgifter ur äldre litteratur samt ett relativt begränsat bildmaterial berörande dräktskicket i Gudbrandsdalen, vilka tillsammans sparsamt belyser den sista tredjedelen av 1700-talet, utgöres detta först och främst av dräkter och dräktdelar, som förf. påträffat under sina resor på 1940-talet, av uppteckningar av muntlig tradition i anslutning till dessa, av dräktmaterial i De Sandvigske Samlinger, Norsk Folkemuseum och Nordiska museet samt av en undersökning av arvskifteshandlingar från tiden 1719—40.

Förf. inleder sitt arbete med en översikt på ca 50 sidor över den europeiska dräkstens ut-

veckling, en trevlig och lättläst skildring, så riktig den nu kan vara i en så starkt förkortad framställning. Man måste emellertid fråga sig om den verkligen är nödvändig för boken. Andra publikationer ha ägnat modets historia i Europa ganska mycken uppmärksamhet, och det behov av bakgrund, som den fortsatta framställningen kunde kräva, torde väl ha kunnat tillgodoses utan en sådan översikt.

Under rubriken "Hva Skiftene forteller" ger förf. en bra redogörelse för sitt huvudsakliga arkivmaterial: arvs-skifteshandlingarna. Hon meddelar utförligt sina iakttagelser om denna viktiga källa: olika anledningar till att dräktpersedlar uteslutas eller tas med vid bouppteckningen, bouppteckningsmannens inflytande på handlingarnas utformning, frekvensen av enklare och finare plagg m. m. Denna prövning av akternas källvärde är synnerligen nyttig både för den kulturhistoriska forskningen i allmänhet och speciellt för det arbete, för vilket de nu ligga till grund. Förf. gör bl. a. följande observationer av omedelbar betydelse för föreliggande granskning. Under tiden 1719—40 är det endast ca 13 % av bouppteckningarna, 95 st, som innehåller specificerade förteckningar på dräkter. Enligt förf. är det mera sällan som mans- och kvinnokläder hållas isär i samma skifteshandling (s. 72 f), varför det ofta är vanskligt att avgöra för vilket kön vissa plagg varit avsedda. Detta begränsar, som förf. själv påpekar, handlingarnas värde som källa. "När dertil kommer at vi fra denne tidlige perioden nesten ikke har bevarte klaer, må en være varsom med å trekke for vidtgående slutninger."

Såvitt jag kunnat finna har Thale Gjessing icke gjort någon social avgränsning av uppgiften. Titeln på arbetet ger ju besked om att det gäller *folkligt* dräktskick, men behandlingen av dräktplagg efter en "kaptein Lorentz Kaas" eller en "sorenskriver Heinrich Jacobsen Schmitt" i detta sammanhang, i synnerhet när det gäller ett plagg som "roqu Shore", synes gå något utanför denna ram. Men det är kanske så att de sociala förhållandena i Gudbrandsdalen i detta hänseende varit särpräglade.

Huvuddelen av framställningen utgöres av en redogörelse för dräktskicket plagg efter plagg kompletterad med kortare avsnitt rörän-

de dräktens variationer samt barndräkten. Varje plagg behandlas med utgångspunkt från *bouppteckningarnas uppgifter*, vilka analyseras med hänsyn till vad de meddela om material, snitt och utsmyckning eller annat. När *bevarat föremålsmaterial* finnes lämnas uppgifter om tillverkning, benämning på plagget och dess olika delar, användning osv. samt refereras till eventuellt bildmaterial. De äldsta bilderna äro Hjorthøys från 1785, därefter Dreiers från 1810 samt Flintoes och Eckersbergs från 1830—50-talen. På grundval av dessa källor göres så en dräkthistorisk analys fullföljd med stor energi och omfattande kännedom om dräktlitteraturen, varvid förf. visar prov på förmåga att belysa gamla problemställningar med utgångspunkt från sitt material samtidigt som hon kanske har något för litet respekt för tid och rum när det gäller kombination av data.

En närmare granskning av den metod, enligt vilken förf. sammanställer sitt kunskapsstoff ger vid handen följande. Hon bedömer såsom framgår av ovan citerade uttalande, arkivunderlaget som i olika avseenden — kronologiskt, kvantitativt och kvalitativt — mycket begränsat. Hon säger vidare i inledningen angående det bevarade materialet: "Fra midten av århundret (1700-talet) og framover blir det bevarte draktmaterialet etterhånden fyldigere." Någon kronologisk överensstämmelse mellan bevarade dräktplagg och arkivuppgifter föreligger således inte, om rec. förstår förf. rätt. Förf. säger vidare: "I 1820—30-årene skifter både mans- og kvinnedrakten karakter i det empi-redrakten ble enerådende. Undersøkelsen av den må bli en annen opgave." Menas härmed att det bevarade material, som tas med i undersökningen är från 1700-talet och 1800-talets början fram till 1820—30, och att bevarade dräkter efter denna tid icke medtagits? Att döma av den nästan totala avsaknaden av bevarat material för avsnittet "De viktigste klesplaggene i Mannens Drakt" är detta fallet. För kapitlen om kofte, kiol, roqu Shore, vest, trøye, brystduk, livstykke, liv och bindliv, vest av skinn, vester av tyg, brøk, bukseseler, är det endast gråvest, vester av tyg, stuttbrøker och bukseseler, som är representerade i det bevarade materialet. Helt naturligt inställer sig också frågan: Hur vet förf. att detta material är från tiden före 1820—30?

En till kapitlet "Hva skiftene forteller" svarande granskning av det bevarade materialet saknas, och dateringen av plaggen diskuteras endast sällan under respektive rubriker. Det skulle ha behövts en granskning även av föremåls-materialet med hänsyn till dess bärkraft, dess storlek och grunderna till att de kan hänföras till det av förf. behandlade tidsavsnittet. Även om de traditionsuppgifter, som förf. stöder sig på borde man fått besked. Som det nu är känner man sig ofta tveksam om föremåls-materialet verkligen kan användas att illustrera bouppteckningsuppgifter från 1719—40, då det snarare verkar att vara 50 à 100 år yngre, och traditionsuppgifterna, som i sig själva är utomordentligt värdefulla, väl knappast kan vara från tiden före 1850. För sistnämnda material saknas för övrigt källhänvisningar.

Man står också ganska undrande inför förf:s påstående, att empiredräkten blev allmänrådande efter 1820—30. Föregriper hon inte här resultat av en undersökning, som inte har ägt rum? Detta intryck förstärkes vid betraktande av Pl. III: 1—2, en akvarell av Eckersberg från 1851, på vilken Gudbrandsdalsbönder uppträda i dräkter av 1700-talstyp. Visserligen anmärker förf. här beträffande nr 2 av dessa bilder, att mans- och kvinno-dräkten skiftat karaktär vid den tid då Eckersberg gjorde dessa akvareller, men att han troligen är inspirerad av Flintoes dräktbilder. Dessa är dock gjorda så sent som på 1830-talet.

Det förefaller som om förf. i sin strävan att skildra dräktens tidigare utvecklingsskeden tänjt ut materialet utöver dess möjligheter. I stället för att låta de olika källorna: föremål, arkivmaterial, bilder, litteratur, komplettera varandra och ge en så väl dokumenterad framställning som möjligt inom den tidrymd då de sammanfalla, har hon valt att rada upp dem efter varandra. Man kan säga att hon brukat sitt material extensivt i stället för intensivt, en karakteristik som gäller både kronologiskt och geografiskt. En djupgående undersökning av dräktskicket i Gudbrandsdalen skulle nog behövt en översiktlig orientering om kulturförhållandena i övrigt i bygden eller åtminstone något avsnitt som kunde belysa relationerna mellan dräktskicket och folkkulturen i övrigt.

Tyvärre medger icke utrymmet att i alltför

stor utsträckning gå in på framställningen i enskildheter. Det finns givetvis mycket som man skulle vilja kommentera och diskutera; särskilt gäller detta avsnittet om linneplaggen, där förf. presenterar ett flertal intressanta iakttagelser om former, dräktvanor, användning, benämning och tillverkning. Det är kanske också samtidigt det kapitel, som mest inbjuder till kritik. Jag skall välja ett exempel, där jag också får tillfälle att bemöta ett polemiskt inlägg från förf. med anledning av ett avsnitt i min avhandling "Folkligt dräktskick i V. Vingåker och Österåker". I Fåberg i norra Gudbrandsdalen förekommer i bouppteckningarna benämningen nederdelsserk och nederdel. Benämningen serk förekommer ofta och faller vad priset beträffar i två tydligt åtskilda grupper. Förf. anser att detta tyder på att man haft två slags särkar. Det lägre priset på serk sammanfaller med priset på nederdelsserken. Med ledning av detta anser hon sig ha rätt att anta att serk och nederdelsserk är identiska. Förf. har vidare frågat sina meddelare i norra Gudbrandsdalen, hur en serk ser ut och då alltid som svar fått att det är ett skört av lärft, rynkat, med linning i midjan. Två dylika är bevarade. I södra Gudbrandsdalen kallas detta plagg nerdel. Det brukades tillsammans med överdelen. I detta sammanhang tar förf. också upp förhållandena i Sverige till diskussion och menar att rec. inte varit uppmärksam på att det föreligger en skillnad mellan överdelssärk och nederdelssärk. Det är fullkomligt riktigt att jag liksom andra svenska dräktforskare anser att dessa båda benämningar avser samma plagg. Jag är inte så förtrogen med materialet från alla delar av Sverige att jag utan specialundersökning kan påstå att nederdelssärk aldrig förekommer som benämning på ett skörtliknande plagg, men jag har för min del inte kunskap därom. För V. Vingåker och Österåker kan jag däremot med säkerhet påstå, att det icke förekommit. Där kallas nämligen ett skört av lärft, rynkat och försatt med linning i midjan för "skört", "linskort". Förf. betecknar min slutledning att överdelssärk och nerdelssärk avser samma plagg som "lite logisk" (not 38 till kap. om serk och skjurte, s. 156 och 246), då jag själv pekade på den konstruktiva skillnaden mellan helskuren särk och hängselsärk. I svenskt material kallas

emellertid det plagg, som består av en överdel med ärmar hopsydd med en nedre del, för både mederdelsärk och överdelsärk. Att detta typologiskt sett enligt Th. Gjessings mening är ologiskt, rubbar inte sakförhållandet. Efter en översikt över liknande former på baltiskt och östeuropeiskt område samt över arkeologiska fynd från bronsålder och äldre järnålder menar författaren, att det knappast kan vara tvivel om att vi här ha att göra med en bestämd dräkttyp av hög ålder och vid utbredning, snarare äldre än yngre än den motsvarande kombinationen av hängselsärk och kort, lös överdel. Ja, hypoteser låter sig lätt nog uppställas, men att ens någorlunda sammanknypa Gudbrandsdalen med Östeuropa och äldre bronsåldern med 1800-talet, liknar bra mycket den gamla historien om tulipanos. Man tycker nog att det först vore skäl att allvarligt pröva möjligheten av att sammansättningen skörtesärk — överdel (som förf. själv påpekar när det gäller midjekjol — tröja) kan bero på ett inflytande från renässansens dräktskick. Detta så mycket mera som det bevarade föremålsbeståndet i övrigt och boupp-teckningarnas persedelförteckningar har en på det hela taget ganska borgerlig prägel med tydlig påverkan av modeforeteelser och en stark frekvens av köptyger. Förf. faller här liksom på flera andra ställen för frestelsen att på ganska lösa överensstämmelser tillämpa de iakttagelser hon gjort i Gudbrandsdalen på dräktskicket i andra områden och vice versa.

Här framförd kritik skall dock icke fördunkla att förf. på ett förtjänstfullt sätt penetrerat sitt material, gjort en utmärkt deskriptiv undersökning, pressat ut mycket vetande ur arkivakternas sparsamma uppgifter och visat en omfattande kännedom om dräktlitteraturen.

Anna-Maja Nylén.

T. I. ITKONEN: *Suomen lappalaiset vuoteen 1945. (Finlands lappar till år 1945) I—II.* Porvoo-Helsinki. 589 + 629 s., 442 fotografier och teckningar, 15 kartor och 2 färglagda bilagor. Werner Söderström Oy, 1948.

Föreståndaren för etnografiska avdelningen vid Finlands Nationalmuseum fil. dr T. I. Itkonen säger i förordet till sitt stora verk,

att han redan under sina studieresor på 1910-talet satt som mål för sina strävanden att skapa en helhetsbild av östlapparna. Sedan dess har ett tråget materialsamlade pågått förutom i Lappland även annorstädes där kontakt funnits med tillfälliga lapska berättare; bidrag har naturligtvis även museer och arkivsamlingar samt tryckta källor lämnat. Man bör kanske tillägga, att dr Itkonen är bevandrad förutom i språk — hans doktorsavhandling (1916) berörde lapska språket — även inom arkeologiens, den historiska forskningens, folkloristikens och antropologiens domäner; sålunda har han verkliga förutsättningar för en forskning i lapparnas forntid och kultur ur olika synvinklar, detta folk om vars ursprung man tvistat så mycket. Här nedan må endast nämnas några rent etnografiska moment ur Itkonens till sitt innehåll synnerligen mångsidiga verk.

Författaren inleder skildringen av den lapska kulturen med en översikt av byggnaderna, och beskriver olika typmodeller av ren- och skogslapparnas kåtor, nomadernas flyttbara och halvnomadernas fasta bostäder och under färder brukade lägerskydd; han belyser även den fördelning av grunden i kåtan mellan familjemedlemmarna, vilken företeelse i avseende på kön, ålder, social värdighet och till och med religiösa föreställningar såsom känt ej är begränsad enbart till lapparna. Värdefulla är även uppgifterna om byggnader och andra lämningar av forna vinterbyar (Enare), av vilka de äldsta enligt förf. troligen är över 500 år gamla, och de ger antydningar om typerna för vinterbyar och dessas storlek. Itkonen skildrar även utförligt olika förrådsbyggnader, t. ex. de för renlapparna karakteristiska förvaringsställningarna och -lavarna, de enstolpiga och de egentliga bodarna. En läsare som söker efter primitiva företeelser torde i framställningen av klädedräkten särskilt vara intresserad av lädrets bearbetning och garvning, tarmträden, läderdräkten och skohöet, samt jämförelserna med övriga arktiska folks dräkthistoria. "Det brödlösa Lappland" är för mathushållningens forskare ett intressant område. Mångsidig och distriktsvis skiftande har renslaktningen varit liksom användningen av de olika inälvorna och metoderna för köttets bevarande; på detta område påträffar vi även urgamla

stadganden om förtäringen av slaktdjurets olika delar, vilka bestämmelser belyser såväl religiösa föreställningar som samhällsliv. Den berömda renosten hör däremot ej till den lapska hushållningens urelement, ty såsom redan tidigare skandinavisk forskning gett vid handen, synes mjölkningen av renar av vissa omständigheter att döma, ha begynt "bland Väst-Lapplands nomader enligt förebilder av skandinavisk boskapsskötsel", utan att någonsin komma i bruk i hela Lappland.

Dr Itkonen är känd såsom forskare rörande folkliga fordon. I detta verk framställes lapparnas transportmedel: fotvandrarens kända stav och människors och renars olika bäransordningar, som varit typiska för våra arktiska resenärer, trots att också dylika uppvisar kulturlån; likaså belyses användningen och utvecklingen av skidorna, vilka lapparna har känt sedan förhistorisk tid. I fortsättningen nämner förf. som sin åsikt att akjan skulle ha tillkommit först under det första årtusendet e. Kr., synbarligen jämsides med båten, men anser dock denna fråga i någon mån dunkel. Han antar, att lapparna fordom använde slädar och kälkar, troligtvis redan innan de lärt att tämja vildrenen och göra akjor; under den följande järnåldern körde de kanhända såväl med släde som med akja, tills den sistnämnda avgick med segern. I början torde hunden ha tjänat som dragare, tills renen blivit tämd och möjligtvis även länge därefter.

I synnerhet väcker detta i den kalla nordens bosatta tidiga folks teknik intresse, emedan den ger oss en levande bild av hur människan har kommit tillrädda i kampen för tillvaron. Förf. har även fäst mycket uppmärksamhet vid detta. Grundlig är hans behandling av bl. a. trätekniken, av allt som ur olika träslag från olika delar av Lappland producerats och vilka metoder som i respektive fall ha använts. Karakteristiska för lapparna har varit rottrossar, rotkärl, ett mångsidigt bruk av näver, renhornsförnödenheter och kanske framför allt beredningen av hudar och skinn. Först med stöd av Itkonens forskningar har den lapska teknikens skeden blivit närmare kända. — I sin behandling av ornamentiken konstaterar förf. kulturlån från olika håll, begynnande redan med fornskidornas ornamentik.

Itkonen har i sitt verk även närmare utvecklat sin åsikt i frågan om huru vildrenen har blivit tämd, en fråga som föranlett meningsskiljaktigheter. Han antar, att vildrenen ej tämtes i hjordar, utan de enskilda djuren var för sig; och i likhet med en del andra forskare (Sirelius, Wiklund, Hatt) antar han att det har skett för renfångstens skull och med stöd av därav gjorda rön. Renen skulle ursprungligen ha använts som lockdjur — härom berättar en norsk källa redan omkring 870 e. Kr. — och man vet att lapparna såväl som övriga arktiska folk (samojederna) betjänade sig av ett sådant vid vildrensfångsten. Förf. antar, att tämjningen av renen hos lapparna skedde redan under det första förkristna årtusendet; ungefär samma datering har man även stannat för på norskt håll (G. Gjessing).

Förf. anser att renlapparnas kultur skulle ha uppkommit i den nordliga delen av det inre Skandinavien, synbarligen redan under loppet av det första årtusendet e. Kr., och därifrån brett ut sig mot öster. Diskussion har även uppstått rörande frågan huruvida Eurasiens renskötsel är av enahanda ursprung eller ej. Itkonen ansluter sig här till K. B. Wiklund och K. Nielsen. "Ehuru man i lapparnas och juraksamojedernas renskötsel påträffar gemensamma drag, är den terminologi som hänför sig härtill i respektive folks språk helt avvikande; en del ord av samma ursprung är till sin betydelse sådana, att de har sina rötter redan i vildrenfångstens tider. Denna omständighet tyckes faktiskt i avgörande grad tyda på att renskötseln hos lapparna har uppkommit oberoende av samojederna — —", skriver författaren. Han fäster dessutom uppmärksamheten förutom vid skogs- och fjälllapparnas renskötsel även vid olika områdens (byars) skiljaktigheter i ovannämnda näring och vid förändringar däri som inträtt under tidernas lopp; han glömmer ej heller dresseringen av den trogna renhunden och dess praktiska användning som vallhund.

Jakten har sedan gammalt spelat en viktig roll i lapparnas hushållning; redan en gammal 800-talsuppgift berättar om lapparna som mångsidiga jägare. Det är således på sin plats, att kapitlet om jakt är digert och uppger skildringar av mångskiftande jaktförfaranden. Man har fäst stort avseende vid fång-

sten av fornlapparnas viktigaste skogsvillebråd, vildrenen; denna har funnit skildrare redan på 1600-talet, men då renfångsten hade ekonomisk betydelse, finner man även i senare jaktskildringar värdefulla uppgifter här om. Och sålunda får vi en god bild av i vilken hög grad lapparnas hushållning grundade sig på renfångsten, vari man använde sig av olika metoder. Då särskilt den ursprungliga renfångsttekniken, såsom vi veta, har intresserat olika länders forskare i tidig kulturhistoria, är det glädjande, att författarens framställning i detta avseende är givande.

En särskilt i ögonen fallande och även ur allmän etnografisk synpunkt viktig företeelse är lapparnas årliga flyttningar, renlapparnas hel- och fiskelapparnas halvnomadism. I renlapparnas nomadiska teknik återspeglas naturligtvis en hel hop under århundraden befästade förfaringssätt och en nedärvd ordning, som människornas och renarnas behov har framkallat. Detta har förf. även detaljerat skildrat såväl i samband med Enontekis- som Enare-(Utsjoki)-renlapparnas senare nomadism, ty den gamla seden att till sommaren flytta över till de norska kusttrakterna tog slut i mitten av 1800-talet. — I ett annat kulturdistrikt råkar vi däremot, då vi förflytta oss till halvnomadernas domäner. I fråga om deras årliga boplatsflyttningar har dock framkommit stora skiljaktigheter, vad kretsens vidsträckthet beträffar, mellan inlands- och såväl de vid kusterna fiskande som de inlandsfiskande skottlapparna.

De specifika lappmarknaderna har naturligtvis varit intressanta företeelser, men ur etnografisk synpunkt är lapparnas inbördes handel viktigare. Förf. har otvivelaktigt rätt då han påpekar, att den sistnämnda kunde få en vidare omfattning först sedan en uppdelning ägt rum mellan ren- och skogs(fiske-) lappar. Förhållandet mellan dessa två grupper, vilket omnämnes bl. a. i Jacob Fellmans klassiska skildringar och som belyses även av författarens i Enare-Lappland samlade material, hör till det lapska samhällslivets intressantaste sidor. Som språkforskare kan dr Itkonen dessutom belysa de delvis redan forntida kulturkontakter som det lapska språkets handelsermer röjer.

Lapparnas gamla samhällsliv har redan av tidens tand svårligen smulats sönder. Vid

skildringen av dess olika sidor, vid vilka även andra länders forskare fäst uppmärksamhet — t. ex. K. B. Wiklund, Å. Holmbäck, E. Solem, K. Bergslund, U. Harva, V. Tanner, N. Haruzin — framhåller förf. särskilt byväsendet med dess gränser och förvaltning, vinterbyar och lägenhetsuppdelningar, rättsseder anknutna till näringarna, bl. a. angående renmärkningen, familje- och släktväsendet med dess s. k. klassificerande släktskapsbenämningar, arvsrätt och släktdistrikt, de anställdas sociala ställning och löner, straff m. m.

Vid skildringen av frieri- och bröllops seder har dr Itkonen haft att i ansenlig mängd tillgå skriftliga källor, av vilka de äldsta gå tillbaka till 1600-talet. Också på detta område är sederna regionalt betonade, vilket huvudsakligen kommer sig därav, att skolterna i århundraden stått under karelskt-ryskt inflytande, medan våra västliga lappar åter stått under ett finskt-skandinaviskt.

De finska lapparnas forna religion och senare vidskepelse kom till allmänhetens kännedom först nyligen, då dr Itkonen 1946 på tyska utgav resultaten av sina omfattande forskningar, ett arbete på vilket han i detta översiktsverk stöder sig. Intressant är att man även i nutiden från det finska Lappland erhållit ett rikt mytologiskt material, såsom författarens och andra forskares samlingar givit vid handen (S. Paulaharju, U. Harva, P. Ravila). Skildringen av lapparnas ursprungliga religiösa föreställningar och ceremonier, vilka i alla tider väckt stor uppmärksamhet, vittnar om att dr Itkonen är en mångsidig forskare. På troföreställningarnas område rör sig förf. även, då han skildrar de till födelsen och den tidiga barndomen anknutna begrepp och ärvda seder, om vilka han hos renlapparna i Enare gjort värdefulla anteckningar.

I slutet av sitt vittfamnande verk ger förf. i ett kapitel över kulturelementen en syntetisk överblick över den lapska kulturens historia. Med såväl den materiella som den sociala och andliga kulturen för ögonen har Itkonen på etnografiska och språkvetenskapliga grunder i kronologisk ordningsföljd grupperat de hos lapparna förekommande eller redan försvunna kulturföreteelserna. Förf. påpekar, att lapparnas kultur under årtusenden har utvecklats ur många olika faktorer, men den

har dock uppnått en jämförelsevis stor enhetlighet och strukturell jämvikt. Han antar, att till grund för detta ligger det gamla subarktiska levnadssättet, det s. k. uraliska tidskedet, till vilket även många rent originala företeelser hänföra sig. Denna protolapska kultur följde även först det finsk-ugriska och därefter det finsk-karelska folket, under vilken tid eller strax efter, den skandinaviska kontakten tog sin början under den tidigaste urskandinaviska tiden (400—800 e. Kr.). Till sist kom de ryska lånen. Sistnämnda kulturinflytande liksom även den sena syrjenska kontakten begränsades hos de finska lapparna huvudsakligen till skolklapparna.

Till uppkomsten av lapparnas levnadsform och till dateringen av dess enskilda företeelser kommer den framtida forskningen naturligtvis att återvända. Ingen torde dock vilja förneka värdet av dr Itkonens betydelsefulla arbete, då det är fråga om den lapska kulturens historia, dess tidigaste skikt och dess senare tillägg. Hans outtrötliga forskningsarbete har vid sidan därav bringat i dagen de otaliga enskildheterna i östlapparnas levnadsform. Dr Itkonens verk är för alla lappologer en oundgänglig handbok.

E. A. Virtanen.

ALLAN NILSON: *Skolseder från Skara*. Nordiska museet, Stockholm 1949. 92 s., ill. Häft. kr 5:—.

Vissa seder och bruk torde ha förekommit vid alla äldre skolor, särskilt vid dem, som sedan gammalt haft gymnasium. Inte minst har så varit fallet vid Skara skola, där, efter vad det sägs, traditioner skulle förekomma i t. o. m. större utsträckning än vid någon annan jämförbar svensk skola. Skälet härtill skulle då vara, såsom professor Nat. Beckman uttrycker det i *Vår skolas historia*, att här varit en stor skola i en liten stad. År 1867 var det t. ex. 506 lärjungar, medan staden hade 2.434 invånare. Lärjungarna blevo under sådana förhållanden hänvisade till varandra och kände behov att organisera sig. Så kommo mångahanda slags seder att utbildas.

Skoltraditionerna i Skara omtalas i flertalet av de många arbeten, som på något sätt beröra skolan, mest och bäst i Beckmans

nämnda skolhistoria. För att få en föreställning om förhållandena i senare tid har Nordiska museet sänt ut frågelistor till f. d. lärjungar vid skolan. På grundval av ingångna svar och uppgifter i litteraturen har fil. kand. Allan Nilson verkställt en undersökning, vars resultat framlägges i föreliggande skrift. Den inledes med ett värdefullt förord av professor Sven Tunberg, som själv är Skaradjäkne. Han berättar här, fast inte första gången, huru han år 1900 på ett för honom ofrivilligt sätt kommit att ge upphov till en tradition, som senare ansetts uråldrig. Bokens förf. redogör först i korthet för 1940-talets skolseder, sådana han personligen lärt känna dem, och lämnar sedan en längre historik rörande skolsedernas förekomst i allmänhet och i samband därmed en del sedvänjor vid nationerna i Uppsala, speciellt Västgöta nation, allt under jämförelse med förhållandena i Skara. Framställningen är objektiv och förutsätter ett berömvärdt bemödande att grundligt tränga in i frågans olika detaljer och blir därför av stort värde.

Av någon anledning nämner förf. ingenting om en sådan ingripande sedvänja som utdelandet av klassmörj. Den beröres emellertid i professor Tunbergs förord. Huvudsakligen var den av tvenne slag. Det ena var rent disciplinärt och användes, då en lärjunge i en lägre klass inte visade tillbörlig aktning för "överordnade". Jag har just framför mig ett manuskript, som bl. a. berättar om skolseder i Skara omkring 1830 och då även om ett av denna orsak utdelat klassmörj. Förf. säger, att om han minns rätt var Gunnar Wennerberg, som då var notarie (ordningsman) i högsta klassen, den ledande. Det andra slaget av klassmörj användes för att inom egna klassen bestraffa osolidariskt uppträdande eller uppenbart dåliga handlingar såsom snatteri. I sistnämnda fall fick avbasningen utgöra straff nog, och det hörde till saken, att icke ett ord om förseelsen finge komma till utomstående. På så sätt kunde den felande få klart sedebetyg. Bland vackra seder hade avsjungandet vid skolavslutningar av den stämningfulla *Hora nona* varit förtjänt att omnämnas.

Skolsederna i Skara i deras mera råa former hava under tidernas lopp modererats och

dessutom genom ett par rektorers kraftiga ingripande mer och mer avtagit. Omkring sista sekelskiftet visar sig i allmänhet en skärpning i skolsederna. Ett av de skäl som förf. anger härför verkar överraskande men är kanske riktigt, nämligen att hembygdsrörelsen och traditionsbevarandet då stod på dagordningen. Hur som helst må detta skäl synas naturligt i en skrift, som utgår från Nordiska museet. Onekligen var det en del tidsförhållanden som medverkade till den stegrade livaktigheten på området. Eljest är det ju så, att tongivande lärjungar tillfälligtvis kunna utöva ett bättre eller sämre inflytande i sin omgivning.

Några smärre felaktigheter ha smugit sig in i arbetet. En av dessa är att musikedirektör J. A. Mankell utsetts till musiklektör i Skara 1859 (kanske tryckfel). Det riktiga året 1849 är viktigt så till vida som Gunnar Wennerberg kom till Skara som lektor det året och de båda samfällt utförde ett värdefullt arbete till musiklivets höjande i staden. På tal om Wennerberg kan påpekas, att han icke lämnade Skara 1861 utan först efter vårterminen 1864.

Boken avslutas med 21 utmärkta bilder i högrtryck, alla belysande vissa skolseder och flera av verkligen rolig natur.

Sanfrid Welin.

CARL-MARTIN BERGSTRAND: *Hallandssägner*. Gumperts förlag, Göteborg 1949. 219 s. Häft. kr 6:50.

En stor brist i svensk folkloristik utgör saknaden av utgåvor av folktraditionssamlingar. Medan det t. ex. i Danmark finns flera arbeten, ur vilka man lätt kan hämta besked om förekomsten och gestalten av t. ex. en viss sägentyp, måste man i Sverige göra sig mödan att själv gå igenom folkliksarkivens stora — och ofta bristfälligt registrerade — materialsamlingar. Man måste därför vara tacksam för det oegennyttiga utgivararbete, som arkivarien vid Västsvenska Folkminnesarkivet i Göteborg, Carl-Martin Bergstrand, sedan flera år bedrivit. I anslutning till tidigare sä-

gensamlingar från Västergötland, Bohuslän och Värmland presenterar Bergstrand i sin Hallandsbok ett stort antal sägner, eller snarare folktraditioner från Halland. Arbetets avgränsning till ett landskap har givetvis endast skett av praktiska skäl. Men även om de flesta traditioner Bergstrand återger är kända över större delen av vårt land avslöjar sig likväl den västsvenska proveniensen i sägnernas motiv, varpå flera exempel kan hämtas ur Bergstrands urval. Genom att uppteckningarna förekommer i den ofriserade form vari de berättats av de gamle, har de kvar sin levande friskhet, fast språket utom i de direkta citaten normaliserats. I noter har utgivaren förklarat dialektord, och i några fall kommenterat uppteckningarna. Sålunda spårar Bergstrand inflytande av journalisten (ej folkskolläraren, som angives) N. P. Erléns 1880 utgivna "Halländska folksagor, samlade och utgivna i versform" i uppteckningar om natrammen, gjorda efter Johannes Svensson i Vippentorp, Ysby socken, född 1833. Ett beroendeförhållande mellan Svenssons och Erléns versioner är tydligt. Men det torde icke vara Erléns berättelse som ligger till grund för Svenssons utan tvärtom. Svensson i Vippentorp var nämligen en äldre, nära släkting till Erlén, och har enl. vad rec. på muntlig väg inhämtat försett denne med mycket stoff till "Halländska folksagor". I motsats till tidigare sägensamlingar har utgivaren vid varje uppteckning angivit dess accessionsnummer i Västsvenska Folkminnesarkivet. Ett alfabetiskt sockenregister gör det lätt att återfinna en viss sockens sägner i samlingen. Beträffande sägenurvalets fördelning över landskapet kan dock anmärkas att denna är ganska ojämn. Sydhalland — som ju även faller inom Folkliksarkivets i Lund verksamhetsområde — tycks ha blivit missgynnad, och medan några socknar är representerade med nära 30-talet uppteckningar har andra endast fått bidra med en enda sägen. Givetvis kan detta icke uteslutande sammanhånga med traditionernas växlande styrka, utan måste även bero på ojämn insamling och utgivarens förklarliga önskan att få med så "bra" sägner som möjligt.

Nils-Arvid Bringéus.

KORTA BOKNOTISER

KARIN FORSBERG: *Hults bruks historia 1697—1947*. Stockholm 1949. 160 s., ill.

Till raden av omsorgsfullt utarbetade historiker över svenska industriföretag sluter sig nu fil. kand. Karin Forsbergs över Hults bruk och manufakturverk i Östergötland, i våra dagar tillhörigt Holmens Bruks- & Fabriks AB. På många punkter äro Hults öden sammanflätade med det närbelägna Rodga säteri med dess sedan länge nedlagda segelduks- och buldansväveri, vilken egendom därför också behandlas i föreliggande bok.

Större delen av framställningen ägnas helt naturligt åt gårds- och ägarehistorien. Hults bruk grundades av den karolinske ämbetsmannen greve Jacob Reenstierna, men kom vid mitten av 1700-talet i borgerlig ägo och innehades efter varandra bl. a. av medlemmarna av familjerna Graver, Juringius och Ekelund. Tillverkningen har vid olika tider varit specialiserad bl. a. på spik, ankarlinor och yxor, och man får även härom god upplysning i boken.

Framställningen är klar och redig; typografiskt och illustrationsmässigt är arbetet mönstergillt.

G. B.

BJÖRN GOTTLIEB: *Ur Östgöta krönikan. Kulturhistoriska anteckningar*. Förf. förlag, Lidingö 1949. 290 s., ill. Häft. kr 18:—.

Med bidrag från Längmanska kulturfonden har Björn Gottlieb utgivit en samling tidningsartiklar behandlande skiftande sidor av Östergötlands kulturhistoria från uppsatser om länsgränser, kommunikationer och sociala förhållanden, farsoter och detaljer ur stadskrönikorna till små reseskisser. Alla dessa bidrag ge, som förordet blygsamt anger, en rapsodisk bild av vardagens Östergötland. Likväl är denna bild både roande och intressant att studera. Tyvärr är emellertid författarens litteraturkunskap stundom ganska bristfällig. Sålunda röjer hans långa behandling av landshövding Rosenhanes rapport om vägar och gästgivargårdar från 1649 obekantskapen med en rätt omfattande litteratur av bl. a. E. Nordenfalk och undertecknad. Östers värdefulla undersökning av De Rogiers landskapskartor borde inte heller ha saknats i hans läsning. Och faran att sväva i okunnighet om litteraturen blir större när han närmar sig Palne Erikssons ryktbara person. För den hembygdsintresserade är kanske hans små reseskildringar mest tilldragande.

B. C.

ERNST ENOCHSSON: *Den kyrkliga seden med särskild hänsyn till Västerås stift*. Falun 1949. 381 s. Häft. kr 16:—.

Domprosten Enochssons arbete, framlagt som avhandling för prästmötet i Västerås 1949, är en brett upplagd undersökning av den sida av de kyrkliga sakramenten, förrättningarna och undervisningen som manifesteras i den yttre seden. Källmaterialet utgöres till övervägande del av visitationsprotokoll av olika slag, men har även kompletterats av traditionsuppteckningar. Framställningens första avsnitt, "Arvet", skildrar den kyrkliga seden, i hög grad präglad av 1686 års kyrkolag, sådan den gestaltade sig i det gamla bondesamhället fram till tiden för skiftets genomförande. I den andra avdelningen tecknar förf. förloppet av och orsaken till den kyrkliga kris, som uppstod under 1800-talet, huvudsakligen förorsakad av de genomgripande förändringarna i samhällsstrukturen. Som brukligt är i prästmötesavhandlingar slutar förf. med att peka på lärdomar av det förgångna till hjälp för vägen framåt.

N.-A. B.

BENGT ÅBERG: *En skånekyrka genom åtta sekler. Strövelstorps kyrka*. Lund 1949. 358 s., ill. Häft. kr 10:—.

I detta omfattande arbete om Strövelstorps kyrka i Södra Åsbo härad framlägger förf. icke endast resultaten av en byggnadshistorisk undersökning av en romansk skånekyrka, uppförd av stenmästare från Lundakatedralens verkstadskrets, utan ger även ett stycke skånsk kyrko- och konsthistoria, sedd ur en lokalkyrkas lilla, men intressanta synvinkel. Ett par kalkmålningens fragment ovanför kyrkans valv sprider nytt ljus över våra kalkmålningars tillkomst. Under de riktiga målningarna har förf. nämligen funnit ett lager med kladdritningar eller skisser till de nuvarande målningarna. I avsnitten om prästens och kyrkans inkomster ger förf. ett värdefullt bidrag till de kyrkokamerala och kyrkorättsliga förhållandena i Skåne, vilken provins i nämnda avseenden långt fram intagit en särställning.

I arbetets senare hälft, som är av personhistorisk art, tecknar förf. en rad biografier över präster och klockare samt herrarna till Vegeholm, vilka hade patronatsrätt i Strövelstorps församling. Genom utförlig notapparat och rikliga register fyller förf. alla krav på akribi och överskådlighet. Talrika sammanfattningar, gediget utförande och rikt bildmaterial ökar ytterligare bokens värde.

N.-A. B.

Några brev av Johan Eric Petri. Utg. av BENGT PETRI. Norstedts, Stockholm 1949. 50 s.

Fastän den svenska prästgården varit en viktig faktor i svenskt bildningsliv och som kulturmiljö av central betydelse, är litteraturen kring densamma skäligen blygsam, i synnerhet i jämförelse med den danska. Tyvärr äro de mer eller mindre romantiskt hållna biografiska bearbetningarna i majoritet, medan brevsamlingar och dagböcker publicerats i mycket ringa utsträckning. Den nyss utgivna lilla brevsamlingen av komminister J. E. Petri i Sorunda (1798—1852) är därför ett välkommet bidrag. Den har försetts med en välskriven orienterande inledning av Bengt Petri, sonsöns son till brevens författare. Brevens åskådliggöra inte bara ett vanligt människoöde med fattigdom och omsorger om familj, jordbruk, kreatur och hus utan ge också många kulturhistoriskt intressanta notiser. Men först och sist ge dessa brev en utomordentlig bild av en enkel man, som har kraft att trotsa svåra motgångar och den fattiga miljön. Denna kraft förmår också genomsyra hela familjekretsen.

B. C.

JOHN PAPE: *Den kloka flickan från Vallåkra.* Skrifter från Folkklivarkivet i Lund utgivna genom Sällskapet Folkkultur. Nr 1. Lund 1949. 176 s., ill. Häft. kr 9: 50.

Advokaten John Pape, även känd som forskare på det folkloristiska området, avled 1945. Bland hans efterlämnade papper fanns det verk, som nu tryckts som nr 1 i Skrifter från Folkklivarkivet i Lund. Denna skriftserie har därmed inletts med ett arbete, som ur flera synpunkter är av stort intresse.

Anna Jönsdotter föddes 1820 i Fjärestads socken i Skåne. "I sitt sextonde år, då hon en dag gick på höstarbetet, ... kände hon hur något högg henne i vänstra sidan, hårdt så att hon skrek till", berättar Eva Wigström, vars familj kommit i nära beröring med Anna. Efter denna händelse blev hon "hängsjuk" och föll till slut i en häftig feber, i vilken hon enligt omgivningens mening avled. Efter någon timme vaknade hon emellertid till liv och berättade då om syner hon sett, och om en befallning, hon fått mottaga att ägna sig åt att bota sjuka. Efter en kort tid som helbrägdagörerska drogs hon 1838 inför rätta och dömdes till böter för sin verksamhet. Hon fortsatte detta till trots att "botat" och gav sig samma år över till Danmark, där hon väckte stort uppseende. År 1839 återkom hon till hemtrakten, där hon arbetade som helbrägdagörerska ytterligare ett tiotal år. Hon avled 1896.

Pape har tagit till sin uppgift att grundligt analysera detta livsöde, i första hand för att komma till klarhet över de faktorer, som gjorde Anna Jönsdotter till helbrägdagörerska. I de delar av sitt stort planlagda arbete, som han hann fullborda före sin bortgång, har han närmast belyst problemen ur religionshistorisk synvinkel. Av allmänt kulturhistoriskt intresse är kapitlet om den religiösa folkklitteraturen under Karl Johans-tiden. Detsamma gäller också avsnitten rörande det inspirerade predikandet i svensk folkreligiositet och de psykologiska betingelserna för denna företeelse. Skildringen i övrigt av Anna Jönsdotter och analysen av de problem hennes verksamhet som "klok" framkallar är gjord både med lärdom, grundlighet och skarpsinne.

Anna Jönsdotters öde är ingalunda unikt. Hon representerar den förhållandevis lilla men intressanta grupp bland folkmedicinens kloka, som fått incitamentet till sin verksamhet genom en religiös upplevelse. Man kan endast beklaga, att Pape inte hann att fullborda sin undersökning, men även i det skick, den nu framträder, bör den kunna sporra andra forskare. Det återstår bl. a. att ta upp "de klokas" problem i hela dess vidd till undersökning och analys, varvid erbjuder sig en lång rad frågor av stor vikt både för folklorister och psykologer av facket.

C.-H. T.

MILLIA DAVENPORT: *The Book of Costume.* 1—2. New York (Crown Publishers) 1948. 958 s. 4:0, 2 778 bilder jämte 13 bilder i färg.

Detta arbete är väl ägnat att tjäna som ett repertorium i dräkternas historia. Första delen behandlar utvecklingen till medeltidens slut och andra delen fullföljer framställningen till omkring 1870. Åtskilligt nytt bildmaterial, både av bevarade föremål och av porträtt och andra konstverk, är reproducerat och liksom det redan förut bekanta omsorgsfullt kommenterat. Särskilt värdefullt är att förf. i varje särskilt fall utrett anförda dräktdilders datering och geografiska lokalisering, varför differentieringen i modedräkten i Spanien, Frankrike, England och Holland etc. kan närmare studeras. Det hela präglas av grundlighet och vederhäftighet och boken måste hälsas särskilt välkommen ur synpunkten att motsvarande äldre framställningar äro hopplöst föråldrade. För studiet av dräktskicket i vårt eget land är en grundlig kännedom om den allmänna europeiska utvecklingen en nödvändig förutsättning.

G. H. B.

Skrifter, utgivna av Etnologisk Samfunn. 1—3. Oslo 1946—48.

Bøker om folk og kulturer, utg. av Etnologisk Samfunn. 1. Oslo 1948.

En sammanslutning av fackmän i Oslo, Etnologisk Samfunn, startade efter kriget utgivningen av en serie *Skrifter*, som vända sig till en bredare allmänhet men som samtidigt vilja tillfredsställa högt ställda krav på akribi och kvalitet. Hittills ha utkommit tre nummer (Olaf Norlis Forlag). Utgivare är professorn i folkelivsgranskning vid Oslo universitet Nils Lid.

Som nr 1 utgavs 1946 ett arbete kallat *Tro eller overtro* (38 s.), av den framstående norske religionshistorikern W. BREDE KRISTENSEN. Han gör ett välbalanserat försök att klarlägga begreppsbildningen på detta område, där en sådan förvirring och en sådan självtillräcklighet råder i den allmänna uppfattningen.

Ekstase og religion hos arktiske folk (1947, 48 s., 5 ill.) är ämnet för det andra numret, författat av REIDAR TH. CHRISTENSEN, arkivarie vid Norsk folkeminnesamling och mångsidig kännare av folklig diktning. Här ges en god skildring av schamanens plats i samhället och som förbindelselänk med högre makter. Utgivaren gör i ett förord en viktig sammanställning av de nordskandinaviska hällristningarna och bilderna på lapptrumman, sådana de skildras i *Historia Norvegiae*.

Nr 3 är den installationsföreläsning, *Mennesket er et* (1948, 116 s.), som hölls vid Oslouniversitetet av professorn i etnografi, GUTORM GJESING. I en starkt personlig utformning framlägger han viktiga synpunkter på etnografiens mål och medel och inte minst på dess stora betydelse för utformandet av en ny livsåskådning.

I en något annan typografisk utstyrelse har som nr 1 i samfundets serie *Bøker om folk og kulturer* utgivits: *Et steinaldersfolk i vår tid, Australias*

innflöde (1948, 200 s., ill.), författad av assistenten vid Universitetets etnografiska samling JOHANNES FALKENBERG. Det är en förhållandevis fyllig översikt över Australiens befolkning med bortseende från det relativt sena europeiska inslaget. Framställningen är företrädesvis deskriptiv, men genomlyst av de nya synpunkter och erfarenheter, som modern forskning kunnat redovisa. På nordiskt tungomål saknas hittills ett motsvarande arbete rörande dessa ur många synpunkter intressanta folkslag. Boken är illustrerad bl. a. med ett flertal bilder av tidigare icke bekantgjorda föremål i Oslosamlingen.

G. B.

GUDMUND HATT: *Asiatic Influences in American Folklore*. Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab, Historisk-Filologiske Meddelelser XXXI, Nr. 6. Kbhvn 1949. 122 s. Häft. D. kr 9:—.

Den framstående danske arkeologen och etnografen, förre professorn vid universitetet i Köpenhamn Gudmund Hatt har i detta arbete på ett mycket intresseväckande sätt utbyggt de teorier om de förkolumbiska kulturförbindelserna mellan Nordasien och Nordamerika, som han framlade redan i sin grundläggande doktorsavhandling *Arktiske Skinddragter i Eurasien og Amerika* (1914). Det gäller denna gång sambandet mellan kosmogoniska och andra mytiska föreställningar i de båda världsdelarna och ehuru ämnet endast sekundärt berör Europa kan det vara motiverat att även här fästa uppmärksamheten vid Hatts kringlynta och mönstergillt klara framställning. "American culture sprang from an ancient general human basis, and, from time to time, it received impulses from without. The study of Pre-Columbian America cannot be severed from the culture-history of the rest of the world."

G. B.

FÖRENINGSMEDDELANDEN

Föreningens för svensk kulturhistoria styrelseberättelse för år 1949

Föreningens styrelse har under år 1949 sökt att på följande sätt tillgodose de i stadgarna föreskrivna uppgifterna.

Föreningen sammanträdde den 24 november i Nordiska museets föreläsningssal. Till föreningens ordförande valdes statsrådet Herman Zetterberg. Efter avgående styrelseledamöterna Nils Ahnlund, Torsten Althin, Erik Andréén, Henrik Cornell, Salomon Kraft och Erik Lundberg val-

des till nya ledamöter professor Ernst Söderlund, utrikesrådet Sture Petréén, fil. dr Ingegärd Henschén-Ingvar, intendenten Gösta von Schoultz, intendenten Svante Svärdström, bibliotekarien Sam Owen Jansson.

Till revisorer omvaldes registrator Ola Bannbers och fil. dr K. E. Sahlström samt till revisors-suppleanter fil. dr Agnes Geijer och fröken Brita Stjernsward.

Efter sammanträdet höll f. förste intendenten Sigurd Wallin föredrag över ämnet "Grönsö — hemmet i en stor Mälärherrgård".

Från Humanistiska fonden har Föreningen erhållit ett bidrag om 3 000 kronor för att sanera föreningens ekonomi.

Under året har Föreningen tillsammans med Nordiska museet, Göteborgs museum, Röhsska Konstslöjdmuseet och Riksantikvarieämbetet tagit initiativet till att rädda byggnader och inventarier i Gustafsberg vid Uddevalla, vårt lands äldsta kustbadort. Såsom bidrag härför har Föreningen bl. a. erhållit 25 000 kronor i lotterimedel. Frågan om Gustafsbergsanläggningarnas framtid har under året icke kunnat slutföras utan kommer att avslutas under år 1950.

Den inventering av de svenska tingshusen, som Föreningen i samarbete med Nordiska museet påbörjade i maj 1947 har under året fortsatt i mindre utsträckning.

Tidskriften "RIG" har under året utgivits i fyra kvartalsvis utkommande häften.

För värdefullt ekonomiskt stöd tackar Föreningen utom sina medlemmar även Direktör Sten Westerberg, Nordiska Museet och Folklivsarkivet i Lund.

Under året har Föreningen åtnjutit ett statsanslag å 2.500 kronor som bidrag till tryckningen av RIG.

Föreningens ekonomiska ställning framgår av följande.

Ingående Balans Konto

Tillgångar den 1/1 1949:

68 500 ex. "Rig"	2 186:—
Bankräkning	149:39
Kassa	236:91
Diverse Personer	800:—
Underskott 1948	2 562:59
	<hr/>
	Kronor 5 934:89

Skulder den 1/1 1949:

Ledamöters fond	2 186:—
Div. Personer	3 748:89
	<hr/>
	Kronor 5 934:89

Vinst och Förlust Konto

Inkomster den 31/12 1949:

Medlemsavgifter, årliga	4 100:—
„ fam.	3:—
„ garant.	100:—

Försäljning	3 080:10
Gåvor och anslag	3 500:—
Statsanslag	2 500:—
Ränta	9:58
Underskott 1949	37:99
	<hr/>
	Kronor 13 330:67

Utgifter den 31/12 1949:

Tryckning "Rig"	9 273:31
Författararvode	1 125:—
Omkostnader	249:85
Porto	19:92
Underskott 1948	2 562:59
Ing. fordran avskriven	100:—
	<hr/>
	Kronor 13 330:67

Utgående Balans Konto

Tillgångar den 31/12 1949:

69 000 ex. "Rig"	2 186:—
Bankräkning	1 558:97
Kassa	297:71
Div. Personer	1 000:—
Underskott 1949	37:99
	<hr/>
	Kronor 5 080:67

Skulder den 31/12 1949:

Ledamöters fond	2 186:—
Diverse Personer	2 894:67
	<hr/>
	Kronor 5 080:67

Herman Zetterberg. Mats Rehnberg.
Sten Westerberg.

Revisionsberättelse

Undertecknade av Föreningen för svensk kulturhistoria utsedda revisorer för år 1949 få härmed avgiva följande revisionsberättelse.

Vi hava med tillfredsställelse funnit att tack vare anslag från Humanistiska fonden det under senare åren återkommande underskottet kunnat täckas.

Räkenskaperna äro förda med ordning och reda och alla utgifter åtföljda av vederbörliga verifikationer. Den till styrelsens berättelse fogade översikten överensstämmer med räkenskaperna.

Vi få således tillstyrka att föreningen beviljar skattmästaren och styrelsen full och tacksam ansvarsfrihet för det gångna årets förvaltning.

Stockholm den 21 januari 1950.

Ola Bannbers K. E. Sahlström

SVENSK KULTURHISTORIA

i böcker utgivna av Nordiska museet

<i>Herrgårdar och boställen</i> av
MANNE HOFREN 32:50	<i>Die lappische Volksmusik</i> av KARL
TIRÉN 45:—
<i>Svenska herrgårdshem under 1700-
talet</i> av GÖSTA SELLING 35:—	<i>Die lappische Zaubertrummel</i> av
ERNST MANKER 100:—
<i>Mälsåker — ett Tessinslott vid
Mälaren</i> av ERIK ANDRÉN 9:50	<i>The Skolt Lapp Community Suen-
jelsijd</i> av KARL NICKUL 35:—
<i>En bok om Tyresö</i> av A. LIND-
BLOM, S. WALLIN, S. KARLING,
B. BOËTHIUS m. fl. 20:—	<i>Skolseder från Skara</i> av ALLAN
NILSSON 5:—
<i>Julita klostets godspolitik</i> av PER
STENSLAND 5:—	<i>Årets üring</i> av ALBERT ESKERÖD.. 15:—
<i>Ronneby byggnadshistoria</i> av SI-
GURD ERIXON och SVEN T.
KJELLBERG 20:—	<i>Svenska skråsigill</i> av K. G. CE-
BERGREN och G. VON SCHOULTZ 10:—
<i>Göteborgs byggnadshistoria</i> av
ARVID BÄCKSTRÖM 20:—	<i>Urmakare i Sverige</i> av ELIS SIDEN-
BLADH 30:—
<i>Pataholm</i> av MANNE HOFREN ... 12:—	<i>Stjärnsundsuren</i> av STEN LUND-
WALL 12:—
<i>Skottsbergska gården i Karlshamn</i>
av BENGT BENGSSON 9:50	<i>Rokokomöbler</i> av MARSHALL LA-
GERQUIST 25:—
<i>Helgerum i Tjust</i> av MANNE HOF-
REN 14:—	<i>Gustaviansk stil i Nordiska museet</i>
av SIGURD WALLIN 3:75
<i>Svensk allmogekost, I—II, av</i>
NILS KEYLAND 45:—	<i>Herremansmöbler</i> av BRYNOLF
HELLNER 3:—
<i>Bygd och yttervärld</i> av SIGFRID
SVENSSON 8:—	<i>Allmogemöbler</i> av SIGFRID SVENS-
SON 3:—
<i>Dalmålningarna och deras för-
lagor</i> av SVANTE SVÄRDSTRÖM .. 18:—	<i>Kistor</i> av GÖSTA VON SCHOULTZ .. 4:—
<i>Järnsmidet i Vasatidens dekorativa
konst</i> av BRYNOLF HELLNER 20:—	<i>Svenska vävnadstekniker och
mönstertyper</i> av E. VON WAL-
TERSTORFF 18:—
<i>Slagan och andra tröskredskap</i> av
DAG TROTZIG 12:—	<i>Tygtryck i Sverige före 1700</i> av
INGEGERD HENSCHEN 12:—
<i>Sledges and Wheeled Vehicles</i> av
GÖSTA BERG 10:—	<i>Linnedamast</i> av E. VON WALTERS-
TORFF 1:—
<i>Rågöborna</i> av PER SÖDERBÄCK .. 12:—	<i>Folkdräkter</i> av ANNA-MAJA NY-
LÉN 12:—
<i>Svensk soldat, redigerad</i> av MATS
REHNBERG 7:—	<i>Nationella dräkten</i> av EVA BERG-
MAN 20:—
<i>Lapsk kultur vid Stora Luleälv
källsjöar</i> av ERNST MANKER 45:—	<i>Skånes folkdräkter</i> av SIGFRID
SVENSSON 12:—
<i>Same Sita — lappbyn</i> av NILS
NILSSON SKUM 30:—	<i>Folkligt dräktskick i Vingåker och
Österåker</i> av A.-M. NYLÉN 16:—

Manne Hofrén

HELGERUM I TJUST

Personkrönika och byggnadshistoria

"med sin briljant och kunnigt skrivna text, sitt fina bildmaterial så fångat annälaren, att han ett par gånger lockats att läsa boken på nytt. Hofrén kan Småland, hans kunnighet och entusiasm smitta av sig. — — —

Den som inte blir road av den, är inte road av svensk kulturhistoria."

Sydsvenska Dagbladet Snällposten

Pris häft. 14: — kr

inb. 18: — kr

NORDISKA MUSEET

Reinhold Olsson

NORRLÄNSKT SÅGVERKSLIV

UNDER ETT SEKEL

"en varaktig och värdefull minnesgård...

Boken bär vittne om att dessa mödor — de sträcka sig över ett trettioårigt år — ha givit ett gott resultat...

Den föregångstid, varom här är fråga, får dels sin rent historiska skildring, dels sin livfulla belysning från det mänskliga arbetets synpunkt...

en sann bild av ett viktigt skede i svenskt arbetsliv."

Ledande artikel i Svenska Dagbladet

Pris 10: — kr

NORDISKA MUSEET

Marshall Lagerquist

ROKOKOMÖBLER

*signerade av ebenister och schatull-
makare i Stockholm*

"En doktorsavhandling om så folkära mobiler bör förvisso finna läsare långt utanför den akademiska kretsen! — — —

Med sina praktfulla bilder i djuptryck är boken en fröjd för ögat."

Olof Byström i Dagens Nyheter

Pris häft. 25: —

inb. 32: 50

NORDISKA MUSEET

Anna-Maja Nylén

FOLKDRÄKTER

"En klok och nyttig och dessutom relativt billig bok...

en förträfflig litteraturförteckning...

Boken har något att säga vår egen tid och särskilt ungdomen...

Överraskande och mycket glädjande är ett antal rätt sena former inom det lantliga dräktskicket..."

Ingegerd Henschen i
Sydsvenska Dagbladet Snällposten

Pris häft. 12: — kr

inb. 15: — kr

NORDISKA MUSEET